

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ - ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.

Τεύχος 6

ΙΩΑΝΝΙΝΑ - Φθινόπωρο 2000

Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.

Ἑξαμηνιαία ἔκδοση

Τεύχος 6 - Φθινόπωρο 2000

Ἰδιοκτήτης: Τομέας Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων
Κέντρον Ἐρευνῶν Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας

Υπεύθυνος ἔκδοσης: Νίκος Κ. Ψημμένος

Ἐπιμέλεια: Σοφία Γ. Τακουρλῆ

Διεύθυνση: Πανεπιστημιούπολη Ἰωαννίνων
451 10 Ἰωάννινα

Τηλέφωνο: (0651) 95651 καὶ 95669

Φάξ: (0651) 95801

Ἡ ἔκδοση τοῦ ἕκτου τεύχους "Τῶν νέων τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ." χρηματοδοτήθηκε ἀπὸ τὸ ἀναπτυξιακὸ πρόγραμμα τοῦ Κέντρου, πού ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Ἐρευνῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.

Νίκου Κ. Ψημμένου

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΣΥΝΕΙΔΗΣΙΑ
ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ
Συστηματική προσέγγιση

Γιὰ τὴ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων στὴν πιὸ μαύρη, ὅπως συνηθίζεται νὰ χαρακτηρίζεται, ἐποχὴ τῆς νεώτερης ἱστορίας τους ἰσχύει ἀναμφίβολα μία παρατήρηση τοῦ Hegel. Ἐγκαινιάζοντας ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος τὴ δεύτερη περίοδο τῆς διδακτικῆς δραστηριότητάς του σὲ Πανεπιστήμια τῆς πατρίδας του ἔλεγε στοὺς λιγοστοὺς φοιτητὲς τῆς Χαϊδελβέργης, πὺ στίς 16 Ὀκτωβρίου 1816 παρακολούθησαν τὴν πρώτη εἰσαγωγικὴ παράδοσή του στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας: "Αὐτὲς οἱ πράξεις τῆς σκέψης ὡς ἱστορικὲς φαίνονται καταρχὴν ὅτι εἶναι μία ὑπόθεση τοῦ παρελθόντος καὶ ὅτι βρίσκονται πέρα ἀπὸ τὴν πραγματικότητά μας. Πραγματικὰ ὅμως, ὅ,τι εἴμαστε, εἴμαστε ταυτόχρονα ἱστορικά, ἢ, ἀκριβέστερα: "Ὅπως σ' αὐτὸ πὺ [βρίσκεται] σ' αὐτὴν τὴν περιοχὴ, [στὴν περιοχὴ] τῆς ἱστορίας τῆς σκέψης, τὸ παρελθὸν εἶναι μόνο ἢ μία πλευρά, ἔτσι [καί] σ' αὐτὸ πὺ εἴμαστε τὸ κοινὸ μὴ πεπερασμένο εἶναι ἀξεχώριστα δεμένο μ' αὐτό, [μὲ τὸ] ὅτι εἴμαστε ἱστορικά."¹

Θεωρούμενη μὲ τὸν βαθύ, ἀλλὰ καὶ ξεκάθαρο στὸ γενικότερο νόημά του λόγο τοῦ Hegel ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας προβάλλει ὡς μία ἀπὸ τὶς συνιστώσες τῆς ἱστορικῆς μας παρουσίας. Συμφωνώντας ὅπωςδῆποτε μὲ τὸν λόγο αὐτό - μὰ καὶ ἡ ἀλήθεια του εἶναι, ὅπως θέλω νὰ πιστεύω, σ' ὅλους προφανῆς - καὶ παραφράζοντάς τον ἔτσι πὺ νὰ ταιριάζει στὴν ἱστορία μέρους τῆς νεώτερῆς μας φιλοσοφίας θὰ μπορούσαμε τὸ δίχως ἄλλο νὰ ἰσχυριστοῦμε μὲ τὴ σειρά μας: Οἱ πράξεις τῆς σκέψης τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης τὸ 1453 ὡς τὸν ξεσηκωμὸ τοῦ Γένους κατὰ τοῦ Τούρκου δυνάστη του τὸ 1821 ἀποτελοῦν μία ὑπόθεση, πὺ καταρχὴν ἀνήκει ἀσφαλῶς στὸ παρελθὸν καὶ πὺ γι'

---

1. G.W.F. Hegel, Einleitung in die Geschichte der Philosophie, Hamburg 1959³, σ. 12.

αὐτὸ ἀκριβῶς φαίνεται νὰ μὴ μᾶς ἀφοροῦν. Ἡ ἀποψη αὐτὴ ὡστόσο εἶναι λανθασμένη, γιατί ὅ,τι εἴμαστε, εἴμαστε ταυτόχρονα ἱστορικά, ἢ, ἀκριβέστερα: γιατί, ὅπως στήν ἱστορία τῆς σκέψης τῶν Ἑλλήνων τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας τὸ παρελθὸν συνιστᾷ μόνο τὴ μία πλευρά, ἔτσι καὶ στήν πραγματικότητά μας τὸ κοινὸ μὴ πεπερασμένο εἶναι ἄρρηκτα δεμένο μὲ τὸ ὅτι εἴμαστε ἱστορικά - ἱστορικά συμπροσδιορισμένοι, θὰ συμπληρώνανε λαμβάνοντας ὑπόψη μας τὴν ὄλη ἀντίληψη τοῦ Hegel γιὰ τὴν ἱστορία - συμπροσδιορισμένοι λοιπὸν καὶ ἀπὸ τὸ κοινὸ μὴ πεπερασμένο τῆς ἑλληνικῆς σκέψης τῶν χρόνων τῆς σκλαβιάς, τῆς σκέψης δηλαδὴ πού τώρα μᾶς ἀποκαλύπτεται ὡς ἀκόμη παρούσα, ἐνῶ ἐμεῖς τὴ νομίζαμε ἢ καὶ ἐπιμένουμε νὰ τὴν νομίζουμε μόνο ὡς ὑπόθεση ἑνὸς ἄσχετου μὲ μᾶς παρελθόντος.

Ἡ διερεύνηση τῶν προβλημάτων, πού προκύπτουν ἀπὸ τὴν παράφραση καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴ συμπλήρωση τοῦ λόγου τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ὅσο κι ἂν παρουσιάζει ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν ἱστορικὸ τῆς φιλοσοφίας πού θὰ ἔδειχνε τὴν παράτολμη, ἂν ὄχι ἀνεπίτρεπτη, περιέργεια νὰ ἀναζητήσῃ τις βαθμίδες τῆς διαλεκτικῆς αὐτοπραγμάτωσης τοῦ πνεύματος στὸ χρόνο ἀκόμη καὶ στίς ἐθνικὲς φιλοσοφίες, ὅπως εἶναι ἡ νεοελληνική, ἀποβαίνει πολὺ γρήγορα ἄγονη γιὰ τὴ θεματικὴ μας. Κι αὐτὸ ὄχι τόσο γιατί κατὰ τὸν Hegel δὲν νοεῖται μερικὴ αὐτοπραγμάτωση τοῦ πνεύματος, ὅσο γιατί ἡ σκέψη τῶν Νεοελλήνων φιλοσόφων δὲν τιθασσεύεται σὲ μεταφυσικὰ ἱστοριοφιλοσοφικὰ σχήματα χεγκελιανῆς ἢ μὴ προέλευσης. Γι' αὐτὸ κι ὁ Hegel μᾶς βοηθᾷ στὴ σύλληψη τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας ὄχι ὅταν ἐπιβάλλουμε τὸ σχῆμα του σ' αὐτήν, ἀλλ' ὅταν τὸ ξεπερνοῦμε χρησιμοποιώντας ἀπὸ τὴ σκέψη του ὅ,τι γονιμοποιεῖ τὴ δική μας σκέψη.

Καὶ τὴ δική μας σκέψη γονιμοποιεῖ ὁ παραπάνω λόγος του, ὅταν τὸν δεχτοῦμε ὡς ἀφετηρία καὶ μόνο ὡς ἀφετηρία γιὰ μία προσέγγιση τῆς φιλοσοφίας τῶν προγόνων μας, πού θὰ ἀνταποκρίνεται στὴ διαρκὴ καὶ πάντα ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη αὐτογνωσίας τοῦ λαοῦ μας - μιᾶς αὐτογνωσίας πού, ὅταν ὀλοκληρωθεῖ, θὰ σημαίνει ἀναντίρρητα καὶ τὴ λύση τοῦ τόσο βασανιστικοῦ καὶ συχνὰ τόσο τραγικοῦ προβλήματος τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας.

Δὲν θὰ ἀπείχαμε ἀσφαλῶς πολὺ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, ἂν ξεφεύγοντας ἀπὸ τὸ δίχτυ τῶν χεγκελιανῶν σχημάτων χαρακτηρίζαμε τὸ πρόβλημα τῆς ταυτότητας ὡς τὸ "κοινὸ μὴ πεπερασμένο", πού μᾶς συνδέει ἄρρηκτα μὲ τις πράξεις τῆς σκέψης τῶν Ἑλλήνων τῆς Τουρκοκρατίας. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ προβάλλει στήν νεώτερή μας ἱστορία προπάντων ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης καὶ μετὰ ὡς τὸ βασικότερο σημεῖο ἀναφοράς τῶν διεργασιῶν τοῦ Γένους, πού ἐμφανίζεται νὰ προσπαθεῖ ἐναγώνια καὶ συνει-

δητὰ πότε νὰ διατηρήσει τὴν ἰδιαιτερότητά του - εἴτε μὲ τὴ θρησκευτικὴ εἴτε μὲ τὴν πολιτιστικὴ διαφοροποίησή του ἀπὸ τὸν Τούρκο ἢ τὸν Φράγκο δουλωτὴ του - καὶ πότε νὰ τὴν συγκεκριμενοποιήσει - εἴτε μὲ τὴν ὑπενθύμιση τῆς ἀρχαιοελληνικῆς καταγωγῆς του εἴτε μὲ τὴν κατάδειξη τῆς ἰκανότητάς του νὰ βαίνει παράλληλα μὲ τὰ ἔθνη, πὺ τὰ θεωροῦσε καὶ ἦταν, ἄλλωστε, προηγημένα στὴ σκέψη καὶ τὴν ἐπιστήμη.

Ἔτσι ἡ ἱστορία τῆς νεώτερης Ἑλλάδας ἀποκτᾶ τὸν χαρακτῆρα τῆς διαδοχῆς τῶν μορφῶν τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ λαοῦ της, χωρὶς ὅμως ἡ διαδοχὴ αὐτὴ νὰ σημαίνει ὅπωςδὴποτε καὶ κάποια ἀνέλιξη στὴν ἀποσαφήνιση τῆς ταυτότητάς του. Γιὰ παράδειγμα, ἡ αὐτοσυνειδησία τῶν Ἑλλήνων, πὺ ἔζησαν στὸν πρῶτο αἰῶνα μετὰ τὴν Ἐπανάσταση, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ γενικὰ ὡς λιγότερο ἀποσαφηνισμένη ἀπὸ τὴν αὐτοσυνειδησία τῶν ὁμογενῶν τους, πὺ ἔζησαν τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς δουλείας. Ὁ κυριότερος λόγος, στὸν ὁποῖο ὀφείλεται ἡ “πτώση” αὐτὴ, εἶναι ἀναμφίβολα ἡ πρεσβυωπία τῆς νεοελληνικῆς παιδείας, πὺ κατὰ τὸν Ε. Π. Παπανούτσο στεκόταν “προσηλωμένη στὰ πολὺ μακρινά, στοὺς κλασικοὺς χρόνους τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, καὶ τὰ κοντινά” δὲν τὰ ἔλεπε οὔτε τὰ λογάριζε².

Τὸ “λάθος” τῶν μεταεπαναστατικῶν χρόνων ἦταν τὸ ὅτι οἱ κάθε λογῆς ἐπίσημοι νοσηματοδότες τοῦ '21 ξεχνώντας, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε καὶ πάλι τὸν Hegel, πὺς “ὅ,τι εἶμαστε, εἶμαστε ἱστορικά” θέλησαν ν' ἀποκαλύψουν καὶ ν' ἀναδείξουν πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὸν ἀρχαιοελληνικὸ πυρήνα μας - θεωρώντας προφανῶς τὶς “πράξεις τῆς σκέψης” τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀλλὰ καὶ τοῦ Βυζαντίου, πὺ περιβάλλουν προστατευτικὰ τὸν πυρήνα αὐτόν, ὡς “μία ὑπόθεση τοῦ παρελθόντος πέρα ἀπὸ τὴν πραγματικότητά μας”. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ “λάθους” τοὺς ἦταν τραγικό: Οἱ ΝεοἝλληνες, ἀποφλοιωμένοι ἀπὸ τὴν πλησιέστερη στὸν ψυχισμό τους πνευματικὴ ἱστορία, φάνταζαν καὶ φαντάζον ἐν μέρει ἀκόμη σὰν ἀξιοπερίεργα ἀπολιθώματα ἐνὸς μακρινοῦ καὶ λίγο-πολὺ ξεχασμένου ἀπ' αὐτοὺς παρελθόντος, πὺ δὲν τοὺς βοηθοῦσε καὶ δὲν τοὺς βοηθᾶ στὴν ἔστω καὶ μερικὴ κατανόηση τοῦ λόγου τῆς πολιτικῆς καὶ πολιτιστικῆς ὑπαρξῆς τους. Φάνταζαν, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε μία εἰκόνα, σὰν τὰ δισέγγονα, πὺ ἔχουν πεθάνει οἱ γονεῖς καὶ οἱ παπποῦδες τους, ἐνῶ οἱ προπαπποῦδες τους, τῶν ὁποίων ἡ φωνὴ ἤχει ἀπὸ πλῆθος ἑτερόκλητα φερέφωνα, ἀδυνατοῦν νὰ τοὺς ἐξηγήσουν ποιοὶ ἀκριβῶς εἶναι καὶ ποιά πραγματικὰ θέση τοὺς ἀνήκει στὸν κόσμο πὺ ζοῦνε.

---

2. Ε. Π. Παπανούτσου, Νεοελληνικὴ φιλοσοφία Α', Ἀθήνα 1953, σ. 7.

Τὸ πρόβλημα μας ἔτσι ἐμφανίζεται ὡς πρόβλημα ὀρθῆς, μὲ ἄλλα λόγια: σύμφωνης μὲ τὸν ἱστορικὸ αὐτοπροσδιορισμὸ μας νοηματοδότησης τῆς πολιτικῆς καὶ πολιτιστικῆς πραγματικότητος τόσο τοῦ κοντινοῦ ὅσο καὶ τοῦ μακρinoῦ παρελθόντος μας, ὥστε ἡ παιδεία μας νὰ ἀκολουθήσει ἐπιτέλους τὴν κατεύθυνση, πού ὀδηγεῖ στὴν ὅσο τὸ δυνατόν γρηγορότερη καὶ προπάντων πληρέστερη αὐτογνωσία. Καὶ καθὼς τὰ μεγάλα σφάλματα ἐπιφέρουν τὰ μεγάλα χρέη, τὸ πιὸ μεγάλο σφάλμα τῶν παλιότερων γενεῶν ἐπιτάσσει στὴ γενιά μας τὸ πιὸ μεγάλο χρέος τῆς: Νὰ βοηθήσουμε τὸν ἐξαιτίας τῆς παιδείας τοῦ ἀποπροσανατολισμένο πλέον λαὸ μας στὴν ἀναζήτηση τῆς ταυτότητάς του διακρίβωνοντας τὴ σειρά τῶν διαδοχικῶν μορφῶν αὐτοσυνειδησίας του καὶ μελετώντας τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴ μιὰ μορφή στὴν ἄλλη μέχρι νὰ καταλήξουμε σ' ἓναν ὄρισμό, πού θὰ τὸν ἐμφανίζει στὶς πραγματικὲς διαστάσεις του.

Εἶναι σχεδὸν αὐτονόητο πῶς στὴν ἐκπλήρωση τοῦ μεγάλου μας χρέους θὰ συμβάλει τὰ μέγιστα ἡ διακρίβωση καὶ ἡ μελέτη τῶν μορφῶν αὐτοσυνειδησίας τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, στὴ διάρκεια τῶν ὁποίων βρῆκαν τὴν μέχρι ἐνὸς σημείου τελικὴ ἀποκρυστάλλωσή τους μερικὰ ἀπὸ τὰ τυπικότερα γνωρίσματά του, ὅπως εἶναι ὁ ἀντιστασιακὸς χαρακτήρας του, πού ἀποτελεῖ τὴ φυσικὴ συνέπεια τῆς εὐλογῆς δυσπιστίας τοῦ ραγιά στὶς προθέσεις τῆς πολιτείας τῶν κατακτητῶν τῆς γῆς του κ.λ.π.

Ὡστόσο, ὅπως σὲ κάθε ἄλλη περίπτωση, ἔτσι καὶ στὴν περίπτωση τῆς διερεύνησης τῶν πνευματικῶν διεργασιῶν τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ ἀποσαφηνίσει τὰ ἐννοιολογικὰ ἐργαλεῖα του καὶ νὰ ἀναπτύξει τὴ μέθοδο ἐργασίας του - ὀφείλει δηλαδὴ νὰ ἐξηγήσει τί ἐννοεῖ μὲ τοὺς ὄρους ταυτότητα, αὐτοσυνειδησία ἢ μορφή αὐτοσυνειδησίας ἐνὸς λαοῦ καὶ συγκεκριμένα τοῦ ἑλληνικοῦ, ποιά εἶναι ἡ σχέση τῆς αὐτοσυνειδησίας μὲ τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, σὲ ποιὲς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς του ἐκφράζεται ἡ αὐτοσυνειδησία του, πόσο πιστὰ καὶ σταθερὰ ἀποτυπώνεται ἡ αὐτοσυνειδησία του σ' αὐτὲς τὶς ἐκφάνσεις καί, τέλος, μὲ ποιὸ τρόπο ἀνιχνεύονται οἱ ἀποτυπώσεις τῆς, ὥστε νὰ ἀποκαλυφθεῖ τὸ μέγεθος τῆς σημασίας τῆς γιὰ μᾶς.

Ἴσως θεωρηθεῖ παράξενο, ὅμως στὰ ἐρωτήματά μας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δοθοῦν ἀπλὲς λεξιλογαφικὲς ἀπαντήσεις. Ἡ πολυσημία τῶν ὄρων καὶ ἡ ἀλληλεξάρτησή τους ἀφήνουν πάντα κάποια περιθώρια σὲ προσωπικὲς, μὴ δεσμευτικὲς γιὰ τοὺς ἄλλους ἐρμηνεῖες, μὲ ἀποτέλεσμα συχνότατα νὰ μιλοῦμε στὴν ἴδια γλῶσσα γιὰ τὰ ἴδια πράγματα καὶ ὅμως νὰ μὴν συνεννοοῦμαστε. Καταρχὴν μπορούμε πάντως

νά συμφωνήσουμε πώς οί έννοιες ταυτότητα, αυτοσυνειδησία και μορφή αυτοσυνειδησίας ενός λαοῦ μᾶς παραπέμπουν ὅπωςδήποτε στήν ὕπαρξη κάποιας συλλογικῆς θέλησης. Μποροῦμε ἐπίσης νά συμφωνήσουμε ὅτι ἡ θέληση αὐτή διαμορφώνεται βαθμιαῖα και σταθερά πρῶτα μέ τήν ἀκριβή γνώση και ἀργότερα μέ τήν νοητική ἐπεξεργασία τοῦ συνόλου τῶν βασικότερων προβλημάτων τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀπό τοὺς σημαντικότερους ἐκπροσώπους τῶν ἰσχυρότερων και συνεπῶς κυρίαρχων ομάδων ἢ τάξεων του. Γι' αὐτό και ἡ συλλογική θέληση μᾶς δείχνει πάντα και τήν κατεύθυνση τῆς λύσης τῶν προβλημάτων, πού ἐπέλεξαν οί ομάδες ἢ τάξεις αὐτές γιά λογαριασμό ὁλόκληρου τοῦ λαοῦ ὡς τήν πλέον πρόσφορη και ἀποτελεσματική.

Ἡ ἀκριβῆς γνώση και ἡ νοητική ἐπεξεργασία τῶν βασικότερων προβλημάτων ενός λαοῦ, ὡστόσο, γρήγορα συνεπιφέρει τή συνειδητοποίηση τόσο τῆς ἰδιαιτερότητάς του ὅσο και τῶν δυνατοτήτων του γιά τήν παραπέρα διατήρηση τῆς ἰδιαιτερότητας αὐτῆς - μία συνειδητοποίηση πού ὅταν και μόνον ὅταν περάσει στά εὐρύτερα λαϊκά στρώματα και γίνει κτῆμα τους, μᾶς ἐπιτρέπει νά μιλοῦμε γιά ταυτότητα, αυτοσυνειδησία και μορφές αυτοσυνειδησίας τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ἐτσι μιλοῦμε γιά τήν ταυτότητα, τήν αυτοσυνειδησία ἢ τίς μορφές αυτοσυνειδησίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἐννοώντας ὅτι ὁ λαός αὐτός γενικά εἶχε συνειδητοποιήσει τήν περίοδο αὐτή τῆς ἱστορίας του δύο βασικές γιά τήν μετέπειτα πορεία του ἀλήθειες: α) Ὅτι στά χαρακτηριστικότερα γνωρίσματά του ἦταν διαφορετικός ἀπό τοὺς ἄλλους λαούς, πού ζοῦσαν στόν ἴδιο γεωγραφικό χῶρο και μαζί τους συνδεόταν ποικιλότροπα· β) ὅτι ὑπῆρχαν ὅλες οί δυνατότητες, πού τοῦ ἐξασφάλιζαν τή διατήρηση τῆς ἰδιαιτερότητάς του και στό μέλλον. Μὲ ἀπλά λόγια: Γνώριζε καλά ποιός ἦταν και ποιές ἦταν οί δυνατότητές του νά παραμείνει αὐτός πού ἦταν, γιατί, θά πρέπει νά προσθέσουμε, ἤθελε νά συνεχίσει νά εἶναι και στό μέλλον αὐτός πού ἦταν.

Ἐτσι, μποροῦμε νά ὑποθέσουμε, ἡ ὅλη παρουσία τοῦ λαοῦ αὐτοῦ στήν ἱστορική σκηνή ἀπέκτησε γρήγορα τή μορφή ενός διαρκoῦς και ὡς ἓνα βαθμὸ πάντα συνειδητοῦ ἀγῶνα γιά τή διατήρηση τῆς ἰδιαιτερότητάς του μέ ἀποτέλεσμα ἡ οικονομική, κοινωνικοπολιτική και πνευματική δραστηριότητά του νά ἐμφανίζεται κατά τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ὡς ἡ πιστή και σταθερή ἔκφραση τῆς ἀνάπτυξης τῆς αυτοσυνειδησίας του - μία ἔκφραση πού ἀποκρυσταλλωμένη σὲ οικονομικά, κοινωνικοπολιτικά και πνευματικά ἀγαθὰ ἐπηρέαζε μέ τή σειρά τῆς ἀποφασιστικῆς τήν ἴδια τήν ἀνάπτυξη τῆς αυτοσυνειδησίας του δίνοντάς της κάθε φορά ἓνα συγκεκριμένο και

προσβάσιμο σὲ μᾶς σχῆμα.

Ὁ ἱστορικός πού θὰ ἤθελε νὰ διακριβώσει τὴ σειρά τῶν μορφῶν τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ νὰ μελετήσει τὸν τρόπο διαδοχῆς τους δὲν ἔχει ἐπομένως παρὰ νὰ ἀνιχνεύσει τὴν ἀποτύπωση τῆς αὐτοσυνειδησίας αὐτῆς στὰ ἀγαθὰ, πού δημιουργήσαν οἱ Ἕλληνες τῆς περιόδου ἐκείνης μὲ τὴν οἰκονομική, κοινωνικοπολιτική καὶ πνευματική δραστηριότητά τους ἀγωνιζόμενοι πότε νὰ διατηρήσουν καὶ πότε νὰ προβάλλουν τὴν ἰδιαιτερότητά τους.

Κι ἐδῶ ὀφείλουμε νὰ θυμηθοῦμε καὶ πάλι τὸν Hegel, πού παρατηρώντας πῶς “τὸ πολύμορφο ὄλο” ἐνὸς λαοῦ “ἀντικατοπτρίζεται” στὴ φιλοσοφία “ὡς τὴν ἀπλή ἐστία, τὴν ἐννοια τοῦ ἴδιου τοῦ ὄλου, πού γνωρίζει τὸν ἑαυτό της”³, μᾶς δείχνει μὲ περισσὴ σαφήνεια σὲ ποιά ἔκφραση τῆς ζωῆς τῶν Νεοελλήνων θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὴν πλέον σταθερὴ ἀποτύπωση τῆς αὐτοσυνειδησίας τους: Στὴ φιλοσοφία, πού καθὼς οἱ “πράξεις” της σώζονται περίπου στὸ σύνολό τους σὲ χειρόγραφο ἢ ἐντυπη μορφή, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ παρακολουθήσουμε τὴν πορεία τους στὴν ἱστορία ἐναργέστερα ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐκδήλωσή τους.

Τὸν ὑψηλὸ βαθμὸ ἐνέργειας στὴ διάθλαση τῆς ζωῆς τῶν Νεοελλήνων χρωστάει ἡ φιλοσοφία τους ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ στὴν ἰδιαίτερα στενὴ σύνδεσή της μὲ τὴν παιδεία. Ἄς μὴν ξεγνοῦμε πῶς ὅλοι σχεδὸν οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ὑπῆρξαν διδάσκαλοι καὶ πῶς ἡ φιλοσοφία ἀποτελοῦσε πάντα ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ μαθήματα τῶν ἀνώτερων σχολείων τοῦ Γένους; γιατί, ὅπως ἐπεσήμανε ἤδη ὁ Θεόφιλος Κορυδαλεύς (Ἀθήνα 1574-1646), ἀπ’ αὐτὴν “πᾶσα ἐξήρτηται ἢ ἐν ἀνθρώποις εὐζωΐα”⁴.

Ἡ ἐξάρτηση τῆς “ἐν ἀνθρώποις εὐζωΐας” ἀπὸ τὴ φιλοσοφία καὶ ἡ συνακόλουθη ἐνταξὴ τῆς δεύτερης στὰ σχολικὰ προγράμματα εἶχαν ἀσφαλῶς ὡς συνέπεια καταργῆν τὸν περιορισμὸ τῆς καλλιέργειάς της σὲ κλάδους μὲ πρακτικὴ ἀξία, ὅπως στὴ λογικὴ ἢ στὴ ρητορικὴ, καὶ στὴ συνέχεια τὴν αὔξηση τοῦ ἐνδιαφέροντος κύκλων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὸ περιεχόμενον τῶν μαθημάτων της. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ εἶχε βέβαια τὴν ἀφετηρία του στὴ μέριμνα τοῦ ἱερατείου νὰ διατηρηθεῖ ἡ Ὁρθοδοξία ὡς ἡ οὐσιαστικότερη διαφοροποίηση τοῦ Γένους ἀπὸ τὸν Τούρκο ἢ Φράγκο δυνάστη του, ὅμως γρήγορα ὁδήγησε καὶ στὴν ἀντιπαράθεση τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴ φιλοσοφία. Κι αὐτὴ ἡ ἀντιπαράθεση φαίνεται νὰ μᾶς προσφέ-

3. G.W.F. Hegel, ὁ.π., σ. 39.

4. Θεοφίλου Κορυδαλεύς, Εἰσοδος φυσικῆς ἀκροάσεως κατ’ Ἀριστοτέλην, Βενετία 1779, σ. 1.

ρει τὸν καμβά, πάνω στὸν ὁποῖο οἱ μορφές τῆς αὐτοσυνειδησίας τῶν Νεοελλήνων βρῆκαν τὴν πιὸ προσβάσιμη σὲ μᾶς ἀποκρυστάλλωσή τους: Στὴν ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ποὺ ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης καὶ μετὰ προβλήθηκε ὡς τὸ ἀδιαμφισβήτητο κέντρο ἐξουσίας τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, ἄφησαν ἔντονο τὸν ἀπόηχό τους οἱ διαμάχες τῶν ἐκπροσώπων τῶν κάθε φορὰ κυρίαρχων ὁμάδων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὡς πρὸς τὴν κατεύθυνση ποὺ θὰ 'πρεπε ν' ἀκολουθήσει ἡ παιδεία - τὴν ἀριστοτελική, ὅπως τὴν υἰοθέτησε ἀργότερα ἡ ἀριστοκρατία τῶν νεοπλουσίων, ἢ τὴν νεωτερική, ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὴ Δύση καὶ τὴν ἀπόζητοῦσε στὰ χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ ὁ ἐμπορικός κόσμος.

Ἐποια κατεύθυνση κι ἂν ἐπιλέχτηκε κατὰ καιροῦς ἡ φιλοσοφία ἦταν πάντα παρούσα. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ "πράξεις" τῆς μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀπτὲς μαρτυρίες τῶν μορφῶν τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ Γένους στὰ πιὸ δύσκολα χρόνια τῆς νεώτερης μας ἱστορίας. Ἀρκεῖ νὰ τίς γνωρίσουμε, νὰ τίς μελετήσουμε καὶ νὰ τίς ἐρμη-νεύσουμε ὡς προτάσεις γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ συνόλου τῶν βασικότερων προβλημά-των τοῦ λαοῦ μας, ποὺ ἀκόμη καὶ τώρα τὸν ἀπασχολοῦν.

ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΟΣΚΤΗΜΑΤΑ

Ἐπιμέλεια: Ἰωάννα Τσίρα

Συνεχίζουμε καὶ σ' αὐτὸ τὸ τεῦχος τὴ βιβλιογραφικὴ καταγραφὴ τῶν προσκτημάτων, πρὸς ἀφοροῦν ἓνα μόνον Νεοέλληνα φιλόσοφο. Στὸ προηγούμενο τεῦχος τὰ προσκτήματα ἀφοροῦσαν τὸν Πέτρο Βράϊλα - Ἀρμένη· σ' αὐτὸ τὸ τεῦχος ἀφοροῦν τὸν λόγιο καὶ φιλόσοφο Βενιαμίν Λέσβιο. Τὰ προσκτήματα αὐτὰ - ἔργα τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου καὶ μελετήματα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ὄλη συνεισφορά του στὴ διαμόρφωση τοῦ φιλοσοφικοῦ γίνεσθαι κατὰ τὴν ὕστερη περίοδο τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ - διατίθενται σὲ ἐρευνητὲς καὶ ὑποψήφιους διδάκτορες φιλοσοφίας.

Ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ φιλοσόφου

Ἀπολογία ὡς ἐν συντόμῳ πρὸς τὰς συκοφαντίας τοῦ νέου φιλοσόφου πρὸς τὸν κάτοικον τῆς γῆς διατὶ δὲν φρονεῖ κατοικημένους τοὺς πλανήτας, ὅπου κατ' αὐτὸν εἶναι ἡ ζωηρὰ ἰδέα τῆς ἀπειρότητος τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὸς τὸν Θεόν, διατὶ δὲν ἔδωκεν δύνάμιν εἰς αὐτὸν νὰ ἐξέρχηται ἐξ αὐτῆς. Χειρόγραφο (φωτ.).

“Ἀπάντησις εἰς τὴν εἰς τὸ Θερμογόνον ἀποδιδομένην βαρύτητα”. Ἑρμῆς ὁ Λόγιος, Γ' /1813, τχ. 1 (“Τῆ 1. Ἰανουαρίου”), σσ. 21-24.

“Φυσικὴ” (“ἀπάντησις εἰς τὴν ἀναίρεσιν τῆς ἐμῆς ἀναιρέσεως τοῦ Κυρίου Βάμβα”). Ἑρμῆς ὁ λόγιος Γ' /1813, τχ. 14-15 (“Ὀκτώβρ. ιε' καὶ Νοεμβ. α'”), σσ. 217-224.

“Λόγος” (“τὸν ὁποῖον ὁ σοφολογιώτατος Κύριος Βενιαμίν ἐξεφώνησε” στὸ Βουκουρέστι). Ἑρμῆς ὁ Λόγιος Η' /1818, τχ. 9 (“Τῆ α' Μαΐου”), σσ. 200-209.

“Προκήρυξις” (γιὰ τὴ σύνθεση τῶν Στοιχείων Ἠθικῆς). Ἑρμῆς ὁ Λόγιος Θ' /1819, τχ. 13 (“Τῆ α' Ἰουλίου”), σσ. 583-584.

Στοιχεῖα τῆς μεταφυσικῆς. Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας, ἐκ τῆς Τυπογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σνεϊφερ. 1820. (Φωτ.).

“Στοιχεῖα ἠθικῆς”. Ἐκδόση τῶν δύο πρώτων κεφαλαίων (Α': “Περὶ τῶν φυ-

σικῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου”. Β΄: “Περὶ φυσικῶν χρεῶν”) ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Βακαλόπουλο. Ἀρχεῖον Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπιστημῶν 10/1939, σσ. 471-482 (μὲ εἰσαγωγὴ στίς σσ. 465-471).

Ἡ Ἀστρονομία - (Γραμμένη προ τοῦ 1800). Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ Στοιχεῖα Φυσικῆς. Εἰσαγωγὴ - μεταγραφὴ κειμένου - σχόλια: Κώστας Δ. Μαυροματῆς. Πρόλογος: Βασ. Μπαρμπάνης. Ἐκδόση 1ου Λυκείου Βόλου, Θεσσαλονίκη 1991.

Στοιχεῖα ἠθικῆς. Ἐκδόση μὲ εἰσαγωγὴ, σχόλια καὶ κριτικὸ ὑπόμνημα Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου. Κέντρον Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, Ἀθήνα 1994.

Ἀπὸ τὰ μελετήματα γιὰ τὸν φιλόσοφο

Πρακτικὰ Πενελλήνιου Συνεδρίου Βενιαμίν Λέσβιος, Μυτιλήνη 28-30 Μαΐου 1982. Ἀθήνα 1985. Περιέχει τὴν “Ἐναρκτήρια ὁμιλία” τοῦ προέδρου τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς Λίνου Γ. Μπενάκη (σσ. 23-31) καὶ μελετήματα τῶν: Γεωργίου Π. Κουρνούτου (σσ. 33-46: “Τὸ Γένος στὸ τέλος τοῦ 18ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα”), Γ. Βαλέτα (σσ. 47-48: “Ἀνέκδοτα καὶ ἄγνωστα κείμενα τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”), Φ. Βουνάτσου (σσ. 49-53: “Ὁ Βενιαμίν Λέσβιος καὶ ἡ Ἀρμοστεία Νήσων Αἰγαίου στὴν ἐθνεγερεία”), Κωνσταντίνου Καβαρνῶ (σσ. 55-68: “Ἡ περὶ παιδείας θεωρία τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”), Ἰωάννου Μουτζούρη (σσ. 69-76: Βενιαμίν ὁ Λέσβιος, οἱ κατήγοροι τῶν ἰδεῶν του καὶ ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ”), Rossitza Dimtscheva (σσ. 77-90: “Ἡ οὐτοπία τοῦ Ἰβάν Σελιμίνσκι ἀπέναντι στίς ἰδέες τῶν Γάλλων φυσιοκρατῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν τους στὴν Ἑλλάδα”), Θεοδώρου Γραμματᾶ (σσ. 91-105: “Στοιχεῖα γλωσσικοῦ καὶ ἰδεολογικοῦ προσοδευτισμοῦ στὸν Βενιαμίν Λέσβιο”, προδημοσίευση: Δωδώνη 13/1984, σσ. 173-187), Θανάση Παπαδόπουλου (σσ. 107-117: “Οἱ πολιτειολογικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”), Εὐαγγέλου Μουτσοπούλου (σσ. 119-126: “Ἡ ὄντολογικὴ συνιστῶσα τῆς ἐννοιοκρατίας τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”), Γεωργίου Κ. Ἰωαννίδη (σσ. 127-136: “Τὸ νόημα τῆς μεταφυσικῆς στὸν Βενιαμίν Λέσβιο”), Παναγιώτῃ Κονδύλῃ (σσ. 137-146: “Ἡ παρουσία τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας στὰ Στοιχεῖα μεταφυσικῆς τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου καὶ οἱ τύχες τοῦ Ἀριστοτελισμοῦ στὸν ἐλληνικὸ 18ο αἰῶνα”, ἀναδημοσίευση στὸ ἔργο τοῦ σ. Ὁ Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς - Οἱ φιλοσοφικὲς ἰδέες, ἔκδ. Θεμέλιο, Ἀθήνα 1988, σσ. 213-224), Μ. Δραγῶνα-Μονάχου (σσ. 147-157: Σχόλια στίς ἀναφορὲς στὸν Locke στὰ Στοιχεῖα μεταφυσικῆς τοῦ

Βενιαμίν”), Παναγιώτη Νούτσου (σσ. 159-168: “Τὸ πρόβλημα τῆς αὐτογνωσίας στὰ Στοιχεῖα μεταφυσικῆς τοῦ Βενιαμίν”), Νίκου Κ. Ψημμένου (σσ. 169-180: “Ἡ θεωρία τῆς ἀλήθειας στὸν Βενιαμίν Λέσβιο”), Ἄννας Κελεσιδου - Γαλανοῦ (σσ. 181-188: “Ἡ ἔννοια τῆς εὐδαιμονίας στὸν Βενιαμίν Λέσβιο”), Γεωργίας Ἀποστολοπούλου (σσ. 189-208: “Φύση καὶ ἠθικότητα στὸν Βενιαμίν Λέσβιο”), Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου (σσ. 209-215: Τὰ Στοιχεῖα ἠθικῆς τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Νομαρχία), Cornelia Papacostea-Danielopolu (σσ. 217-224: “Les *Eléments d’Ethique* de Benjamin de Lesbos et les pays roumains”), Γιάννη Καρᾶ (σσ. 225-232: “Ἡ συμβολὴ τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου στὴ διαμόρφωση τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης τοῦ ἀναγεννώμενου Ἑλληνισμοῦ”), Ἄννας Κ. Πόταγα (σσ. 233-242: “Μηδείς ἀγεωμέτρητος εἰσίτω ἢ ἡ σημασία τῶν Μαθηματικῶν στὴ γνωσιολογία τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”) καὶ Ἀντώνη Ν. Ἀνδριώτη (σσ. 243-249: “Κριτικὴ τῆς θεωρίας τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου γὰρ τὸ πανταχθίνητο”).

Ἄλκη Ἀγγέλου, “Πρὸς τὴν ἀκμὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ - (Οἱ διενέξεις τοῦ Λεσβίου στὴ Σχολὴ Κυδωνιῶν)”. *Μικρασιατικὰ χρονικά* 7/1956, σσ. 1-81. Ἀναδημοσίευση στὸ ἔργο τοῦ σ. *Τῶν φώτων - Ὁφεις τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ*, ἐκδ. Ἑρμῆς, Ἀθήνα 1988, σσ. 211-291.

Μιχ. Ἀθ. Ἀναστασιάδου, “Ὁ νόμος τῆς παγκοσμίου ἑλξεως τοῦ Νεύτωνος καὶ τὸ πανταχθίνητον Βενιαμίν τοῦ Λεσβίου”. *Αἰολικὰ χρονικά* 1/1981 (: Πρακτικὰ τοῦ 6’ διεθνοῦς συμποσίου Αἰγαίου), Μυτιλήνη 1981, σσ. 363-375.

Μιχ. Ἀθ. Ἀναστασιάδου, “Ἐνα ἀσχολίαστο χειρόγραφο τῆς μηχανοφυσικῆς Βενιαμίν Λεσβίου”. *Ὁ.π.*, σσ. 376-394.

Ἀντώνη Ν. Ἀνδριώτη, “Ἡ θεωρία τοῦ πανταχθίνητου στὸν Βενιαμίν τὸ Λέσβιο”. *Φυσικὸς κόσμος*, τχ. 76, Δεκέμβριος 1980, σσ. 8-9.

Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου, “Τὰ Στοιχεῖα ἠθικῆς τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου καὶ ἡ παιδεία τῆς ΝΑ. Εὐρώπης - (Πρόδρομη ἀνακοίνωση)”. *Παρνασσός* περ. Β’, τ. ΙΣΤ’, τχ. 3, Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 1974, σσ. 428-432.

Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου, “Le discours de Benjamin de Lesbos à l’académie princiere de Bucarest (1818)”. *Συμπόσιον - Ἡ ἐποχὴ τῶν Φαναριωτῶν - Μνήμη Κλεοβούλου Τσούρκα*, ἐκδ. ΙΜΧΑ ἀρ. 145, Θεσσαλονίκη 1974, σσ. 167-174.

Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου, “Les éléments d’éthique de Benjamin de Lesbos et la culture sud-est européenne”. *Actes du IIe congrès international*

des études du sud -est Européen, t. IV: *Linguistique et littérature*, Ἀθήνα 1978, σσ. 361-368.

Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου, “Βενιαμίν Λέσβιος - “Ένας μεγάλος λόγιος τοῦ ἀγώνα”. *Φυσικός κόσμος, ὅ.π.*, σσ. 6-8.

Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου, *Ὁ Βενιαμίν Λέσβιος καί ἡ εὐρωπαϊκὴ σκέψη τοῦ 18ου αἰώνα. Διδακτορικὴ διατριβὴ Φιλ. Σχ. τοῦ Α.Π.Θ.*, Ἀθήνα 1983.

Γ.Α. Ἀριστείδου, *Βενιαμίν ὁ Λέσβιος ἦτοι βίος αὐτοῦ ὃ συνεκδίδονται καί τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ αὐτοῦ μετὰ δύο Λόγων τοῦ ἑτέρου ἀνεκδότου. Ἀθήνησι, τύποις “Προόδου”. 1880.*

Γ. Βαλέτα, *Βενιαμικά - Τὰ μικρὰ κείμενα τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου καί οἱ βιογραφικὲς πηγές του. Ἐκδόσεις ἐταιρείας “Αἰολικῶν μελετῶν”, Μυτιλήνη 1982.*

Μυρτώς Δραγώνα-Μονάχου, “Βενιαμίν ὁ Λέσβιος: Ἐλευθερία, ἡ δύναμις τῆς ἐκπλήρωσης τοῦ αὐτεξούσιου - Οἱ ἀπόψεις τοῦ Βενιαμίν γιὰ τὴ βούληση καὶ τὸ αὐτεξούσιο ὡς βάση τῆς θεωρίας του γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου”. *Δευκαλίων*, τχ. 21, 6/1978, σσ. 96-130.

G.P. Henderson, “Ἡ φυσικὴ φιλοσοφία τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”. *Αἰολικά γράμματα* 4/1974, σσ. 279-282.

Ἰ. Ν. Θεοδωρακοπούλου, “Ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”. *Ὁ.π.*, σσ. 321-326.

Κωνσταντίνου Καβαρνῶ, “Ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”. *Λεσβιακά* 5/1966, σσ. 169-176.

Κωνσταντίνου Καβαρνῶ, “Benjamin of Lesbos (1762-1824)”. Στὸν τόμο *Modern Greek Philosophers on the Human Soul*. Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, Belmont, Mass. 1967, σσ. 13-28.

Ἀλεξάνδρου Σ. Καρανικόλα, “Ἐνα ἄγνωστο χειρόγραφο τῆς ἀνεκδοτῆς Φυσικῆς Βενιαμίν Λεσβίου”. *Δωδεκανησιακὸν ἀρχεῖον* Ε' / 1968, σσ. 3-13 (ἀνάτυπο).

Κωνσταντίνου Δ. Μαυρομμάτη, “Ἐνα ἀνεκδοτὸ διδακτικὸ βιβλίον ἀστρονομίας κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας”. *Ἑλληνοχριστιανικὴ ἀγωγή*, τχ. 373, Ἰούνιος 1990, σσ. 177-182.

Κωνσταντίνου Μαυρομμάτη, “Ἡ ἀστρονομία τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου ἀπὸ ἀνεκδοτὸ χειρόγραφὸ τοῦ γραμμένον πρὸ τοῦ 1800”. *Λόγος καὶ πράξις*, τχ. 41, Ἀνοίξη 1990.

Κωνσταντίνου Μαυρομμάτη, “Ἡ Ἀστρονομία τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου ἀπὸ χειρόγραφο τῆς Σύμης Δωδεκανήσου”. *Οἱ μαθηματικὲς ἐπιστῆμες στὴν Τουρκοκρατία*

(πρ. ἡμερίδας), Ἑλληνικὴ ἐταιρεία ἱστορίας ἐπιστημῶν καὶ Τεχνολογίας - ΚΝΕ/ΕΙΕ, Ἀθήνα χ.χ., σσ. 87-105.

Γεωργίου Μουστᾶκη, “Βενιαμίν ὁ Λέσβιος: Ἐνας Ἑλληνας Γαλιλαῖος”. *Δαυλός*, τχ. 166, Ὀκτώβριος 1995, σσ. 9927-9934.

Ἰωάννου Μουτζούρη, “Βενιαμίν ὁ Λέσβιος, εἰσηγητὴς τοῦ ἡλιοκεντρικοῦ συστήματος στὴν Ἑλλάδα”. *Λεσβιακά* 7/1978, σσ. 1-14 (ἀνάτυπο)

Ἰωάννου Μουτζούρη, *Βενιαμίν ὁ Λέσβιος, οἱ κατήγοροι τῶν ἰδεῶν του καὶ ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ*. Ἀθήνα 1982.

Ἰωάννου Μουτζούρη, “Ὁ Βενιαμίν ὁ Λέσβιος, τὰ χειρόγραφα τῆς διδασκαλίας καὶ τὰ συγγράμματά του”. Στὸν τόμο *Γραπτές πηγές στὴ Λέσβο - Ὁ πλοῦτος τῶν τοπικῶν συλλογῶν* (πρ. ἡμερίδας), Δῆμος Μυτιλήνης - Πανεπιστήμιο Αἰγαίου, Μυτιλήνη 1993, σσ. 47-56.

Παναγιώτη Νούτσου, “Βενιαμίν Λέσβιος - Προβλήματα ἐρμηνείας”. *Δωδώνη* ΙΓ' /1984, σσ. 163-172.

Θανάση Παπαδόπουλου, “Οἱ κοινωνικο-πολιτικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου”. *Καινούρια ἐποχὴ, χειμῶνας* 1976, σσ. 33-98.

Θανάση Παπαδόπουλου, *Οἱ φιλοσοφικὲς καὶ κοινωνικο-πολιτικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου*. Ἐκδ. Κέδρος, Ἀθήνα 1982.

Παρουσιάσεις - Βιβλιοκρισίες

Βενιαμίν Λεσβίου, *Στοιχεῖα ἠθικῆς*. Ἐκδόση Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου, Ἀθήνα 1994: Πασγάλης Μ. Κιτρομηλίδης (*Ἑλληνικά* 46/1996, σσ. 427-429).

Πρακτικὰ Πανελληνίου Συμποσίου “Βενιαμίν Λέσβιος”, Ἀθήνα 1985: Ρωξάνη Δ. Ἀργυροπούλου (*Φιλοσοφία* 15-16/1985-1986, σσ. 525-526).

Θανάση Παπαδόπουλου, *Οἱ φιλοσοφικὲς καὶ κοινωνικο-πολιτικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου*, Ἀθήνα 1982: Φούλα Χατζηδάκη (*Διαβάζω*, τχ. 81, 16 Νοεμβρίου 1983, σσ. 45-46).

Ρωξάνης Δ. Ἀργυροπούλου, *Ὁ Βενιαμίν Λέσβιος καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ σκέψη τοῦ 18ου αἰῶνα*, Ἀθήνα 1983: Rosica Diméona (*Etudes Balkaniques* 4/1984, σσ. 135-139) - Ἄννα Κελεσίδου - Γαλανοῦ (*Ἑλληνικὴ Φιλοσοφικὴ Ἐπιθεώρηση*, τχ. 1, Ἰανουάριος 1984, σσ. 79-80).

Η ΕΡΕΥΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟ ΕΤΟΣ 1999

Σοφίας Γ. Τακουρλή

Σημείωση: Η παρούσα βιβλιογραφία έχει ως βάση της τὰ δημοσιεύματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν καταχωρηθεῖ στοὺς καταλόγους τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ. ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ ἔτους 1999 μέχρι καὶ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ ἔτους 2000.

α) Εἰσηγήσεις σὲ ἐπιστημονικὲς συναντήσεις

Ἀθήνα 29.9 - 2.10.1999: Ἡ πολιτικὴ σήμερα - Διεθνὲς συνέδριο στὴ μνήμη τοῦ Νίκου Πουλαντζᾶ

Γιώργου Βέλτσου, Πουλαντζᾶς καὶ Φουκώ

Martin Carnoy - Manuel Castells, Τὸ κράτος στὴν ἐποχὴ τῆς πληροφορίας. Σκέψεις μὲ ἀφετηρία τὴ θεωρία τοῦ Πουλαντζᾶ γιὰ τὸ κράτος.

Bob Jessor, Ἡ στρατηγικὴ ἐπιλεξιμότητα τοῦ Κράτους. Σκέψεις σὲ ἓνα θέμα τοῦ Πουλαντζᾶ.

Emilio de Irola, Μία διαιρεμένη κληρονομιά. Τιμὴ στὸν Νίκο Πουλαντζᾶ.

Anne Légaré, Ὁ Πουλαντζᾶς καὶ ἡ ἀναπαράσταση τοῦ ὑποκειμένου

Michael Löwy, Δημοκρατία καὶ σοσιαλισμός. Σκέψεις ἐμπνευσμένες ἀπὸ τὸν Νίκο Πουλαντζᾶ.

Παναγιώτῃ Νούτσου, Ὁ Πουλαντζᾶς ὡς ἱστορικὸς τῆς Γ' Διεθνούς

Βούλας Τσινόρεμα, Δομὴ καὶ Ἐξουσία. Ἀπὸ τὸν στρουκτουραλισμὸ στὸν μεταστρουκτουραλισμὸ.

Jean - Marie Vincent, Ἡ θεωρία τοῦ Πουλαντζᾶ γιὰ τὸν φασισμό

Κοσμᾶ Ψυχοπαῖδη, Ζητήματα στρουκτουραλιστικῆς ἐπιστημολογίας στὸ ἔργο τοῦ Νίκου Πουλαντζᾶ

Ἀθήνα 11-12. 12. 1999: Ἐπιστημονικὴ Ἡμερίδα: Ἀθωνιάς Ἀκαδημία - 250 ἔτη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως

Θεοδώρου Ζήση, Τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων καὶ ἡ προσφορά του

Γεωργίου Μεταλληνού, Ἐπισημάνσεις στὴ θεολογία τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως

Λέσβος - Μήθυμνα 20-27.8.1999: Ἐνδέκατο διεθνὲς συνέδριο ἐλληνικῆς
Φιλοσοφίας - Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία καὶ καλὲς τέχνες

Κωνσταντίνου Βουδούρη, Ἡ ἐλληνικὴ φύση ὡς πηγὴ καλλιτεχνικῆς ἐμπνεύ-
σεώς κατὰ τὸ ἔργο τοῦ Περικλῆ Γιαννόπουλου

Σόφια 14-16.5.1999: Διεθνὲς ἐπιστημονικὸ συμπόσιο: Τὸ λογοτεχνικὸ
ἔργο τοῦ Νίκου Καζαντζάκη

Ράνιας Γκρούντοβα, Ὁ Καζαντζάκης ἀνάμεσα σὲ γῆ καὶ οὐρανὸ ἢ ἡ ἔννοια τοῦ
χώρου στὸ ἔργο του

Νίκου Γρηγοριάδη, Περιδιαβάζοντας τὸ κείμενο τῆς "Ἀσκητικῆς". (Ἡ ἀσάφεια
τοῦ δράματος καὶ ἡ σαφήνεια τῆς λυρικῆς).

Βελίτσκας Ιβανόβα, Τέχνη καὶ αὐτογνωσία

Βέσελας Μάντσεβα, Ἡ ἀντίθεση ὑλικοῦ καὶ ἰδανικοῦ κόσμου στὸ ἔργο τοῦ Κα-
ζαντζάκη

Στ. Ντάγιου, Ἡ ἔννοια τῆς Ἐλευθερίας στὸ ἔργο τοῦ Ν. Καζαντζάκη καὶ τοῦ
Ἑλίν Πελίν

Ἦλιας Στογιάνοβα, Ὁ ἄνθρωπος στὸ ἔργο τοῦ Καζαντζάκη

6) Μελέτες σὲ περιοδικά, πρακτικὰ συνεδρίων καὶ συλλογικὰ ἔργα

Ἄλκη Ἀγγέλου, "Τὰ κίνητρα - Πρώτη δοκιμὴ προσέγγισης στὸ θέμα". Ὁ
ἐραμιστής 22/1999, σσ. 158-171.

Στέσης Αθήνη, "Ἰωάννης Καρατζάς ὁ Κύπριος καὶ Αθανάσιος Ψαλίδας". Μο-
λυβδοκονδυλοπελεκητής, τχ. 6/1998-9, σσ. 265-271.

Χρίστου Αλεξίου, "Γιάννης Ἰμβριώτης - Ὁ ἄνθρωπος, ὁ αγωνιστής, ὁ φιλόσο-
φος". Οὐτοπία, τχ. 35, Μάιος-Αὐγούστος 1999, σσ. 21-23.

Γραμματικῆς Αλατζόγλου - Θέμελη, "Κοραῆς ἐναντίον Σοφιστῶν". Φιλοσοφία
καὶ παιδεία, τχ. 15, Μάιος 1999, σσ. 6-9.

Χρήστου Ηρ. Αντωνίου, "Ἐλευθερία καὶ Ἀγωγή κατὰ τον Βασίλειο Ν. Τατά-
κη". Τὰ ἐκπαιδευτικά, τχ. 51-52, Ἄνοιξη-Καλοκαίρι 1999, σσ. 116-133.

Δημήτρη Γ. Ἀποστολόπουλου, "Τὸ πρωτότυπο τοῦ Περί τῆς τῶν συμβου-
λίων ματαιότητος". Ὁ ἐραμιστής, ὅ.π., σσ. 251-252.

Δημήτρη Ἀποστολόπουλου, "Κοινωνικὲς διενέξεις καὶ Διαφωτισμός". Πρ.

συν. Νεοελληνικός Διαφωτισμός (ἀπόπειρα μιᾶς νέας ἐρευνητικῆς συγκομιδῆς), ἐκδ. Ἰνστιτούτου βιβλίου καὶ ἀνάγνωστος, Κοζάνη 1999, σσ. 15-27.

Δημήτρη Γ. Ἀποστολόπουλου, “Γύρω ἀπὸ τὴ διαθήκη τῆς Ρωξάνδρας Μαυροκορδάτου (†1684)- Νομικά καὶ Φαναριώτικα”. Ὁ ἐραμιστής, ὅ.π., σσ. 29-43.

Ρωξάνης Ἀργυροπούλου, “Ἡ Νεοελληνικὴ φιλοσοφία ὡς στοιχεῖο τῆς ἐθνικῆς ἰδεολογίας”. Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.Ν.Ε.Φ., τχ. 3, Ἰωάννινα Ἄνοιξη 1999, σσ. 1-2.

Βασίλη Ασημομύτη, “Ὁ Θεόφιλος Καΐρης, οἱ δάσκαλοί του Ἀθανάσιος Πάριος - Ἀδαμάντιος Κοραΐς καὶ ο ἀγράμματος “σοφός” κατὰ Θεόν, Μακρυγιάννης”. Φιλοσοφία καὶ παιδεία, ὅ.π., σσ. 20-23.

Pedro Badenas, “Τα συμφιλιωτικὰ ρεύματα ἐλλήνων λογίων στὴν αὐλὴ τοῦ Μεγάλου Τούρκου”. Πρ. συν. Ὁ ἐλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση 1453-1981, ἐκδ. Ἑλληνικὰ γράμματα, Ἀθήνα 1999, τ. Β', σσ. 409-419.

Jacques Bouchard, “Ἐπίκριση τῆς Ανατολῆς καὶ τῆς Δύσης στα Φιλοθέου Πάρεργα τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου”. Πρ. συν. Ὁ ἐλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση, ὅ.π., τ. Α', σσ. 47-53.

Ἀριάδνης Γκάρτζιου - Τάττη, “Ὁ Ἐπιτάφιος τοῦ Περικλῆ (Θουκυδίδης II, 35-46) στὴ μετεπαναστατικὴ Ἑλλάδα: Ἰδεολογικὲς συνιστώσες”. Δωδώνη, μέρος Α', - Φιλολογία, τ. 28, Ἰωάννινα 1999, σσ. 209-228.

Ἀθανασίας Γλυκοφρύδη - Λεοντσίνη, “Ἡ παράδοση τῆς ρητορικῆς στὴς παραδουνάβιες ἡγεμονίες καὶ οἱ Ἕλληνες διανοούμενοι”. Πρ. Συν. Οἱ πνευματικὲς σχέσεις τοῦ ἐλληνισμοῦ μὲ τοὺς Βαλκανικοὺς λαοὺς (18ος-20ός αἰ.), ἐκδ. Ἐταιρείας παιδαγωγικῶν ἐπιστημῶν Κομοτηνῆς, Κομοτηνὴ 1999, σσ. 115-128.

Ἀθανασίας Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, “Ἠθικὸ κάλλος καὶ “ωραία ψυχὴ” στο νεοελληνικὸ Διαφωτισμό: Ἀπόπειρα μιᾶς νέας ἀνάγνωστος τῆς νεοελληνικῆς αισθητικῆς”. Πρ. συν. Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ὅ.π., σσ. 59-79.

Ἰωάννου Γ. Δελλῆ, “Ἡ ἐννοια τῆς ‘βεβαιότητος’ καὶ τοῦ ‘πιθανοῦ’ στὴ Λογικὴ τοῦ Ε. Βουλγάρεως”. Κεφαλληνικά Χρονικά, τ. 8, Ἀφιέρωμα στὸν Γιώργο Γ. Ἀλισανδράτο, Ἀργοστόλι 1999, σσ. 221-237.

Ἰωάννου Γ. Δελλῆ, “Ἐπιδράσεις τῆς Ευρωπαϊκῆς διανόησης τοῦ 17ου αἰῶνα στὴ σκέψη τοῦ Ε. Βούλγαρη (1716-1806): Βούλγαρης καὶ Νεύτων”. Πρ. συν. Ὁ ἐλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση, ὅ.π., τ. Β', σσ. 181-191.

Βασίλη Δωβορίνη, “Ν. Πουλαντζάς καὶ Κ. Καστοριάδης - Ἐνας διάλογος ποὺ δὲν ἐγίνε”. Ἄντι, τχ. 697, 15.10.1999, σσ. 35-37.

Σπύρου Εργολάβου, "Αθανάσιος Ψαλίδας, ο αρχιδιδάσκαλος των Ιωαννίνων". *Φηγός*, τχ. 6, Γιάννινα "Ανοιξη - Καλοκαίρι 1999, σσ. 226-228.

Boris Fonkic, "Τὸ μαθηματικὸ τετράδιο τοῦ Ἐλευθερίου (Εὐγενίου) Βούλγαρη". *Ὁ ἐρανιστής*, ὅ.π., σσ. 80-89.

Constanze Güthenke, "Then I found myself in a gloomy and thundering place... - German post - Kantian Idealism, Romantic Landscape and the poetry of Dionysios Solomos". Πρ. συν. *Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση*, ὅ.π., τ. Α', σσ. 75-84.

Vesna Gvjetkovic Kurelec, "Ἡ ρύθμιση τῆς νεοελληνικῆς καὶ οἱ Γραμματικὲς τοῦ Διαφωτισμοῦ". Πρ. συν. *Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση*, ὅ.π., σσ. 537-546.

Katja De Herdt, "Greeks about Turks in the Age of Enlightenment: from Illumination to Denigration". Πρ. συν. *Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση*, ὅ.π., τ. Β', σσ. 381-393.

Bob Jessop, "Ἡ στρατηγικὴ επιλεκτικότητα τοῦ κράτους - Σκέψεις πάνω σὲ θέμα τοῦ Πουλαντζά". *Ἀντί*, ὅ.π., σσ. 31-34.

Φίλιππου Ἡλιοῦ, "Μεθοδίου Ἀνθρακίτη: Ἐπίσκεψις πνευματικῆ". *Ὁ ἐρανιστής*, ὅ.π., σ. 253.

Κωνσταντίνου Καβουλάκου, "Κοινωνικὴ ὄντολογία καὶ κριτικὴ θεωρία - Πρῶτες σκέψεις γιὰ τὴν κοινωνικὴ φιλοσοφία τοῦ Παναγιώτη Κονδύλη". *Νέα ἔστια*, ἔτος 73, τ. 146, τχ. 1717, Νοέμβριος 1999, σσ. 533-537.

Ἀθανάσιου Γ. Καίση, "Παναγιώτη Κονδύλη Στοχασμοὶ καὶ ἀποφθέγματα". *Νέα ἔστια*, ὅ.π., σ. 491.

Δημητρίου Καραμπερόπουλου - Σπύρου Μαρκέτου, "Ἐντυπα ἐλληνικὰ ἱατρικὰ βιβλία ἀπὸ Μεκεδόνες συγγραφεῖς κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ (1750-1821). Πρ. συν. *Ἱατρικὰ Παλαίτυπα περιόδου 1525-1900*, Ἀθήνα 1999, σσ. 45-54.

Γιάννη Καρᾶ, "Ἡ μελέτη τῆς ὕλης -κατὰ τὴν περίοδο τῆς Νεοελληνικῆς Ἀναγέννησης - ἔκφραση ἑνὸς νέου ἐπιστημονικοῦ πνεύματος". Πρ. συν. *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός*, ὅ.π., σσ. 181-205.

Γρηγόρη Καραφύλλη, "Ἡ ἐννοια τοῦ φωτός καὶ τοῦ φωτισμοῦ στὴ φιλοσοφία τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ". Ὁ.π., σσ. 207-230.

Μάρθας Καρπόζηλου, "The epistolarion of Theofilos Korydaleus". *Ἑλληνικά* 49/1999, σσ. 289-299.

Σπύρου Κουτρούλη, “Ο Παναγιώτης Κονδύλης για τὸν εἰκοστὸ πρῶτο αἰῶνα”. *Νέα κοινωνιολογία*, τχ. 28, Φθινόπωρο 1999, σσ. 64-79.

Δημητρίου Κ. Κουτσουλέλου, “Αδαμάντιος Κοραΐς: Ο κορυφαίος διδάσκαλος του Γένους (1748-1833)”. *Σχολεῖο καὶ ζωή*, ἔτος 47, τχ. 1, Ἰανουάριος 1999, σσ. 114-118.

Κώστα Κουτσουρέλη, “Ένας κλασικός” *Νέα ἔστια*, ὅ.π., σσ. 514-532.

Βασιλείου Α. Κύρκου, “Νεοελληνική φιλοσοφία: Προβλήματα ἑρμηνείας καὶ μεθόδου”. *Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, τχ. 4, Ἰωάννινα Φθινόπωρο 1999, σσ. 1-3.

Γεωργίου Λαγανά, “Η Γεωγραφία τοῦ Διονυσίου Πύρρου καὶ ἡ ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ του στὸν Κύριλλο Στ’”. *Ὁ ἑραμιστής*, ὅ.π., σσ. 275-280.

Εὐθυμίου Κ. Λίτσα, “Μάξιμος Πελοποννήσιος. Μία πρώτη σκιαγραφία τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου του”. *Κληρονομιά*, τ. 30, τχ. Α'-Β', Θεσσαλονίκη 1998-1999, σσ. 115-125.

Βασιλείου Μακρίδη, “Η γαλλικὴ μετάφραση καὶ ἡ ἔκδοση τῶν “Στοχασμῶν” τοῦ Εὐγ. Βούλγαρη”. *Ὁ ἑραμιστής*, ὅ.π., σσ. 263-270.

Βασιλείου Ν. Μακρίδη, “Ζωϊκὸς μαγνητισμὸς (Mesmerismus) καὶ ορθόδοξη εκκλησία την περίοδο του (νεο) - ελληνοκράτους Διαφωτισμοῦ”. Πρ. συν. *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ὅ.π., σσ. 231-298.

Στέλλας Μανέ, “Πολιτισμικὴ σύμμιξη δυτικῆς Ευρώπης καὶ σύγχρονης Ελλάδας διὰ μέσου της ‘κατασκευῆς’ του ελληνοκράτους (1821-1862). Ο ρόλος της ελληνοκράτους αρχαιότητας”. Πρ. συν. *Ὁ ἑλληνοκράτος κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολή καὶ τὴ Δύση*, ὅ.π., τ. Β', σσ. 459-472.

Αριστόβουλου Μάνεση, “Θεωρητικοὶ προβληματισμοὶ του Νίκου Πουλαντζά για τον ιστορικό ρόλο του σύγχρονου κράτους”. *Ἀντί*, ὅ.π., σσ. 27-30.

Lousia Marcheselli Loukas, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός καὶ γλώσσα: λεξιλογικὲς ἐπιλογές του Ρήγα Φεραίου*. Πρ. συν. *Ὁ ἑλληνοκράτος κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολή καὶ τὴ Δύση*, ὅ.π., τ. Α', σσ. 559-573.

Παρασκευά Μάταλα, “Μεταξὺ Δύσης καὶ Ανατολῆς ἢ Δύσης Βορρά: Η διαμάχη για την ἔννοια του Ἑλληνισμοῦ στον 19ο αἰῶνα”. Πρ. συν. *Ὁ ἑλληνοκράτος κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολή καὶ τὴ Δύση*, ὅ.π., τόμος δεύτερος, σσ. 481-493.

Παναγιώτη Δ. Μιχαηλάρη, “Τὸ Λεξικὸ τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ”. Πρ. συν. *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ὅ.π., σσ. 299-306.

Ματθαίου Μοϊάννου, “Χαριστήριον Κορνηλίου Καστοριάδη”. *Νέα παιδεία*, τχ. 89, Χειμῶνας 1999, σσ. 78-81.

Αύγουστου Μπαγιόνα, "Ο ορθολογισμός του Γιάννη Ιμβριώτη". *Ουτοπία*, ὅ.π., σσ. 25-34.

Χρήστου Π. Μπαλόγλου, Η πρόσληψη των οικονομικών ιδεών και θεωριών στον ελλαδικό χώρο κατά την περίοδο 1828-1837. Πρ. συν. 'Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τή Δύση, ὅ.π., τ. Β', σσ. 261-273.

Θεόδωρου Μπενάκη, "Ο Παύλος Αργυριάδης και το Ανατολικό Ζήτημα". *Τετράδια*, τχ. 43, Χειμώνας-Άνοιξη 1999, σσ. 87-94.

Ευτύχη Μπιτσάκη, "Ανθρωπολογικές όψεις του έργου του Γ. Ιμβριώτη". *Ουτοπία*, ὅ.π., σσ. 51-61.

Γιώργου Μύαρη, "Η φιλοσοφία του πολέμου και η επίκαιρη κριτική του Θεόφιλου Βέικου". *Παρέμβαση*, τχ. 107, Κοζάνη Ιούνιος - Αύγουστος 1999, σσ. 15-18.

Γιώργου Μύαρη, "Τα όπλα ηχούν για όλο τον κόσμο - Σχόλιο για τη φιλοσοφική κριτική του Θεόφιλου Βέικου στον πόλεμο και τον εθνικισμό". *Νέα εποχή*, τχ. 254-255, Λευκωσία 1999, σσ. 60-66.

Γιώργου Μύαρη, "Ο λόγιος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού Ιωάννης Καρατζάς". *Πολίτης τῆς Κυριακῆς*, τχ. 6, 21 Μαρτίου 1999, σσ. 6-7.

Ιωάννας Μυλωνάκη, "Ο αυτοβιογραφικός λόγος στην Ευρώπη και η περίπτωση της ελληνικής αυτοβιογραφίας". Πρ. συν. 'Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τή Δύση, ὅ.π., τ. Α', σσ. 455-464.

Παναγιώτη Νούτσου, "Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Η δυναμική του γνωσιοθεωρητικού ενδιαφέροντος. Σχεδιάγραμμα ενός ερευνητικού προγράμματος". Πρ. συν. *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ὅ.π., σσ. 319-330.

Παναγιώτη Νούτσου, "Ο Ρήγας μετά τον Ρήγα". *Δωδώνη*, μέρος Γ', τ. 28, Ιωάννινα 1999, σσ. 79-84.

Παναγιώτη Νούτσου, "Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Προς τη συγκρότηση μορφών Γνωσιοανθρωπολογίας. Πρ. συν. 'Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τή Δύση, ὅ.π., τ. Β', σσ. 371-380.

Παναγιώτη Νούτσου, "Γιάννης Ιμβριώτης: Η αναβολή της ολοκληρωμένης φιλοσοφικής σύνθεσης". *Ουτοπία*, ὅ.π., σσ. 35-39.

Κώστα Ντίνα, "Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός και το γλωσσικό ζήτημα". Πρ. συν. *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ὅ.π., σσ. 331-349.

Χρίστου Θ. Ξενάκη, Το πείραμα ως μέθοδος έρευνας και γνώσης στα έργα του Άνθιμου Γαζή και του Δανιήλ Φιλιππίδη". *Άρχειο Θεσσαλικῶν μελετῶν*, τ. 12,

Βόλος 1999, σσ. 7-28.

Ευαγγελίας Παπαδημητρίου, “Η σχέση του Κωνσταντίνου Μιχαήλ Κούμα με τη γερμανική φιλοσοφία και ειδικότερα με τὸ ἔργο του W. T. Krug-Fundamentalphilosophie καὶ Κρηπὶς Φιλοσοφίας”. Περίληψη διδ. διατριβῆς. Τὰ νέα του Κ.Ε.Ν.Ε.Φ., ὅ.π., σσ. 22-25.

Ευαγγελίας Παπαδημητρίου, “Ο Κ.Μ. Κούμας για τον Ρήγα”. Δωδώνη ὅ.π., σσ. 71-77.

Ευθύμη Παπαδημητρίου, “Η επικαιρότητα του οράματος του Ρήγα Φεραίου για τα Βαλκάνια”. Δωδώνη, ὅ.π., σσ. 85-92.

Ευθύμη Παπαδημητρίου, “Για το βιβλίο του Γιάννη Ιμβριώτη. Η φιλοσοφία του Καντ’ - Μαρξιστική θεώρηση”. Οὐτοπία, ὅ.π., σσ. 41-49.

Δημητρίου Γ. Παπαϊωάννου, “Ο ἑλληνικὸς προεπαναστατικὸς περιοδικὸς τύπος στὴν Αὐστρία. Α. Οἱ ἐν Βιέννη ἑφημερίδες Γ. Βέντση καὶ Μαρκιδῶν Πούλιου”. Δαυλός, τχ. 216, Δεκέμβριος 1999, σσ. 13693-13698.

Μιγάλη Παπανικολάου, “Η ἔννοια τῆς ἰσχύος στὸ Ἴσχύς καὶ Ἀπόφαση”. Νέα ἔστια, ὅ.π., σσ. 538-571.

Εὔης Πετροπούλου. “Η πρόσληψη των ιδεών του Nietzsche στο ἔργο του Thomas Mann και του Νίκου Καζαντζάκη”. Σύγκριση, τχ. 10. Νοέμβριος 1999, σσ. 82-95.

Κώστα Θ. Πέτσιου, “Ανθρωπολογία καὶ γνωσιοθεωρία στὶς ἀπαρχές τοῦ 18ου αἰώνου: Descartes καὶ νεοελληνικὴ σκέψη”. Ὁ ἔρανιστής, ὅ.π., σσ. 44-79.

Κώστα Θ. Πέτσιου, “Οἱ χειρόγραφες διαλέξεις τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ εἰς τὰ τοῦ φιλοσόφου περί γενέσεως καὶ φθορᾶς”. Ὁ.π., σσ. 246-251.

Κώστα Θ. Πέτσιου, “Η διδασκαλία τῆς Λογικῆς κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ”. Πρ. συν. Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς, ὅ.π., σσ. 351-378.

Κώστα Θ. Πέτσιου, “Παρατηρήσεις στὴν πολιτικὴ σκέψη τοῦ Ρήγα”. Δωδώνη, ὅ.π., σσ. 53-69.

Γιώργου Ι. Πηλείδη. “Χειρόγραφα ἀπὸ το Χάνδακα στη Βενετία το 17ο αἰώνα. Η βιβλιοθήκη του Francesco Zeno”. Πρ. συν. Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση, ὅ.π., τ. Β’, σσ. 165-179.

Κ.Γ. Πιτσάκη, “Ἀγνωστο ἢ ἀνύπαρκτο ἐπώνυμο τοῦ Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτη;” Ὁ ἔρανιστής, ὅ.π., σσ. 270-272.

Χρίστου Ν. Πολάτωφ, “Η συμβολὴ τῆς ἡσυχαστικῆς φιλοσοφικῆς σκέψης στα με-

ταβύζαντινά χρόνια". Φιλοσοφία και παιδεία, τχ. 14, Ιανουάριος 1999, σσ. 26-28.

Δημητρίου Ι. Πολέμη, "Η βιογραφία του Θεόφιλου Καΐρη από τον Σπυρίδωνα Γλαυκωπίδη". Πέταλον, τχ. 7, Άνδρος 1999, σσ. 78-146.

Άλέξη Πολίτη, "Γιά τή γένεση τής εθνικῆς συνείδησης. Άλλη μιὰ φορά Κοραΐς καὶ Βολταΐρος". Ο πολίτης, τχ. 60, Ιανουάριος 1999, σσ. 47-50.

Ράνιας Πολυκανδριώτη, "Ο προσωπικός λόγος στο Νεοελληνικό Διαφωτισμό". Πρ. συν. Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ὅ.π., σσ. 379-402.

Michaela Prinzinger, "Το παιδί, το παιγνίδι, και η αισθητική παιδεία: το επιστημονικό ἔργο του Γ.Μ. Βίζυηνού και η φιλοσοφική ψυχολογία του 19ου αιώνα". Πρ. συν. Ο ἑλληνικός κόσμος ανάμεσα στην Άνατολή και τή Δύση, ὅ.π., τ. Α', σσ. 395-404.

Michael Rohde, "Ο πολιτισμικός 'προσανατολισμός' της νεοσύστατης Ελλάδας, η καταγωγή των Νεοελλήνων και ο Στέφανος Κουμανούδης". Πρ. συν. Ο ἑλληνικός κόσμος ανάμεσα στη Άνατολή και τή Δύση, ὅ.π., τ. Β', σσ. 473-480.

Μαρία Σάκκουλα - Μάνος Στεφανίδης, "Νίκος Πουλαντζάς". Άντί. τχ. 697, 15 Ὀκτωβρίου 1999, σ. 51

Άλέξανδρου Σιδερά, "Τὸ διδακτορικό δίπλωμα του Γεωργίου Βίζυηνού". Νέα ἔστια, ἔτος 73, τ. 145, τχ. 1710, Μάρτιος 1999, σσ. 241-253.

Α. Σιδερά - Π. Σιδερά, "Κοινὰ σημεῖα στη διδακτορική διατριβή και στο λογοτεχνικό ἔργο του Γεωργίου Βίζυηνού". Ἐνδοχώρα, τχ. 65, Αλεξανδρούπολη Ὀκτώβριος 1999, σσ. 174-182.

Αλεξάνδρας Σφοίνη. "Το μεταφραστικό ἔργο του Π. Κοδρικά: Ομιλίες περί πληθῆος κόσμων του κύριου Φοντενέλ". Πρ. συν. Ο ἑλληνικός κόσμος ανάμεσα στην Άνατολή και τή Δύση, ὅ.π., τ. Α'. σσ. 327-338.

Σοφίας Γ. Τακουρλή, "Ο Εὐγένιος Βούλγαρης και ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης στη θεώρηση του Β. Ν. Τατάκη". Πρ. συν. Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ὅ.π., σσ. 413-424.

Άνας Ταμπάκη, "Les intellectuels Grecs a Paris, (fin du XVIIIe - debut du XIXe siecles)". Πρ. συν. *Cornelie Papacostea Danielopolu in memoriam - Eis mnēmhn*, Βουκουρέστι 1999, σσ. 75-90.

Νίκου Τέντα, "Ο Ανώνυμος Ἕλληνας της Ελληνικῆς Νομαρχίας Ηπειρώτης επαναστάτης Ιωάννης Κωλέττης". Φηγός, τχ. 5, Γιάννινα Φθινόπωρο 1998 - Χειμώνας 1999, σσ. 125-133.

Δημήτρη Τζιόβα, “Μεταξύ Ανατολής και Δύσεως: Α. Ρ. Ραγκαβής και Γ. Βιζυηνός”. Πρ. συν. *Ο έλληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τή Δύση*, ό.π., τ. Α', σσ. 105-116.

Βασιλείου Τσιότρα, “Η ανέκδοτη πραγματεία “Περὶ ἀστρολάβου” του Θεοφίλου Κορυθαλλέως”. *Ο έρανιστής* ό.π., σσ. 5-28.

Εμμανουήλ Ν. Φραγκίσκου, “Η έρευνα ως έπιστημονικός όρος στόν Άδαμάντιο Κοραή”. *Ο.π.*, σσ. 136-157.

Γιώργου Χαβουτσά, “Δέδυκε μὲν ἀ σελάννα (Μὲ ἀφορμὴ τόν καθορισμό τῆς έποχῆς τοῦ ποιήματος)”. *Νέα έστία*, ό.π., σσ. 69-75.

Νεόφυτου Χαριλάου, “Ο Νεόφυτος Δούκας και η παράδοση του πολιτικού ριζοσπασμού στα Βαλκάνια”. Πρ. συν. *Ο έλληνισμός ανάμεσα στην Ανατολή και τή Δύση*, ό.π., τ. Β', σσ. 439-457.

Παναγιώτη Φ. Χριστόπουλου, “Η διπλωματική αλληλογραφία του Πέτρου Βράϊλα - Αρμένη (1867-1869)”. *Ο.π.*, σσ. 75-81.

Νίκου Κ. Ψημμένου, “Τὸ στοιχείο τῆς ἀντιπαράθεσης ως κύριο γνώρισμα τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ”. Πρ. συν. *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ό.π., σσ. 425-437.

Νίκου Κ. Ψημμένου, “Δημήτριος Νικολίδης, ένας φίλος τοῦ νεαροῦ Hegel”. *Δωδώνη*, ό.π., σσ. 43-52.

Κοσμᾶ Ψυχοπαίδη, “Η απόφαση για θεωρία στὴ θεωρία τῆς απόφασης τοῦ Παναγιώτη Κονδύλη”. *Νέα έστία*, έτος 73, τ. 146, τχ. 1717, Νοέμβριος 1999, σσ. 498-513.

γ) Αυτότελείς Μελέτες.

Νέστορος Καμαριάνου, *Ρήγας Βελεστινλῆς. Συμπληρώσεις και διορθώσεις για τὴ ζωή και τὸ έργο του. Εἰσαγωγή-Μετάφραση -Σχόλια* Άθαν. Ε. Καραθανάσης. Έκδοση Έπιστημονικῆς Έταιρείας μελέτης “Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα”, Άθήνα 1999.

Δημητρίου Άπ. Καραμπερόπουλου, *Ο ἰατρός Μανουήλ Σαρῆς Τενέδιος (1778-1802) και τὸ διαφωτιστικό του έργο - Συμβολή στην έλληνική βιβλιογραφία*. Έκδόσεις Άθ. Σταμούλη, Άθήνα 1999.

Γιάννη Καρά, *Η εξέλιξη της νεοελληνικῆς επιστήμης. Από την παραδοσιακή στη Νεώτερη επιστημονική σκέψη*. Έκδοση Κ.Ν.Ε. /Ε.Ι.Ε., Άθήνα 1999.

Εμμανουήλ Κριαρά, *Ελισαίος Γιανίδης*, Θεσσαλονίκη 1999.

Μελέτη Ή. Μελετόπουλου, *Νίκος Πουланτζάς 1936-1979. Η ζωή και το έργο ενός κορυφαίου μαρξιστή - Κριτική προσέγγιση*. Έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999.

Μάριου Π. Μπέγζου, *Χρήστος Μαλεβίτσης. Η ζωή και το έργο του*. Έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999.

Βασίλη Μπεκίρη, *Ο πολιτικός Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Θέσεις, αντιθέσεις και προθέσεις από τις εμπειρίες τριάντα χρόνων (1956-1986) κοντά στον Παναγιώτη Κανελλόπουλο*. Έκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα 1999.

Κώστα Θ. Πέτσιου, *Η Λογική στη Νεότερη Ελλάδα. Τόμος δεύτερος*. Έκδ. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1999.

Χρήστου Ε. Σκουτέλα, *Γεώργιος Γεμιστός - Πλήθων. Ο "αναγεννησιακός Έλληνας" στα τελευταία χρόνια του Βυζαντίου*. Έκδ. Δημιουργία, Αθήνα 1999.

Βαγγέλη και Ρούλας Σπανδάγου - Δέσποινας Τραυλού, *Έλληνες θετικοί επιστήμονες από το 1453 έως το 1821- Βιογραφικά στοιχεία και εργασίες των Ελλήνων επιστημόνων από το 1453 ως το 1821*. Έκδ. Αίθρα, Αθήνα χχ. (1999).

Πηνελόπης Στάθη, *Χρυσάνθος Νοταράς Πατριάρχης Ιεροσολύμων - Πρόδρομος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Ανάλεκτα τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς, ἀρ. 6*. Έκδοση τοῦ Συνδέσμου τῶν ἐν Ἀθήναις Μεγαλοσχολιτῶν, Αθήνα 1999.

Νεόφυτου Χαριλάου, *Νεόφυτος Δούκας, ένας μεγάλος δάσκαλος και λόγιος του 18ου-19ου αιώνα*. Ιωάννινα 1999 (διδ. διατριβή).

δ) Έκδόσεις - Έπανεκδόσεις κειμένων.

Ιωάννου Βενθύλου, "Όροι διερμηνευτικῆς Εὐγενίου τοῦ Πάνυ. Από τὸ ἔργο *Περὶ ἑρμηνείας* ...ᾧ προστέθεται τὸ "Όροι διερμηνευτικῆς τοῦ Εὐγενίου τοῦ πάνυ", Αθήνα 1845, σσ. 15-31. *Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, τχ. 3, Ιωάννινα "Άνοιξη 1999, σσ. 18-29.

Περικλέους Γρηγοριάδου, "Περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς κατὰ Πλάτωνα", Αθήνα 1880, σσ. 45-55. *Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, τχ. 4, Ιωάννινα Φθινόπωρο 1999, σσ. 34-41.

Γιάνη Ιμβριώτη, "Η κοινωνική σημασία της ιδεολογίας του δημοτικισμού". *Τὸ σχολεῖο καὶ τὸ σπίτι*, τχ. 417-418, 21 Ἰουλίου - 10 Ὀκτωβρίου 1999, σσ. 291-303.

Θεοφίλου Καΐρη, *Ἀλληλογραφία*. Ἐκδιδόμενη ὑπὸ Δημητρίου Ἰ. Πολέμη. Μέρος τέταρτον: *Ἐπιστολαὶ πρὸς Εὐανθίαν Καΐρη 1815-1866*. Καΐρειος Βιβλιοθήκη, Ἄνδρος 1999.

Θεοφίλου Καΐρη, *Ἀλληλογραφία*. Ἐκδιδόμενη ὑπὸ Δημητρίου Ἰ. Πολέμη. Μέρος πέμπτον: *Ἐπιστολαὶ διάφοροι*. Τόμος πρῶτος 1802-1853. Καΐρειος Βιβλιοθήκη, Ἄνδρος 1999.

Θεοφίλου Καΐρη, *Ἀλληλογραφία*. Ἐκδιδόμενη ὑπὸ Δημητρίου Ἰ. Πολέμη. Μέρος πέμπτον: *Ἐπιστολαὶ διάφοροι*. Τόμος δεύτερος: 1854-1906. Καΐρειος Βιβλιοθήκη, Ἄνδρος 1999.

Θεοφίλου Κορυδαλέως, “Ἰπομνήματα τοῦ σοφωτάτου Κορυδαλέως εἰς τὸ Περὶ Ψυχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους” (ἀπόσπασμα). Εἰσαγωγή-μεταγραφή κειμένου: Χρήστου Π. Μαραζόπουλου. *Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, τχ. 3, Ἰωάννινα Ἀνοιξη 1999, σσ. 12-17.

Κωνσταντίνου Μ. Κούμα, “Τρεῖς ἐπιστολές”. Εἰσαγωγή-μεταγραφή κειμένου: Εὐαγγελίας Παπαδημητρίου. *Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, ὁ.π., σσ. 8-11.

Ἀναστασίου Παπαβασιλόπουλου, “Σύνοψις γενικὴ λογικῆς ἕξεως - Ἄρθρον πρῶτον: Περὶ φύσεως τῆς λογικῆς, καὶ ὅπως τὴν γέννησιν εἴληφεν. Ἄρθρον Βον: Ὅτι ἀναγκαία καὶ χρήσιμος ἡ λογικὴ ἐν τῷ μετὰ σώματος βίῳ. (Μέρος πρῶτον. Ἄρθρον πρῶτον)” (ἀπόσπασμα). Εἰσαγωγή-μεταγραφή κειμένου: Γιάννη Χατζῆ. *Τὰ νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, ὁ.π., σσ. 26-33.

Κώστα Παπαϊωάννου, “Ἡ κρίση τοῦ Δυτικοῦ Πολιτισμοῦ καὶ πῶς θα διαφυλάξουμε τὸ ἐλληνικὸ μας πρόσωπο” Συνέντευξη στον Ανδρέα Δεληγιάννη. Ἄρθρον, τχ. 18, Μάρτιος-Ἀπρίλιος, 1999, σσ. 67-70.

Μιχάλη Ν. Ράπτη, “Ἡ ἐννοια τοῦ “σοσιαλισμοῦ” - Γένεση, εξέλιξη, μέλλον (μια ἐκ τῶν υστέρων ἐπανεκτίμησις)”. Πρ. συν. *Καὶ τώρα τί; Τὸ μέλλον τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδέας στὸν 21ο αἰῶνα*. Ἐναλλακτικὲς ἐκδόσεις, Ἀθήνα 1999, σσ. 15-22.

Μάρκου Ρενιέρη, *Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας - Δοκίμιον*. Ἀνατύπωση μὲ εἰσαγωγή Παν. Νούτσου, Ἐκδ. Μ.Ι.Ε.Τ. Ἀθήνα 1999.

ε) Βιβλιοκρισίες

Ρωξάνης Ἀργυροπούλου, *Ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ 1828 ὡς τὸ 1922 - Ἀνθολογία κειμένων μὲ εἰσαγωγή καὶ σχόλια*. Τόμος Α΄: *Εὐρωπαϊκὲς ἐπιδράσεις καὶ προσπάθειες γιὰ μιὰ ἐθνικὴ φιλοσοφία, 1828-1875*. Τόμος

B': *Ἡ φιλοσοφία μεταξύ ἐπιστήμης καὶ θρησκείας, 1876-1922*. Ἐκδόσεις Γνώση, Φιλοσοφική καὶ πολιτική Βιβλιοθήκη ἀρ. 49-50. Ἀθήνα 1995-1998. Σχ. 80 σελ. 535+714. Ἐκρινε ὁ Νίκος Κ. Ψημμένος στὰ Νέα τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ. (τχ. 4, Ἰωάννινα Φθινόπωρο 1999, σσ. 42-45).

Christos P. Baloglou, Georgios Gemistos-Plethon. *Oekonomisches Denken in der spätbyzantinischen Geisteswelt*, Πρόλογος Β. Schefold, [Historical Monographs, 19]. Ἐκδόσεις Βασιλοπούλου, Ἀθήνα 1998. Ἐκρινε ὁ Δημήτριος Δέδες στὴ Νέα ἐστία (ἔτος 73, τ. 146, τχ. 1717, Νοέμβριος 1999, σσ. 579-582).

Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οἱ πολιτικές καὶ κοινωνικές ἰδέες*. Ἐκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Ἀθήνα 1996. Ἐκρινε ἡ Ρωξάνη Ἀργυροπούλου στὴ Φιλοσοφία (29/1999, σσ. 240-241).

Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη, *Ρήγας Βελεστινλῆς - Ἀπάνθισμα κειμένων*. Ἐκδ. Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήνα 1998. Ἐκρινε ὁ Φιλίμωνας Παιονίδης στὸ Ἀντί (τχ. 686, Μάιος 1999, σσ. 65-66).

Παναγιώτη Κονδύλη, *Ἀπὸ τὸν 20ο στὸν 21ο αἰώνα. Τομὲς στὴν πλανητικὴ πολιτικὴ περὶ τὸ 2000*. Ἐκδ. Θεμέλιο, Ἀθήνα 1998. Ἐκρινε ὁ Γεράσιμος Βῶκος στὰ Ἱστορικά (τχ. 30, Ἰούνιος 1999, σσ. 211-217).

Χρήστου Μαλεβίτση, *Ὁ φωτισμός τοῦ ἀνθρώπου, δοκίμια τῆς αἰχμῆς*. Ἐκρινε ὁ Ἰωάννης Γ. Θεοχάρης στὸ περ. Φηγός (τχ. 5, Γιάννινα Φθινόπωρο 1998 - Χειμῶνας 1999, σσ. 201-203).

Θανάση Παπαθανασόπουλου, *Γεώργιος Γεμιστός - Πλήθων. Σκηνές τοῦ βίου του*. Ἐκδόσεις Γιαλέλλη, Ἀθήνα 1998. Ἐκρινε ὁ Κώστας Βλάχος στὸ περ. Φηγός (τχ. 6, Γιάννινα Ἀνοιξη-Καλοκαίρι 1999, σ. 184).

ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

Θεοδώρας Γ. Χρήστου:

Τὰ Φιλοσοφικά κείμενα τοῦ περιοδικοῦ “Πλάτων”
(1878-1891)

Τὸ περιοδικὸ Πλάτων ἐκδιδόταν στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸν “Ἑλληνικὸν Διδασκαλικὸν Σύλλογον” μὲ τὸν χαρακτηριστικὸ ὑπότιτλο “Σύγραμμα περιοδικὸν παιδαγωγικὸν καὶ φιλολογικόν”. τὸ πρῶτο τεῦχος του κυκλοφόρησε στὶς 31 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1878 καὶ τὸ τελευταῖο του τὸν Δεκέμβριον τοῦ ἔτους 1891. Τὴν ἐκτύπωση τῶν τευχῶν του ἀνέλαβαν κατὰ καιροὺς διάφορα τυπογραφεῖα: Τὸ τυπογραφεῖο Χ.Ν. Φιλαδελφείως, τὸ τυπογραφεῖο τῆς Ἑνώσεως, τὸ τυπογραφεῖο Ἑρμοῦ καὶ τὸ τυπογραφεῖο Ἀλεξάνδρου Παπαγεωργίου.

Κύριος στόχος τοῦ περιοδικοῦ, ὅπως αὐτὸς καταγράφεται στὸ εἰσαγωγικὸ κείμενο τῆς μελέτης τοῦ τακτικοῦ συνεργάτη του Ἀριστείδη Κ. Σπαθάκη (1837-1897) “Περὶ τῶν παιδαγωγικῶν θεωριῶν τοῦ Πεσταλότση” (τ. Α', τχ. 1, σ. 12), ἦταν ἡ ἀνύψωση τοῦ ἔθνους μὲ τὴ διαπαιδαγώγησή του ἀπὸ τοὺς “ἀπαρτίζοντες” τὸν “Διδασκαλικὸν ἐν Ἀθήναις Σύλλογον”, οἱ ὅποιοι “ἀνέλαβον νὰ ἐντείνωσι τορῶτερον” τὴ φωνὴ τους “οὐ μόνον συζητοῦντες περὶ διαφόρων παιδαγωγικῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ καὶ δημοσιεύοντες ἐν ἰδίῳ περιοδικῷ συγγράμματι τὰς παιδαγωγικὰς αὐτῶν θεωρίας”.

Στὰ τεύχη τοῦ Πλάτωνος, ὥστόσο, φιλοξενήθηκαν συχνὰ καὶ φιλοσοφικὰ ἢ ιστορικοφιλοσοφικὰ κείμενα, τὰ ὅποια διαθλοῦν ὡς ἓνα σημεῖο τὶς πνευματικὲς ζυμώσεις καὶ ἰδεολογικὲς ἀντιπαραθέσεις τοῦ τέλους τοῦ ἑλληνικοῦ 19ου αἰῶνα. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ ἡ βιβλιογραφικὴ παρουσίασή τους κρίνεται ἄκρως ἀναγκαία γιὰ ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ τὴ νεώτερη ἱστορία μας.

* * *

Σὲ παράρτημα ἀναγράφονται οἱ τίτλοι μὴ φιλοσοφικῶν ἐργασιῶν, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴ γραφίδα γνωστῶν καθηγητῶν φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, καθὼς καὶ διάφορες φιλοσοφικὲς εἰδήσεις, οἱ ὅποιες καταχωροῦνται συνήθως στὶς τελευταῖες σελίδες κάθε τεύχους.

Τόμος Α΄

31 Ὀκτωβρίου 1878 - 30 Σεπτεμβρίου 1879

Ἀριστείδου Κ. Σπαθᾶκη, “Περὶ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος τῆς κατὰ Πλάτωνα παιδείας”. Τχ. Ζ, 30 Νοεμβρίου 1878, σελ. 33-54.

Τόμος Β΄

31 Ὀκτωβρίου 1879 - Ὀκτώβριος 1880

M. Waddington, “Ὁ πλατωνικὸς ἔρως”. Τχ. Α΄, 31 Ὀκτωβρίου 1879, σελ. 20-30. Στῆ σ. 30: Ἰ. Μοσχάκης.

Σημείωση: Ὁ Ἰ. Μοσχάκης ἦταν προφανῶς ὁ μεταφραστὴς τοῦ πρωτότυπου ἀγγλικοῦ κειμένου.

Wilhelm Roscher, “Διαφορὰ τῆς ἱστορικῆς, ποιητικῆς καὶ φιλοσοφικῆς τέχνης - (Ἐκ τῶν περὶ τοῦ βίου τοῦ Θουκυδίδου προλεγομένων τοῦ Γουλιέλμου Roscher)”. Τχ. Α΄, 31 Ὀκτωβρίου 1879, σελ. 31-41. Στῆ σ. 41: Ἰ. Δημητριάδης.

Σημείωση: Ὁ Ἰ. Δημητριάδης ἦταν προφανῶς ὁ μεταφραστὴς τοῦ πρωτότυπου γερμανικοῦ κειμένου.

W. Wundt, “Περὶ τῆς νῦν καταστάσεως τῆς φιλοσοφίας ἐν Γερμανίᾳ” (Μεταφρ. ὑπὸ Περικλέους Γρηγοριάδου). Τχ. Δ΄, Φεβρουάριος 1880, σελ. 161-176, καὶ τχ. Ε΄, Μάρτιος 1880, σελ. 209-229.

Τόμος Γ΄

Νοέμβριος 1880 - Ὀκτώβριος 1881

Στ. Λελέκου, “Σοφισταί”. Τχ. Ε΄ καὶ Στ΄, Μάρτιος καὶ Ἀπρίλιος 1881, σελ. 164-169· τχ. Ζ΄ καὶ Η΄, Μάιος καὶ Ἰούνιος 1881, σελ. 240-249· τχ. Θ΄ καὶ Ι΄, Ἰούλιος καὶ Αὐγούστος 1881, σελ. 266-269.

Ἀριστείδου Κ. Σπαθᾶκη, “Περὶ τῆς κατ’ Ἀριστοτέλη παιδείας”. Τχ. Ζ΄, καὶ Η΄, Μάιος καὶ Ἰούνιος 1881, σελ. 193-214.

Στεφάνου Δ. Ρώση, “Περὶ οἰκειότητος τοῦ Ἰσοκράτους καὶ Πλάτωνος”. Τχ. Θ΄ καὶ Ι΄, Ἰούλιος καὶ Αὐγούστος 1881, σελ. 269-274.

Π.Δ. Ἡλιοπούλου, “Ἡ διαθήκη τοῦ Σωκράτους, ἥτοι ἀνάλυσις τοῦ Πλατωνικοῦ διαλόγου ‘Ὁ Φαίδων’”. Τχ. ΙΑ΄ καὶ ΙΒ΄, Σεπτέμβριος καὶ Ὀκτώβριος 1881, σελ. 325-337.

Βλ. καὶ τόμο Δ΄.

Τόμος Δ΄

Νοέμβριος 1881-Ὀκτώβριος 1882

Π.Δ. Ἡλιοπούλου, “Ἡ διαθήκη τοῦ Σωκράτους...” Τχ. Α΄ καὶ Β΄, Νοέμβριος

καὶ Δεκέμβριος 1881, σελ. 18-28.

Ἄνωνύμου, "Περὶ τῶν χριστιανῶν φιλοσόφων" - (Μετάφρασις ὑπὸ Κ.Κ. σχολάρχου). Τχ. Α' καὶ Β', Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος 1881, σελ. 43-49.

Σημείωσις: Στὸν πίνακα περιεχομένων τοῦ τόμου τὸ κείμενο ἀποδίδεται στὸν Κ. Καρδαρά (: "Περὶ χριστιανῶν φιλοσόφων ὑπὸ Κ. Καρδαρά").

L. Carrau, "Τὸ παιδαγωγικὸν σύστημα τοῦ Πλάτωνος". Τχ. Γ' καὶ Δ', Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος 1882, σελ. 89-95· τχ. Ζ' καὶ Μ', Μάϊος καὶ Ἰούνιος 1882, σελ. 197-204· τχ. Θ' καὶ Ι', Ἰούλιος καὶ Αὐγούστος 1882, σελ. 241-246.

Σημείωσις: Ὁ μεταφραστὴς τοῦ πρωτότυπου κειμένου ἀναφέρεται μόνο στὸν πίνακα περιεχομένων τοῦ τόμου καὶ μόνο μὲ τὰ ἀρχικὰ γράμματα τοῦ ὀνόματός του: Ν.Κ.

Τόμος Ε'

Νοέμβριος 1882 - Ὀκτώβριος 1883

Ν. Ζανουβίου, "Πίναξ τῶν κυριωτέρων ἰδεῶν ἐκ τῶν τοῦ Πλάτωνος συγγραμμάτων". Τχ. Στ' καὶ Ζ', Ἀπρίλιος καὶ Μάϊος 1883, σελ. 261-263.

Τόμος Ζ'

Σεπτέμβριος 1884 - Αὐγούστος 1885

Νεοκλέους Καζάζη, "Περὶ τῆς σχέσεως τῆς θεωρίας πρὸς τὴν πράξιν καὶ τῆς ἀμοιβαίας αὐτῶν ἐπιδράσεως". Τχ. Γ' καὶ Δ', Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος 1884, σελ. 99-123.

Σπ. Σούγκρα, "Βραχέα τινὰ περὶ πίστεως καὶ ἐπιστήμης". Τχ. Ε' καὶ Στ', Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος 1885, σελ. 150-163· τχ. Ζ' καὶ Η', Μάρτιος καὶ Ἀπρίλιος 1885, σελ. 229-245· τχ. Θ' καὶ Ι', Μάϊος καὶ Ἰούνιος 1885, σελ. 282-288.

Τόμος Η'

Σεπτέμβριος 1885 - Αὐγούστος 1886

Ἰ.Λ. Βαρελά, "Φιλοσοφικά - Τὸ περὶ ἐλευθερίας δόγμα". Τχ. Γ' καὶ Δ', Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος 1885, σελ. 89-96· τχ. Ε' καὶ Στ', Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος 1886, σελ. 129-144· τχ. Ζ' καὶ Η', Μάρτιος καὶ Ἀπρίλιος 1886, σελ. 218-234· τχ. Θ' καὶ Ι', Μάϊος καὶ Ἰούνιος 1886, σελ. 257-270.

Π.Ν.Σ., "Ὁ Νικόλαος Κοτζίᾶς ὡς φιλόσοφος κρινόμενος". Τχ. Γ' καὶ Δ', Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος 1885, σελ. 97-116.

Νικολάου Καραβά, "Δύο χωρίων τοῦ Πλάτωνος, τοῦ μὲν ἐνὸς διόρθωσις, τοῦ

δ' ἑτέρου ἑρμηνεία ἀναιρετική τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἤδη γενομένων τοιούτων". Τχ. ΙΑ' καὶ ΙΒ', Ἰούλιος καὶ Αὐγούστος 1886, σελ. 345-348.

Σημείωση: Πρόκειται γὰρ τὰ χωρία Λάχης VI 184 Α καὶ XVIII 191 D καὶ Ε.

Τόμος Θ'

Ἰανουάριος 1887 - Δεκέμβριος 1887

Εὐστρατίου Ἰσακαλώτου, "Τὸ τοῦ Σωκράτους δαιμόνιον". Τχ. Α'-Β'-Γ', Ἰανουάριος - Φεβρουάριος - Μάρτιος 1887, σελ. 44-47.

Νεοκλέους Καζάζη, "Αἱ πολιτικαὶ θεωρίαι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἡ Ἱστορικὴ Σχολὴ τοῦ Δικαίου". Τχ. Α'-Β'-Γ', Ἰανουάριος - Φεβρουάριος - Μάρτιος 1887, σελ. 49-67.

Ν. Πετρῆ, "Ὁ Μέγας Φρειδερίκος ὡς φιλόσοφος ἐξεταζόμενος". Τχ. Ζ'-Η'-Θ', Ἰούλιος - Αὐγούστος - Σεπτέμβριος 1887, σελ. 205-211.

Κ. Γεωργιάδου, "Διατριβὴ περὶ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ". Τχ. Ζ'-Η'-Θ', Ἰούλιος - Αὐγούστος - Σεπτέμβριος 1887, σελ. 259-282.

Τόμος ΙΑ'

Ἰανουάριος 1889 - Δεκέμβριος 1889

Θεμ. Ἰ. Μιχαλοπούλου, "Πρὸς τί αἱ ψυχώσεις; Ἦτοι τὰ ὑλιστικὰ φιλοσοφήματα καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι". Τχ. Α'-Β'-Γ', Ἰανουάριος - Φεβρουάριος - Μάρτιος 1889, σελ. 22-32. Στὴ σελ. 32: "(Ἐπεταὶ συνέχεια)".

Σημείωση: Στὴ σελ. 354 τοῦ τόμου (τχ. Ζ' - ΙΒ', Ἰούλιος - Δεκέμβριος 1889) διαβάζουμε: "ΕἶΔΟΠΟΙΗΣΙΣ - Ἡ διεύθυνσις τοῦ περιοδικοῦ ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὴν συνέχειαν τῆς τυπώσεως τῆς διατριβῆς τοῦ κ. Θ. Μιχαλοπούλου 'Πρὸς τί αἱ ψυχώσεις;' ὡς καὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ περισπουδάστου συγγράμματος τοῦ κ. Δ. Θερειανοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον 'Ἀδαμάντιος Κοραῆς', καθόσον τὰ ἔργα ταῦτα ἰδιαιτέρως ἐδημοσιεύθησαν." Τμήματα τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Δ. Θερειανοῦ στὸ τρίτομο ἔργο του γὰρ τὸν Κοραῆ δημοσιεύτηκαν στὸν τόμο Ι'/1888 (τχ. Ι'-ΙΑ'-ΙΒ', Ὀκτώβριος - Νοέμβριος - Δεκέμβριος, σελ. 339-352) καὶ στὸν τόμο ΙΑ' (τχ. Α'-Β'-Γ', Ἰανουάριος - Φεβρουάριος - Μάρτιος 1889, σελ. 62-78· τχ. Δ'-Ε'-Στ', Ἀπρίλιος - Μαῖος - Ἰούνιος 1889, σελ. 138-153).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Χ. Παπαδοπούλου, “Λόγος ἀπαγγελθείς... κατά τήν τελετήν τῶν ἐγκαινίων αὐτοῦ (τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου, Θ.Γ.Χ.) τελεσθεῖσαν τῇ 24 Σεπτεμβρίου”. Τόμος Α΄, τχ. 1, 31 Ὀκτωβρίου 1878, σελ. 1-11.

Νεοκλέους Καζάζη, “Δημοτική παιδείσις καὶ καθολικὴ ψηφοφορία”. Τόμος Α΄, τχ. 12, 30 Σεπτεμβρίου 1879, σελ. 482-498· τόμος Β΄, τχ. Α΄, 31 Ὀκτωβρίου 1879, σελ. 1-20, καὶ τχ. Β΄, Δεκέμβριος 1879, σελ. 65-80.

Σημείωση: Ἡ σελιδαρίθμηση τῆς πρώτης συνέχειας ἐμφανίζει προβλήματα· τὸ ὄνομα τοῦ Ν. Καζάζη ἀναγράφεται μόνο στὸ τέλος τῆς μελέτης του.

Ἄνωνύμου, “Φίλιππος Ἰωάννου”. Τόμος Β΄, τχ. Θ΄, Ἰούλιος 1880, σελ. 405-407.

Σημείωση: Πρόκειται γιὰ κείμενο νεκρολογίας. Τοῦ κειμένου ἔπεται “Ἐπίγραμμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου” γιὰ τὸν θάνατο τοῦ γνωστοῦ καθηγητοῦ Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν.

“Κρίσις τῆς ἐπὶ τοῦ Μαραθείου ἀγῶνος ἐπιτροπείας ἀναγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ Κ^α Περικλ. Γρηγοριάδου τῇ 28 Δεκεμβρίου 1880 ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Διδασκαλικῷ Συλλόγῳ”. Τόμος Γ΄, τχ. Γ΄ καὶ Δ΄, Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος 1881, σελ. 74-98.

Σημείωση: Στὴ σελ. 98 διαβάζουμε: “Ἐν Ἀθήναις τῇ 28 Δεκεμβρίου 1880. Οἱ τοῦ Μαραθείου ἀγῶνος κριταὶ Σπ. Κ. Μπαλάνος - Ἀριστείδης Σπαθᾶκης - Περικλῆς Γρηγοριάδης.”

Ἄνωνύμου, “Νεκρολογία”. Τόμος Γ΄, τχ. ΙΑ΄ καὶ ΙΒ΄, Σεπτέμβριος καὶ Ὀκτώβριος 1881, σελ. 351-352.

Σημείωση: Ἡ νεκρολογία ἀφορᾷ τὸν καθηγητὴ Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Περικλῆ Γρηγοριάδη, ὁ ὁποῖος πέθανε στὴ Χάλκη τῆς Προποντίδας στίς 9 Ὀκτωβρίου 1881.

Νεοκλέους Καζάζη, “Λόγος πανηγυρικὸς ἀπαγγελθείς ... ἐπὶ τῇ εἰς μνήμην τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἐπετείῳ ἑορτῇ τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου”. Τόμος Στ΄, τχ. Γ΄ καὶ Δ΄, Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος 1884, σελ. 106-153.

Νεοκλέους Καζάζη, “Λόγος ... ἐκφωνηθείς ἐν τῇ Βαρβακείῳ ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς κε΄. Μαρτίου ἐντολῇ τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου”. Τόμος Ζ΄, τχ. ΙΑ΄ καὶ ΙΒ΄, Ἰούλιος καὶ Αὐγούστος 1885, σελ. 345-366.

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΩΝ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ ΥΠΟ ΕΚΠΙΟΝΗΣΗ

Νικολάου Σέργη

Κώστας Παπαϊωάννου:

Ἐκ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας στήν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας
(Ἡ κριτική τοῦ ἱστορικοῦ νετετερμινισμοῦ
καί ὁ νεχλισμὸς τοῦ πνεύματος)

Ἡ ὑπὸ ἐκπόνηση διδακτορική διατριβή, πού θά παρουσιαστεῖ συνοπτικά, ἔχει ὡς ἀντικείμενό της τή φιλοσοφία τοῦ Κώστα Παπαϊωάννου. Μέσα ἀπὸ τή συνολική ἀποτίμησή τοῦ ἔργου τοῦ Ἑλληνα φιλοσόφου, ἐπιχειρεῖται ἡ συγκρότηση τοῦ κεντρικοῦ ἐπιχειρήματος τῆς διατριβῆς, τὸ ὁποῖο ἀφορᾷ τίς σχέσεις Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας καὶ Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας. Τὸ ἐνδιαφέρον ἐστιάζεται στή συγκριτική μελέτη τοῦ πρώιμου καὶ ὕστερου ἔργου τοῦ Παπαϊωάννου καθὼς καὶ στήν ἀπόπειρα ἀνασυγκρότησης τοῦ σκελετοῦ ἑνὸς κεντρικοῦ συστηματικοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο ὁ φιλόσοφος οὐδέποτε ὀλοκλήρωσε. Τὰ ἐρωτήματα πού ἐρευνᾷ ἡ διατριβή σχετίζονται: α) Ἱστορικά μὲ τή μελέτη τοῦ διανοητικοῦ “περιβάλλοντος” στὸ μεταπολεμικὸ Παρίσι, μέσα ἀπὸ τή συνάντηση ἐλληνικῆς καὶ γαλλικῆς σκέψης καὶ β) φιλοσοφικά μὲ τή συστηματικὴ διερεύνηση τοῦ “διαλόγου Marx - Hegel”, ὅπως αὐτὸς διαρθρώνεται στὸ ἔργο τοῦ Παπαϊωάννου, μέσα σ’ ἓνα συγκεκριμένο πλαίσιο φιλοσοφικῶν ἐπιχειρημάτων. Ἐπίσης στοὺς σκοποὺς τῆς διατριβῆς ἐντάσσεται ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ἔργου τοῦ Παπαϊωάννου -ὡς συμβολὴ στήν ἐνδελεχέστερη μελέτη τῶν ζητημάτων πού θέτει- δεδομένου ὅτι αὐτὸ δὲν ἔχει ἐρευνηθεῖ ἐπαρκῶς.

Ἡ μέθοδος πού ἀκολουθεῖται εἶναι ἡ κατ’ ἀντιπαράσταση μελέτη τῶν κειμένων τοῦ Παπαϊωάννου μὲ τὰ κείμενα τῶν Marx-Hegel καθὼς καὶ ἄλλων συναφῶν μὲ τήν ἐπιχειρηματολογία μελετητῶν. Ἐπίσης γιὰ μεθοδικούς λόγους ταξινομεῖται καὶ ἀντιπαραβάλλεται τὸ πρώιμο (ἐλληνικό) μὲ τὸ ὕστερο (γαλλικό) ἔργο τοῦ φιλοσόφου. Ἰδιαίτερο βᾶρος δόθηκε στήν, ὅσο γίνεται, πληρέστερη βιβλιογραφικὴ ἐπιμέλεια τῶν κειμένων του, μὲ σκοπὸ -ἐκτὸς τῶν ἄλλων- ἡ βιβλιογραφία

αὐτὴ νὰ γίνῃ “ἐργαλεῖο” γιὰ τοὺς ἐπόμενους μελετητὲς τοῦ ἔργου του. Πρωτεύουσες πηγές γιὰ τὴν ὑπὸ ἐκπόνηση διατριβὴ θεωροῦνται τὰ ἴδια τὰ ἔργα τοῦ Παπαϊωάννου: κείμενα ἢ ἄρθρα στὰ Ἑλληνικά, Γαλλικά, Ἰταλικά, Ἀγγλικά καὶ Ἰσπανικά. Οἱ ἄλλες πηγές πού ἐξετάζονται εἶναι τὰ ἔργα τῶν Marx - Hegel, λοιπῶν μαρξιστῶν, ὅπως τῶν Lukács καὶ Kautsky, μὴ μαρξιστῶν φιλοσόφων, ὅπως τῶν Feuerbach καὶ Fichte, καὶ τέλος ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων, ὅπως τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἡρακλείτου.

Ἡ ὑπὸ ἐκπόνηση διδακτορικὴ διατριβὴ ἐξετάζει τὴ συνάρτηση τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας μὲ τὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας μέσα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Παπαϊωάννου. Μὲ βάση τὸ κεντρικὸ αὐτὸ ἐπιχείρημα ἡ διατριβὴ διαιρεῖται σὲ τρία μέρη, πέραν τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τοῦ ἐπιλόγου:

I. Ἀπὸ τὴ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας στὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας.

II. Ἀπὸ τὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας στὴ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας.

III. Ὁ κύκλος.

Στὴν Εἰσαγωγή διασαφηνίζονται οἱ κεντρικὲς ἔννοιες τῆς διατριβῆς. Ἐπίσης, ἀφοῦ ἀποτιμηθεῖ ἡ μέχρι τώρα ἔρευνα πάνω στὸ ἔργο τοῦ Παπαϊωάννου, τίθεται τὸ κεντρικὸ ἐπιχείρημα ὡς κατεύθυνση μελέτης τῆς φιλοσοφίας του. Τέλος ἐπισυνάπτεται ἓνα σύντομο ἔργο-βιογραφικὸ τοῦ Παπαϊωάννου.

Στὸ πρῶτο μέρος, ἀρχιμήδειο σημεῖο ἀναφορᾶς θεωρεῖται ἡ μεταφυσικὴ τοῦ “νεαροῦ Marx”. Ἔτσι ταυτίζονται προσωρινὰ ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας μὲ τὸν “ὀλοκληρωμένο ἀνθρωπισμό-νατουραλισμό” τῆς μαρξιστικῆς μεταφυσικῆς. Ἐξετάζεται ἡ συγκρότηση τῆς μαρξιστικῆς ἀνθρωπολογίας καὶ ὑπογραμμίζονται τὰ “σημεῖα ἀγκύλωσης” τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας. Μέσα ἀπὸ τὴ λεπτομερῆ ἀνάλυση τῶν μαρξιστικῶν ἀντιθέσεων ἀπὸ τὸν Παπαϊωάννου, ὑποδεικνύεται ἡ ἀνάγκη “κίνησης” τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας πρὸς τὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας.

Παράλληλα ἀναλύεται ἡ ἀνασκευὴ τοῦ ὕλισμου τοῦ Feuerbach ἀπ’ τὸν Marx: ἡ ἀποπνευματοποίηση τοῦ ἀνθρώπου -ὅπως διαφαίνεται στὸ ἔργο τοῦ νεαροῦ Marx- ὁδηγεῖ τὴ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας πρὸς μίαν “μονοφυσικὴ ἀνθρωπολογία”. Ἡ ἀρχικὴ παραδοχὴ τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας ὡς “στάτορα” -μέσα στὴ μαρξιστικὴ Μεταφυσικὴ- καταδεικνύει τὴν ἀνάγκη συμπλήρωσής της ἀπὸ τὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας. Στὸ σημεῖο αὐτὸ παρεμβάλλεται ἡ κρισιμότητα τοῦ “κύκλου” ὡς σχῆμα σκέψης τοῦ Παπαϊωάννου. Παρακολουθώντας τὴν ὀλοκλήρωση τῆς μαρξιστικῆς ἀνθρωπολογίας μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τοῦ Παπαϊωάννου τεκμηριώνεται ἡ χρησιμότητα τοῦ “κύκλου” μέσα στὴ σκέψη τοῦ Ἑλληνα φιλοσόφου.

Στή συνέχεια καὶ ἀφοῦ ταξινομηθοῦν τὰ στάδια τῆς κριτικῆς τοῦ Παπαϊωάννου ἀπὸ τὸν “ἱστορικὸ” ὡς τὸν “διαλεκτικὸ” ὑλισμὸ, ἐκτίθεται ἓνα κεντρικὸ ἐπιχείρημα τῆς φιλοσοφίας του: ἡ πράξις καὶ ἡ συνείδησις τοῦ πολιτικοῦ ἀνθρώπου στὸ “Δικαστήριον τῆς Ἱστορίας”. Μέσα ἀπὸ τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ βλέπουμε τὴ διαδικασία ἀλληλοσυμπλήρωσις τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας μὲ τὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας. Στὸ τέλος τοῦ πρώτου μέρους ἀνασυγκροτεῖται ἡ κριτικὴ τοῦ Παπαϊωάννου στὸν Ἱστορικὸ ντετερμινισμό. Μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάλυσιν τῶν “λαθῶν” ἢ τῶν “ἀδυναμιῶν” τοῦ ἀποδεικνύεται πῶς ὁ “μονισμὸς” τοῦ μαρξιστικοῦ ντετερμινισμοῦ ὁδηγεῖ στὸ νιχιλισμὸ τοῦ Πνεύματος. Ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας, προκειμένου νὰ σωθεῖ τὸ “ὑγιές” τμήμα τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας, γίνεται Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ Παπαϊωάννου “ἐπιστρέφει” στὴν ἀφετηρία της, δηλαδὴ στὸν Hegel.

Στὸ δεῦτερο μέρος ἀκολουθεῖται ἡ ἀντίστροφη πορεία: ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας -δηλαδὴ τὸν Hegel- καὶ ἀκολουθώντας τὸ “γίγνεσθαι τοῦ Πνεύματος”, προσεγγίζεται τὸ “βαθύτερον νόημα” τῆς φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας. Ἀναλύοντας τοὺς “ἀναλλοιώτους κανόνες τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας” ἀντιλαμβάνομαστε τὴν πραγματικὴ λειτουργία τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας μέσα στὴ θεωρία τοῦ Παπαϊωάννου. Ὁ πρῶτος σταθμὸς στὴν πορεία αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρχαιότητα, ὅπου ἐξετάζονται οἱ θεμελιώδεις ἔννοιες τοῦ κυκλικοῦ χρόνου, τοῦ μύθου, τῆς ἀρμονίας καὶ τοῦ οὐμανισμοῦ. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀναλύεται ἡ ἐξέλιξις ἀπ’ τὸν ἀρχαῖον στὸν σύγχρονον οὐμανισμό- βασιζόμενοι κυρίως στὸ πρῶτον ἔργον τοῦ Παπαϊωάννου- καὶ τὸ πῶς ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ σχετίζεται μὲ τὸ κεντρικὸ ἐπιχείρημα τῆς διατριβῆς. Ταυτόχρονα, ἡ πρόσληψις τῆς διάκρισις ἀνάμεσα σὲ κυκλικὸ καὶ εὐθύγραμμον χρόνον ἀπὸ τὸν Παπαϊωάννου, τεκμηριώνει τὴν βαθιὰ ἐγελιανὴ ἐπιρροὴ πάντων στὴ φιλοσοφία του. Ἡ ἐπόμενη στιγμὴ τῆς ἐξέλιξις εἶναι ὁ ἰουδαιοχριστιανισμὸς, ὅπου ὁ “κόσμος” γίνεται “φύσις” καὶ ἀναδύεται ἡ ἀντίθεσις ἀνάμεσα σὲ “ὑποκείμενον-Ἀντικείμενον”. Ἔτσι ἡ πορεία καταλήγει στὴν ἔννοια τῆς αὐτοαποξένωσις καὶ ἀναλύονται οἱ τέσσαρις μορφές της: α) ἐγελιανή, β) μαρξιστικὴ, γ) κομματικὴ (Παπαϊωάννου) καὶ δ) σύγχρονῃ. Στὸ σημεῖο αὐτὸ γίνεται μνεία τοῦ τρόπου ἐφαρμογῆς τῆς ἐγελιανῆς διαλεκτικῆς στὴν ἱστορικὴ μελέτη τοῦ Παπαϊωάννου. Ἡ προτεινόμενη ἀνασκευὴ τοῦ “διαλόγου Marx - Hegel” ἔχει ὀλοκληρωθεῖ καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρές. Μέσα ἀπὸ τὴν “ἐπιβεβαίωσιν τοῦ Marx στὴ θεωρία καὶ τοῦ Hegel στὴν πράξιν” ἡ Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας γίνεται, μὲ τὴ σειρά της, Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας.

Στὸ τρίτο μέρος περιγράφονται ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας καὶ ἡ Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας ὡς “σταθερό” καὶ “κινητό” τμήμα μιᾶς “μηχανῆς” ἐρμηνείας τῆς Ἱστορίας καὶ διάσωσης τοῦ πολιτικοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας καὶ ἡ Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας παίρνουν ἡ μία τὴ θέση τῆς ἄλλης σ’ ἓναν ἀδιάκοπο κύκλο, χωρὶς νὰ ἐξαφανίζεται καμιά ἀπὸ τὶς δύο. Στὸ κέντρο τοῦ κύκλου στέκει ὁ Λόγος - Ἐλευθερία, ἡρακλείτειος καὶ διαφωτιστικός μαζί.

Φτάνοντας στὸν ἐπίλογο ἐλέγχεται ἡ ἐγκυρότητα τοῦ ἐπιχειρήματος ποὺ προτάθηκε γιὰ τὴν κατανόηση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Παπαϊωάννου. Σύμφωνα μὲ τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν προηγουμένα ἀποδεικνύεται ἡ ἰσχὺς τοῦ ἐν λόγῳ ἐπιχειρήματος σὲ ὅλο τὸ ἔργο τοῦ Παπαϊωάννου. Ταυτόχρονα ἐλέγχονται οἱ συνέπειες τῆς θεώρησης αὐτῆς στὶς θεμελιώδεις ἔννοιες τοῦ Παπαϊωάννου, ὅπως: Οὐμανισμός, Ἠθική, Πολιτικός Ἄνθρωπος. Ἡ προσδοκία καὶ ἡ ἐλπίδα ποὺ καταγράφεται μέσα ἀπὸ τὴν ὑπὸ ἐκπόνηση διατριβή, εἶναι νὰ συμβάλει σ’ ἓναν ἐπιστημονικὸ διάλογο πάνω στὸ ἔργο τοῦ Παπαϊωάννου καὶ τὴν ἀξία τῆς φιλοσοφίας του “ποὺ θυμίζει στὸν ἄνθρωπο ὅτι ἡ οὐσία του εἶναι νὰ θέλει πάντα νὰ εἶναι κάτι ἀνώτερο ἀπὸ αὐτὸ ποὺ εἶναι”.

ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Θεοδώρου Ἀναστασίου Καβαλλιώτου

Λογική πραγματεία

συναρμολογηθεῖσα παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου κυρίου κυρίου διδασκάλου ἡμῶν
Θεοδώρου Ἀναστασίου Καβαλλιώτου
καὶ παρ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσα ἐν τῇ τῆς ἰδίας πατρίδος ἰδρυ(ν)θείσῃ νεωστὶ σχολῇ
(ἀποσπάσματα)

Εἰσαγωγή - Μεταγραφή κειμένου: Χρῆστος Π. Μαραζόπουλος

Ὁ Θεόδωρος Ἀναστασίου Καβαλλιώτης [Μοσχόπολη 1718 (;) - Μοσχόπολη, 1789], "ἄνθρωπος θαυμάσιος"¹ καὶ "ἐκ τῶν ὀλίγων διδασκάλων τοῦ ἡμετέρου γένους"², διαμόρφωσε τὴν πνευματικὴ του ὑπόσταση στὸ περιβάλλον δύο σημαντικῶν ἐστιῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ τοῦ 18ου αἰῶνα, τῆ Μοσχόπολη καὶ τὰ Ἰωάννινα, ἔχοντας ὡς διδασκάλους "κορυφαίους διανοητές"³, ὅπως ἦταν ὁ Ἰωάννης Χαλκέας, ὁ Σεβαστὸς Λεοντιάδης καὶ ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης. Μετὰ τὴ μαθητεία του κοντὰ στὸν Βούλγαρη ἐπέστρεψε στὴ γενέτειρά του καὶ χρημάτισε γιὰ πολλὰ χρόνια διδάσκαλος στὴ Νέα Ἀκαδημία⁴ ἀναλαμβάνοντας παράλληλα καὶ γιὰ δύο περίπου δεκαετίες τὴ διεύθυνση τῆς συγκεκριμένης Σχολῆς.

Γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς διδασκαλίας του ἐκπόνησε ἓνα πολυσχιδὲς συγγραφικὸ ἔργο ποὺ ἐκτείνεται σὲ "ὅλες τὶς φιλοσοφικὲς ἐπιστῆμες"⁵, γεγονός ποὺ φανερώνει ἄφ'

---

1. Γιὰ τὸ χαρακτηρισμὸ αὐτὸ βλ. Γεωργίου Ζαβίρα, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν θέατρον* ἐκδοθὲν ὑπὸ Γεωργίου Π. Κρέμου. Ἀθήνα 1872. Ἀνατύπωση μὲ εἰσαγωγή καὶ εὔρετήριον Τάσου Γριτσόπουλου ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἐπιστημονικαὶ πραγματεῖαι ἀρ. 11, Ἀθήνα 1972, σ. 319.

2. Στὴν ἀποτίμησή αὐτὴ προβαίνει ὁ Κωνσταντῖνος Σάββας στὸ ἔργο του *Νεοελληνικὴ Φιλολογία. Βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμψάντων Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἐθνεγερσίας (1453-1821)*, Ἀθήνα 1868, σ. 496.

3. Γιὰ τὶς σπουδὲς καὶ τοὺς διδασκάλους τοῦ Καβαλλιώτη βλ. κυρίως τὴ διατριβὴ τοῦ Εὐσταθίου Κεκριδῆ, *Θεόδωρος Ἀναστασίου Καβαλλιώτης (1718; - 1789) - Ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους*, ἐκδ. "Παρουσία", Καβάλα 1991, σσ. 39-52 καὶ σ. 166.

4. Γιὰ τὴ συγκεκριμένη Σχολὴ βλ. Κωνσταντῖνου Χατζόπουλου, *Ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴν περίοδο τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας (1453-1821)*, ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 114-120.

5. Βλ. Εὐσταθίου Κεκριδῆ, ὁ.π., σσ. 27-28, σημ. 31.

ένος τήν πολυμέρεια τῶν ἐνδιαφερόντων του καί ἀφ' ἑτέρου τὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο τῆς παρεχόμενης ἐκπαίδευσης στή Νέα Ἀκαδημία· μολονότι ὅμως τὸ συγγραφικὸ του ἔργο εἶναι συνυφασμένο κυρίως μὲ τήν οἰκονομία τῆς διδακτικῆς πράξης, ἐν τούτοις ἀπηχοῦνται σ' αὐτὸ τόσο οἱ γενικότερες πνευματικὲς ἀναζητήσεις ὅσο καὶ οἱ εὐρύτεροι ἰδεολογικοπολιτικοὶ προσανατολισμοὶ τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ στήν ἐποχὴ του, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀποτελεῖ μία ἀκόμη πολύτιμη μαρτυρία τῆς διδασκαλίας τῆς φιλοσοφίας κατὰ τήν περίοδο τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ. Στή συνοχὴ αὐτῆ ἴσως ἀποκτᾶ τὸ πλήρες νόημά του τὸ αἶτημα γιὰ τήν καθολικὴ ἔκδοση τῶν κειμένων τοῦ Καβαλλιῶτη καὶ συνακόλουθα τὸ ὅτι στή θέση αὐτῆ μεταγράφονται ἀποσπάσματα τοῦ ἔργου του *Λογικὴ πραγματεία* ἀπὸ τὸ χειρόγραφο ποὺ φυλάσσεται στή “βιβλιοθήκη τοῦ 2ου δημοτικοῦ σχολείου Σιατίστης”.

---

6. Βλ. Andrei Pippidi, “Un manuscrit de la *Logique* de Théodore Cavalliotis”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, 17/1979, σσ. 417-424. Ἐπίσης βλ. Εὐσταθίου Κεκριδῆ, ὁ.π., σσ. 176-177, τὴ μεταγραφή τοῦ προοιμίου τῆς *Λογικῆς* τοῦ Καβαλλιῶτη. Ἀκόμη βλ. Κώστα Πέτσιου, *Ἡ Λογικὴ στή Νεότερη Ἑλλάδα*, τ. Β', Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα 1999, σσ. 159-167, τὰ “Περιεχόμενα” τῆς *Λογικῆς* τοῦ Μοσχοπολίτη λογίου καὶ τὴ μεταγραφή τοῦ προοιμίου τῆς καὶ τῶν φφ. 216-22α, καὶ 41α-45α. Ἐς σημειωθεῖ συναφῶς ὅτι ὁ Κώστας Πέτσιος στήν ἐργασία του “Ἡ διδασκαλία τῆς *Λογικῆς* κατὰ τήν περίοδο τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ”, ποὺ συμπεριελήφθη στὸν τόμο *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς - (ἀπόπειρα μιᾶς νέας ἐρευνητικῆς συγκομιδῆς)*, Πρακτικὰ Πανελληνίου Συνεδρίου, Κοζάνη 8-1 Νοεμβρίου 1996, Ἰνστιτούτο βιβλίου καὶ Ἀνάγνωστης, Κοζάνη 1999, σσ. 351-378, παρουσιάζει τὰ “Περιεχόμενα” καὶ μέρος ἀπὸ τὸ φ. 39α τῆς *Λογικῆς* τοῦ Καβαλλιῶτη, ἐνῶ ἀναφέρεται, ἐπίσης μερικῶς, στὸ περιεχόμενο τῶν φφ. 346, 406 καὶ 41α.

7. Βλ. Εὐσταθίου Κεκριδῆ, ὁ.π., σσ. 170-174, περιγραφή τοῦ τόμου στὸν ὁποῖο περιλαμβάνεται ἡ χειρόγραφη *Λογικὴ* τοῦ Καβαλλιῶτη. Γενικότερα γιὰ τὴν τύχη τῆς χειρόγραφης *Λογικῆς* τοῦ Μοσχοπολίτη λογίου βλ. τοῦ ἰδίου, ὁ.π., σσ. 111-117.

Ἐπιχειρήσις ἤτοι ἐπιχείρημα ἐστὶ λόγος ἐν ᾧ ἄλλο ἐξ ἄλλου συνάγομεν, ἢ καὶ ἄλλως· ἐπιχείρημα ἐστὶ λόγος ἀποφαντικός ἀδήλου τινός, καὶ ἀμφισβητουμένου διὰ γνωρίμων τε καὶ σαφῶν πιστωτικός.

Κανόνες

α'. Ἐξ ἀληθοῦς οὐδὲν ἔπεται ψευδές· οὐδὲν γὰρ ἀληθεῖ ξυνάπτεσθαι, εἰ μὴ ἀληθές.

β'. Ἐκ ψευδοῦς καθ' αὐτὸ μὲν οὐδὲν ἔπεται ἀληθές, κατὰ συμβεβηκός δὲ ἔπεται. Τὸ γὰρ ψευδές μὴ ὂν οὐκ ἂν δύναιτ' ἂν τοῦ ὄντος αἴτιον εἶναι· εἰ δὲ γε ποτὲ ἐκ προκειμένου ψευδοῦς συνάγεται ἀληθές, δι' ἄλλο τι οὐ δι' αὐτὸ ξυμβαίνει τοιοῦτον.

γ'. Τὸ συμπέρασμα τῷ ἀσθενεστέρῳ ἔπεται μέροςι τουτέστι τῇ μερικῇ καὶ τῇ ἀποφατικῇ προτάσει ταῖν ἀσθενεστέραιν τῆς καθόλου οὔσαιν καὶ τῆς καταφατικῆς. Τὸ γὰρ ἀποτέλεσμα αἰεὶ τῷ ἀσθενεστέρῳ ἔπεται αἰτίῳ τοῦ ἰσχυροτέρου συγκεραυνυμένου πως, καὶ ἐλαττωμένου εἰς τὸ ἀσθενέστερον.

Τέτταρα εἰσὶ τὰ εἶδη τῆς συλλογιστικῆς ἐπιχειρήσεως· ἐπαγωγὴ, παράδειγμα, ἐνθύμημα, καὶ συλλογισμός.

Ἐπαγωγὴ ἐστὶν ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ἐπὶ τὰ καθόλου ἔφοδος, ἢ ἐπαγωγὴ ἐστὶ λόγος ἐν ᾧ συνάγεται τι καθόλου ἐκ τῶν κατὰ μέρος ἐντελῶς ἀπληριθμημένων, οἷον τοῦτο τὸ ὕδωρ ἐστὶ ῥοῶδες, καὶ κεῖνο τὸ ὕδωρ ἐστὶ ῥοῶδες, ἄρα πᾶν ὕδωρ ἐστὶ ῥοῶδες· καὶ τοῦτο τὸ ζῶον κινεῖται, καὶ κεῖνο τὸ ζῶον κινεῖται, ἄρα πᾶν ζῶον κινεῖται. Σημειώσατε ὅτι ἵνα γένηται ἡ ἐπαγωγὴ ἀληθῆς τελείας δεῖται τῆς τῶν κατὰ μέρος ἀπαριθμήσεως· ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν εἶη τοῦ ψεύδους κρείσσων, οἷον τουτὶ τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ ψύχους πυκνοῦται καὶ κεῖνο τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ ψύχους πυκνοῦται πᾶν ἄρα σῶμα ὑπὸ τοῦ ψύχους πυκνοῦται, ἠκολούθησε τὸ ψεῦδος διὰ τὸ παραλελειῖσθαι τὸ ὕδωρ ὑπὸ τοῦ ψύχους μὴ πυκνούμενον, ἀλλ' ἀραιούμενον καὶ πλείονα κατέχον τόπον, ἢπερ τὸ πρότερον.

Παράδειγμα ἐστὶ πίστωσις μέροςος ἐκ μέροςος ὁμοιώσεως, ἢ παράδειγμα ἐστὶ λόγος ἐν ᾧ ἕκ τινος ἢ τινων ὁμοίων ὁμοίον τι συνάγομεν, οἷον ἡ

φυλαργυρία ἀπώλεσε τὸν Ἰούδαν, ἄρα καὶ σὲ ἀπωλέσει, εἴ γε ὑπὸ ταύτης κυριευθῆς· ἡ νηστεία καὶ ἡ προσευχὴ ὕψωσαν τὸν Μωϋσῆν, καὶ τὸν Ἥλιαν, ἄρα καὶ σὲ ὑψώσουσιν, εἴ γε διὰ ταύτας σεαυτὸν ἐκκαθάρῃς.

Ἐνθύμημα ἐστὶ τὸ διὰ μιᾶς προτάσεως συμπεραῖνον, οἷον ἡ ἀγνωμοσύνη ἐστὶν ἁμαρτία, ἄρα φευκτέα ἐστὶ· λέγεται δὲ τοῦτο καὶ συλλογισμὸς ἀτελής διὰ τὸ μίαν τῶν προτάσεων ἔξωσθεν ὑπακούεσθαι.

Συλλογισμὸς ἐστὶ λόγος ἐν ᾧ τιθέντων τινῶν ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης τῷ ταύτας εἶναι ξυμβαίνει· λόγος γὰρ ἐστὶν ὁ συλλογισμὸς ἐξ ὀνομάτων καὶ ῥημάτων συγκείμενος ἐν ᾧ δὴ λόγῳ τιθέντων, τουτέστιν ὁμολογηθέντων τινῶν τῶν προτάσεων δὴλ· ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἡγουν ἕτερόν τι τῶν τοιούτων προτάσεων, ὅπερ ἐστὶ τὸ συμπέρασμα κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην διὰ τὸ εἶναι ταύτας δὴ τὰς προτάσεις ξυμβαίνει, τουτέστι συντρέχει φυσικῶς ταῖς προτάσεσι.

φ. 23α Ἀποδιδόασι ἄλλοι καὶ ἄλλους ὀρισμοὺς τοῦ συλλογισμοῦ οὕτω λέγοντες· συλλογισμὸς ἐστὶν ἐπιχείρημα ἐν ᾧ δύο ὅροι ἐνοῦνται ἀλλήλοισ ἐν τῷ συμπεράσματι, οἵτινες ἐν ταῖς προτεταγμέναις δύο προτάσεσιν ἠνωμένοι ἦσαν μετὰ τινος τρίτου ὅρου· καὶ συλλογισμὸς ἐστὶν ἐπιχείρησις ἐν ᾗ ἐκ μιᾶς προτάσεως δι' ἄλλης τρίτη ἐπάγεται· ἀλλὰ τῷ παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀποδοθέντι ξυνάδουσιν ἀμφότεροι.

φ. 34β

Κεφάλαιον Κ' καὶ τελευταῖον

Περὶ ἐπιστήμης

Πλατύτερον τὸ τῆς ἐπιστήμης ὄνομα λαμβανόμενον σημαίνει ἀσφαλῆ καὶ σαφῆ γνῶσιν πᾶσαν ἢ ἐκ συλλογισμοῦ, ἢ ἐκ πείρας ἐπαγομένην, ἰδιαιτέρον δὲ γνῶσιν ἀσφαλῆ καὶ σαφῆ πράγματος ἀναγκαίου, ἥτοι γνῶσιν δι' ἀποδείξεως, ἥτις ἐστὶ συλλογισμὸς ἐπιστημονικός, πορίζομένην, εἴτε θεωρητικὴν οὔσαν, εἴτ' οὖν καὶ πρακτικὴν.

Ἡ γνῶσις τοῦ πράγματος μηδεμιᾶς ἀποδείξεως χρήζουσα, ἀλλὰ μετρία μόνη προσοχῆ ἔξαρκουμένη, νοῦς ἀκούει, μαρτυρίας δὲ ἢ ἀνθρωπίου ἢ θείας δεομένη πίστις ἀνθρώπειος, ἢ θεία, λόγου δὲ εἰς δεῖξιν φερομένου, εἰ μὲν οὕτω πείθοντος, ὥστε μὴ καταπεῖθιν, καὶ τὴν συγκατάθεσιν μετὰ τινος δισταγμοῦ εἶναι, καὶ ἀμφιβολίας ὑπόληψις, εἰ δὲ ὅλως καταπεῖθοντος, ἢ διὰ ψευδοῦς τινὸς τοῦ ἀληθοῦς εἰκόνας τὸ πείθεσθαι γίγνεται,

καὶ τῆνικαῦτα καλεῖται ἀπάτη ἐκ προπετοῦς, καὶ ἀπερισκέπτου συγκαταθέσεως προερχομένη ἢ δι' αὐτοῦ τοῦ τῆς ἀληθείας φωτός, καὶ τῆς σαφηνείας τοῦ πράγματος, καὶ τότε ἐπιστήμη λέγεται.

φ. 35α Ὁ Ἀριστοτέλης ἐν οἷς φησὶ πέντε εἶναι τὰς νοεράς ἕξεις, νοῦν, σοφίαν, ἐπιστήμην, φρόνησιν, καὶ τέχνην ἀντὶ τῆς δι' ἀποδείξεως ποριζομένης θεωρητικῆς γνώσεως τὴν ἐπιστήμην λαμβάνει· ὁ μὲν γὰρ νοῦς τὰς πρώτας ἀρχάς, ἦτοι τὰς κοινὰς ἐννοίας, τὰ καὶ ἀξιώματα λεγόμενα ἑαυτῷ ἀνήκοντα οἶδεν· ἡ δὲ σοφία τὰ ὑψηλότερα διὰ τῶν ὑψηλοτάτων αἰτιῶν θηρεύει· ἡ δὲ ἐπιστήμη τὰ κατωτέρω δι' αἰτιῶν κατωτέρων, ἀλλ' ἀναγκαίων θεωρεῖ· ἡ δὲ τέχνη ποιητικὴ οὔσα φιλοπονίαν ἐκζητεῖ, καὶ κατὰ τι ἀγαθὸν τὸν ἐπήβολον αὐτῆς ἀποκαλεῖ· καὶ ἡ φρόνησις πρακτικὴ οὔσα, προσοχῆν, καὶ καθόλου ἀγαθὸν τὸν ἑαυτῆς ἐγκρατῆ κατονομάζει.

Τὰ αἴτια τῆς ἐπιστήμης τέτταρα εἰσὶν ὑλικόν, τελικόν, εἰδικόν, καὶ ποιητικόν. Ὑλικόν μὲν αἴτιον ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον περὶ ὃ ἡ ἐπιστήμη ἐνασχολεῖται καὶ τὸ ὑποκείμενον ὧ ἡ ἐπιστήμη ἐνυπάρχει, ὅπερ ἐστὶν ἡ διάνοια ἢ ὑπὸ ταύτης τελειωμένη. Τελικόν δὲ προσοχῆς μὲν ἢ τῶν ἠθῶν εὐκοσμία, καὶ τῶν πρὸς τὸ ζῆν συντελούντων γνώσις, πόρρω δὲ ἢ εὐδαιμονία, ἦτοι μακαριότης. Εἰδικόν δὲ ὁ λόγος, ἦτοι ὁ τρόπος τῆς θεωρίας τοῦ ὑλικοῦ καθ' ὃ τοῦτο μορφοῖ, καὶ εἰδοποιεῖ. Καὶ ποιητικόν ἢ βεβαιότης [δι' ἧς] ἡ ἐπιστήμη διακρίνεται τῆς ὑπολήψεως, διὰ δὲ τῆς σαφηνείας τῆς πίστεως.

Ὅριζεται ἀκριβέστερον ἡ ἐπιστήμη γνώσις βεβαία, ἀσφαλῆς καὶ σαφῆς πράγματος ἀναγκαίου διὰ τῶν αἰτιῶν αὐτοῦ. Τὸ ὁλόκληρον τῆς ἐπιστήμης ἀντικείμενον, ἦτοι τὸ ἐκ τοῦ ὑλικοῦ, καὶ εἰδικοῦ σύνθετον ἐν ὀφείλει εἶναι τοῦλάχιστον ἐνάδι ἀναλογίας, ἢ τάξεως, ἀνάγκης μηδεμιᾶς κατεπειγούσης ἐν εἶναι καθ' αὐτὸ ἐνάδι συνωνύμων, καὶ γὰρ καὶ τὰ συμβεβηκότα τῆς ἐπιστήμης ἀνήκουσιν, οἷον ὁ ἀριθμὸς τῇ ἀριθμητικῇ. Πρὸς δὲ συνεκμετρεῖσθαι δέον ὑποκείμενον ἦτοι τὸ ἐπιστητὸν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τὰ διαλαμβανόμενα τῇ ἐπιστήμῃ ἀνάγεσθαι ἐπὶ τὸ ὑποκείμενον ἢ ὡς ἀρχάς, ἢ ὡς πάθη, ὅθεν καὶ ὑποκείμενον ἀποδόσεως λέγεται· πάντα γὰρ αὐτῷ χρεῶν ἀπονέμεσθαι ὅσα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ διδάσκεται καὶ τελευταῖον ἀνάγκη ἀναγκαῖον εἶναι τὸ ἀντικείμενον, ἦτοι τὸ ἐπιστητὸν ἀνάγκη προτάσεως, καὶ οὐσίας οὐ μὴν δὲ ἀνάγκη ὑπάρξεως.

Τέλος τῆς λογικῆς πραγματείας

καὶ τῷ Θεῷ ἡμῶν δόξα.

φ. 39α

Τίς ἡ τῆς λογικῆς φύσις

Δύο εἰσὶν αἱ τῆς ψυχῆς ἕξεις ἠθικὴ ἀμέλει καὶ νοερά, καὶ ἡ μὲν τελειοῖ τὴν θέλησιν, καὶ ἐπὶ τ' ἀγαθὸν ἡμᾶς φέρει, ἡ δὲ τὴν διάνοιαν, καὶ ἐπὶ τ' ἀληθὲς ποδηγετεῖ· ταύτης δὲ εἰς πέντε διαιρουμένης εἰς νοῦν δηλ: ὅς ἐστὶν ἡ τῶν ἀρχῶν γνῶσις, εἰς σοφίαν δι' ἧς τὰ ὑψηλότατα τῶν ὄντων κατανοεῖται, εἰς ἐπιστήμην, δι' ἧς τὸ πρᾶγμα διὰ τῶν ἀναγκαίων αὐτοῦ αἰτιῶν γινώσκεται, εἰς φρόνησιν, ἣτις ὀρθὸς λόγος ἐστὶ πρακτέων, καὶ εἰς τέχνην, ἣτις ἐστὶν ὀρθὸς λόγος τῶν ποιητέων, ἢ ἕξις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητικῆ, ἣτοι ἐξωτερικὸν τι ἀπεργαζομένη, ἢ σύστημα ἐκ πολλῶν καταλήψεων ἐγγεγυμνασμένων, πρὸς τὸ τέλος εὐχρηστον τῶν ἐν τῷ βίῳ ἢ καὶ ἕξις ὁδῷ βαδίζουσα μετὰ φαντασίας, τὴν λογικὴν μήτε νοῦν, μήτε σοφίαν, μήτε φρόνησιν εἶναι, ξυνωδὰ πάντες ἀλλήλοις φάσκουσι, τέχνης δὲ ἢ ἐπιστήμης γενέσθαι οὐ κοινῶς διδῶσι τὸ στίφος τῶν φιλοσόφων, οἱ μὲν ὅτι τέχνη ἐστὶν ἡ λογικὴ δοξάζουσιν, οἱ δὲ ὅτι ἐπιστήμη.

Δόξα τῶν θελόντων ὅτι ἡ λογικὴ ἐστὶ τέχνη θέσις 5η

Ἡ λογικὴ ἐστὶ τέχνη: δείκνυται

Πᾶσα ἕξις κανόνας ἡμῖν καὶ μέθοδον παραδιδούσα εἰς ἐργασίαν τινὸς τέχνη ἐστίν.

Ἄλλὰ ἡ λογικὴ ἕξις παραδίδωσιν ἡμῖν κανόνας καὶ μέθοδον εἰς ἐργασίαν συλλογισμῶν ἀποδείξεως καὶ τοιούτων.

Ἄρ.: ἡ λογικὴ ἕξις τέχνη ἐστίν.

ἄλλως

Πᾶσα ἕξις ἧς τὸ τέλος ἐργασίας τινὸς τέχνη ἐστὶ. Ἄλλ' ἡ λογικὴ ἐστὶν ἕξις ἧς τὸ τέλος ἣτοι τὸ ἀποτέλεσμα ἐργασίας συλλογισμοῦ, ἀποδείξεως καὶ ἄλλων λογικῶν ὀργάνων.

Ἄρ.: ἡ λογικὴ ἕξις τέχνη ἐστίν.

ἄλλως

φ. 396

Ἡ ἕξις ἡ τὴν ὑποκειμένην ὕλην ποιητὸν ἔχουσα γένος καὶ οὐκ ἐπιστητὸν ἐστὶ τέχνη.

Ἄλλ' ἡ λογικὴ ἐστὶν ἕξις τὴν ὑποκειμένην ὕλην ποιητὸν ἔχουσα γένος.

Ἄρ: ἡ λογικὴ ἐστὶ τέχνη.

δείκνυται ἢ ἐλάσσων

Ἡ ἕξις ἢ τὸ γένος ἐπιτήδειον ἔχουσα πρὸς ποιήσιν ποιητὸν γένος κέκτηται τὴν ὑπ:

Ἄλλ' ἡ λογικὴ τοιαύτη.

Ἄρ: ἡ λογικὴ τὴν ὑποκ: ὕλην ποιητὸν ἔχει γένος καὶ οὐκ ἐπιστητόν.

δείκ: ἢ ἐλ:

Ἡ ἕξις ἢ τὴν ὑποτεθεῖσαν ὕλην θεωρουμένην ἔχουσα καθὸ ἐπιτηδείως ἔχει πρὸς ποιήσιν τινῶν ἔχει τὸ γένος ἐπιτήδειον πρὸς ποιήσιν.

Ἄλλ' ἡ λογικὴ τὴν ὑποτεθεῖσαν ὕλην θεωρουμένην ἔχουσα ἐστὶ καθὸ ἐπιτηδείως εἰς ποιήσιν συλλογισμοῦ καὶ τῶν τοιούτων.

Ἄρ.: ἡ λογικὴ ἔχει τὸ γένος ἐπιτήδειον πρὸς ποιήσιν.

ἄλλως

Ἡ τὸν ὄρισμὸν τῆς τέχνης ἐπιδεχομένη τέχνη ἐστίν. Ἄλλ' ἡ λογικὴ τὸν ὄρισμὸν τῆς τέχνης ἐπιδέχεται τὸν λέγοντα τέχνη ἐστίν ὀρθὸς λόγος τῶν ποιητέων ἃ τε δὴ ἀσφαλεῖς καὶ ἀμετακινήτους κανόνας ἡμῖν παραδιδούσα τοῦ ὀρθῶς ὀρίζειν, διαιρεῖν, συλλογίζεσθαι.

Ἄρ: ἡ λ: ἐστὶ τέχνη τοῖς μὲν τέχνη τοῦ ὀρθῶς νοεῖν ὀριζομένη, τοῖς δὲ τέχνη τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ψευδοῦς διαγνωστικὴ τε καὶ δικαστικὴ.

ἄλλως

Ἡ μετὰ λόγου ποιούσα τί ἐστὶ τέχνη.

Ἄλλ' ἡ λογικὴ μετὰ λόγου ποιεῖ τὴν διεύθυνσιν τῶν τοῦ νοῦς ἐνεργειῶν.

Ἄρ: ἡ λ: ἐστὶ τέχνη.

ἔνστ: α'

Πᾶσα τέχνη περὶ τι αἰσθητὸν ἐνασχολεῖται.

Ἄλλ' ἡ λογικὴ περὶ τι αἰσθητὸν οὐκ ἐνασχολεῖται.

Ἄρ.: ἡ λογικὴ οὐκ ἔστι τέχνη.

ἀπ:

Διαίρω τὴν μείζονα, πᾶσα τέχνη μηχανικὴ περὶ τι αἰσθητὸν ἐνασχολεῖται:

ἔμφ: πᾶσα τέχνη ἐλευθέρᾳ περὶ τι αἰσθητὸν ἐνασχολεῖται.

ἔνστ: β'

Ἄπόφ: οὐδεμία τέχνη ἐστὶν ἀρχὴ τῶν ἐμμενουσῶν ἐνεργειῶν.

Ἄλλ' ἡ λογικὴ ἐστὶν ἀρχὴ τῶν ἐμμενουσῶν ἐνεργειῶν τουτέστι τῶν τοῦ νοῦς ἐργασιῶν.

Ἄρ. ἡ λογικὴ οὐκ ἔστι τέχνη

ἀπ:

Διαιρῶ τὴν μείζονα, οὐδεμία τέχνη ἐστὶν ἀρχὴ πρώτη τῶν ἐμμενουσῶν ἐνεργειῶν·

ξυμφ: οὐδεμία τέχνη ἐστὶν ἀρχὴ δευτέρα τῶν ἐμμενουσῶν ἐνεργειῶν.

ἀπόφ:

φ. 10α

Ἡ ἕξις ἡ μορφήν τῷ ὑποκειμένῳ μὴ ἐμποιοῦσα οὐκ ἔστι τέχνη.

Ἄλλ' ἡ λογικὴ μορφήν οὐκ ἐμποιεῖ τῷ ὑπ' αὐτῆς, ἥτοι ταῖς τρεῖσι ἐργασίαις τοῦ νοῦς.

Ἄρ: ἡ λογικὴ οὐκ ἔστι τέχνη.

ἀπ:

Διαιρῶ τὴν ἐλάσσονα, ἡ λογικὴ μορφήν ὑλικὴν καὶ σωματικὴν οὐκ ἐμποιεῖ τῷ ὑποκ: αὐτῆς, ἥτοι ταῖς τρεῖσι ἐργασίαις τοῦ νοῦς ξυμφ:

ἡ λογικὴ μορφήν αἴυλον καὶ ἀσώματον οὐκ ἐμποιεῖ τῷ ὑποκ: αὐτῆς, ἥτοι ταῖς τρεῖσι ἐργασίαις τοῦ νοῦς ἀπόφ:

Θέσις καὶ δόξα τῶν θελώντων ὅτι ἡ λογικὴ ἐστὶν ἐπιστήμη

δείχν:

Ἡ ἕξις ἡ πολλάς ἔχουσα τὰς ἀποδείξεις ἐπιστήμη ἐστίν.

Ἄλλ' ἡ λογικὴ ἕξις πολλάς ἔχει τὰς ἀποδείξεις, ἃ τε δὴ πλεῖστα περὶ τε τὸν ὄρισμόν καὶ τὴν διαίρεσιν, καὶ τὴν ἐπιχείρησιν ἀποδεικνῶσα.

Ἄρ: ἡ λογικὴ ἐστὶν ἐπιστήμη.

ἄλλως

Ἡ ἕξις ἡ χρωμένη θεωρία ἐστὶν ἐπιστήμη.

Ἄλλ' ἡ λογικὴ χράται θεωρία τὴν κατασκευὴν θεωροῦσα τοῦ ὁρισμοῦ, τῆς διαιρέσεως, καὶ τῆς ἐπιχειρήσεως, καὶ τὴν συνάφειαν τοῦ κατ: πρὸς τὸ ὑποκ: καὶ τὰ λοιπά.

Ἄρ: ἡ λογικὴ ἐστὶν ἐπιστήμη.

ἄλλως

Πᾶσα ἕξις ἡ ὑποκείμενον, τέλος, τρόπον θεωρίας καὶ τὰ λοιπά ἔχουσα ἐστὶν ἐπιστ:

Ἄλλ: ἡ λογική, οὐδενὸς τούτων ἀμοιρεῖ τῶν πρὸς σύστασιν ἐπιστή-
μης συμβαλλομένων.

Ἄρ: ἡ λογική ἐστὶν ἐπιστήμη.

ἔνστ: αῖ:

Πᾶσα ἐπιστήμη ἐνασχολεῖται περὶ τὰ ἀτρέπτα καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντα·
ὁ γὰρ ἂν ὑποκείμενον ταύτης εἶναι τροπῆς οὐκ ἂν ἀπηλλαγμένον εὖροις.

Ἄρ: ἡ λογική οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη.

ἀπ:

Διαιρῶ τὴν μείζονα, πᾶσα ἐπιστήμη ἐνασχολεῖται περὶ τὰ ἀτρέπτα,
καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντα κατὰ τὴν οὐσίαν, ἥτοι τὴν συνάφειαν τοῦ ὑπο-
κειμένου καὶ κατηγορουμένου· ζυμφ: κατὰ τὴν ὑπαρξιν ἀπόφ: τὸ γὰρ
ἐπιστητὸν ὑποκείμενον τὴν τῆς οὐσίας, οὐ τὴν τῆς ὑπάρξεως ἀνάγκη
ἐπιζητεῖ.

ἔνστ: βᾶ:

Τὸ ὑποκείμενον τὸ κανόνειν ὑφιστάμενον τρεπτοῖς οὐκ ἔστιν ἀναγκαῖον
κατ' οὐσίαν.

φ. 40β

Ἄλλ: αἱ τοῦ νοῦς ἐργασίαι κανόνειν ὑφίστανται τρεπτοῖς.

Ἄρ: αἱ τοῦ νοῦς ἐργασίαι οὐκ εἰσὶ κατ' οὐσίαν ἀναγκαῖαι.

ἀπ:

Ἀπόφημι τὴν ἐλάσσονα, αἱ γὰρ τοῦ νοῦς ἐργασίαι ἀτρέπτοις καὶ ἀμε-
τακινήτοις κανόνειν ὑφίστανται.

ἔνστ: γῆ:

Ὁ Ἀριστοτέλης φάσκει ἄτοπον ἐστὶν ἅμα ἐπιστήμην ζητεῖν καὶ τρό-
πον τοῦ ἐπίστασθαι.

Ἄρ: ἡ λογική οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη.

ἀπ:

Ἀπόφημι τὴν συνέπειαν· ὁ γὰρ Ἀριστοτ: ἄτοπον εἶναι ζητεῖν ἅμα ἐπι-
στήμην καὶ τρόπον τοῦ ἐπίστασθαι ἀποφηνάμενος οὐδὲν ἄλλο φησίν, ἢ
τούς τὴν λογικὴν σὺν ταῖς λοιπαῖς τῶν ἐπιστημῶν φύρδην διδάσκοντας
ἐξελέγχει.

Ἀποδειχθεῖσα ἡ λογική τοίνυν ἐπιστήμη εἰς δύο διαιρεθῆναι δύναται εἰς
χρωμένην, καὶ διδάσκουσαν, ἥτοι πρακτικὴν καὶ θεωρητικὴν, καὶ οὐδὲν
κοινὸν οὐδ' ἀπεικός, καθὸ μὲν γὰρ κανόνας, καὶ παραγγέλματα παραδί-

δωσι πρὸς τὸ ὀρθῶς, ὀρισμούς, διαιρέσεις, καὶ ἐπιχειρήματα γίνεσθαι, καὶ τὴν φύσιν τούτων θεωρεῖ διδάσκουσα λεκτέα ἐστὶ, καὶ θεωρητικὴ, καθὼ δὲ δι' αὐτῶν τῶν κανόνων, καὶ παραγγελμάτων ὀρίζει, διαιρεῖ, καὶ ἐπιχειρεῖ, καὶ μὴ ἀναπαυομένη ἐν τῇ τοῦ ἰδίου ὑποκειμένου θεωρίᾳ, ἀλλὰ πρὸς τι ἐκκλίνουσα ἔργον χρωμένη, καὶ πρακτικὴ.

Ἀντιφορὰ τῆς ἀντικειμένης φαντασίας

Γελοίως καὶ οὐκ ὀρθῶς διαιρεῖται ἡ λογικὴ εἰς χρωμένην, καὶ διδάσκουσαν· ἡ γὰρ αἱ διαφοραὶ αὗται λογικαί, καὶ διάφοροι ἕξεις εἰσὶν, ἢ μία ἕξις ὡς ἀμφότεραι τῷ λόγῳ διαφέρουσαι· ἀλλ' οὐδετέρως ἐνδέχεται λέγειν, εἰ μὲν γὰρ διάφοροι ἦσαν ἕξεις καὶ ὑπὸ διαφόρων ἐνεργειῶν ἐπορίζοντο ἀλλ' ὑπὸ διαφόρων ἐνεργειῶν οὐ πορίζονται· μα[ν]θάνοντες γὰρ ὅπως δεῖ συντιθέναι συλλογισμόν, ἀπόδειξιν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅμα καὶ συντιθέναι γινώσκομεν ἄρ: οὐκ εἰσὶ διάφοροι. Πρὸς δὲ εἴ γε δύο ἦσαν ἕξεις, δυνατόν ἦν γενέσθαι θατέραν θατέρας χωρὶς ἀλλ' τοῦτο ἀδύνατον, ἄρ: καὶ τὸ ἐξ οὗ ἐπιτεταί. Εἰ δὲ μίαν ζυμβαίνει τὴν αὐτὴν λέγειν ποιητικὴν καὶ θεωρητικὴν τέχνην δηλ: καὶ ἐπιστήμην, ὅπερ ἀδύνατον· τὰ γὰρ διαφέροντα τῷ γένει, ἀδύνατον ἔν εἶναι τῷ εἶδει, ὡσπερ τὰ διαφέροντα τῷ εἶδει ἀδύνατον εἶναι ἔν τῷ ἀριθμῷ· τὸ δὲ ποιητικὸν καὶ τὸ θεωρητικόν, ἢ τέχνη δηλαδὴ καὶ ἐπιστήμη, διαφέρουσι τῷ γένει· ἀδύνατον ἄρ: ἔν εἶναι τῷ εἶδει, ἢ τῷ ἀριθμῷ.

Ἐπιχειρήματα τῶν θελόντων ὄργανον εἶναι τὴν λογικὴν

α^{ον}

Εἰ τὰ ἰδιώματα ἅπερ ὑπάρχει τῷ μέρει, ταῦτα οὐχ ὑπάρχει τῇ λογικῇ, ἅ δὲ ἰδιώματα ὑπάρχει τῷ ὄργανῳ ταῦτα καὶ αὐτῇ ὑπάρχει, δῆλον οὐχ ὡς μέρος, ἀλλ' ὄργανον ἐστίν· ἀλλ' ὅσα ὑπάρχει ὄργανῳ ὑπάρχει καὶ αὐτῇ· ἄρ: ὄργανον, καὶ οὐ μέρος. Τῷ γὰρ μέρει ὑπάρχει τὸ δι' αὐτὸ γεγονέναι, καὶ μὴ δι' ἄλλο· ὡσπερ τὸ θεωρητικὸν μέρος ὃν τῆς φιλοσοφίας δι' ἑαυτὸ γέγονε, καὶ μὴ δι' ἄλλο, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ πρακτικόν· τῷ δὲ ὄργανῳ ὑπάρχει τὸ δι' ἄλλο γεγονέναι καὶ μὴ δι' ἑαυτό· εἰ οὖν ἡ λογικὴ οὐ δι' ἑαυτὴν γέγονε, ἀλλὰ δι' ἄλλο, διὰ γὰρ τὸ διακρίνειν ἐν μὲν θεωρίᾳ τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψεύδους ἐν πράξει δὲ τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, ὄργα-

νον ἐστὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ οὐ μέρος.

β^{ον}

Πᾶν μέρος τὴν αὐτὴν ὕλην ἔχει, καὶ τὸ αὐτὸ τέλος τῷ ὅλῳ· ἡ δὲ λογικὴ οὔτε τὴν αὐτὴν ὕλην, οὔτε τὸ αὐτὸ τέλος τῆς φιλοσοφίας ἔχει, οὐκ ἔσται ἄρ· μέρος αὐτῆς.

γ^{ον}

Τὰ μέρη οὐ περιλαμβάνονται ἀλλήλοις, οἷον ἡ χεὶρ οὐ περιλαμβάνεται ἐν ῥινί· ἡ δὲ λογικὴ περιλαμβάνεται ἐν τῷ πρακτικῷ καὶ θεωρητικῷ· ἄρ· οὐκ ἔσται μέρος ἀλλ' ὄργανον φιλοσοφίας.

δ^{ον}

Τὸ μέρος συντιθέμενον μετὰ τῶν ἄλλων μερῶν συμπληροῖ τὸ ὅλον ἀφαιρούμενον δὲ κολοβοῖ· ἡ δὲ λογικὴ οὐδέτερον τούτων ἀπεργάζεται, οὐκ ἄρα μέρος ἀλλ' ὄργανον.

Ἐπιχειρήματα τῶν θελόντων τὴν λογικὴν μέρος εἶναι τῆς φιλοσοφίας

α^{ον}

Παντὸς τοῦ κεχρημένου τινί, ἐὰν ἐκεῖνο ᾧ χρᾶται τὸ χρώμενον, μήτε μέρος εἶναι ἄλλου μήτε μόριον, ἐξ ἀνάγκης ἢ μέρος ἐστίν, ἢ μόριον τοῦ αὐτοῦ· εἰ οὖν τῆς λογικῆς κέχρηται ἡ φιλοσοφία, αὕτη δὲ οὐκ ἔστιν ἑτέρας ἐπιστήμης μέρος ἢ μόριον ἔσται ἄρ· τῆς φιλοσοφίας.

β^{ον}

Οὐδεμία τέχνη ποιεῖ τὸ οἰκεῖον ὄργανον· εἰ οὖν ἡ φιλοσοφία ποιεῖ τὴν λογικὴν οὐκ ἔσται αὐτῆς ὄργανον, ἀλλ' μέρος.

γ^{ον}

φ. 416 Ἡ χεὶρ ἐστὶ μὲν ὄργανον δόσεως καὶ λήψεως, ἔστι δὲ καὶ μέρος τοῦ ὅλου σώματος· ἢ καὶ οὕτως· ὁ ξέστης ἐστὶ διττός· ὁ μὲν μετρῶν, ὁ δὲ μετρούμενος, καὶ ὁ μὲν μετρῶν ὄργανον ἐστὶ τῆς μετρήσεως, ὁ δὲ μετρούμενος μέρος τοῦ ὅλου ὑγροῦ· τί οὖν κωλύει καὶ τὴν λογικὴν ὡς μὲν ποιητικὴν ὄργανον συλλογισμοῦ εἶναι, ὡς δὲ τῆς ἐπιστητῆς ὕλης ἐφαρμοστομένην, καὶ μέρος ἐκείνης τῆς ἐπιστῆς εἶναι [;]

Ἀπόκρισις τῶν ἐκ τῆς ἀντικειμένης δόξης
πρὸς ταῦτα τὰ ἐπιχειρήματα
Πρὸς τὸ πρῶτον

Ἐλλειπτικῶς ὁ λόγος προῆκται· ἔδει γὰρ οὕτως εἰπεῖν· παντὸς τοῦ κεχρημένου τινί, ἐὰν ἐκεῖνο ᾧ χρᾶται τὸ χρώμενον μήτε μέρος ἐστί, μήτε μόνιον, μήτε ὄργανον ἄλλης τέχνης ἢ ἐπιστήμης, αὐτοῦ τοῦ χρωμένου ἢ μέρος ἢ μόνιον ἢ ὄργανον ἔσται· ἐπειδὴ δὲ ἡ λογικὴ μήτε μέρος ἐστί, μήτε μόνιον τῆς φιλοσοφίας, ὄργανον αὐτῆς ἔσται.

Πρὸς τὸ δεύτερον

Ἀποφάσκει τὴν πρότασιν τὴν λέγουσαν, οὐδεμία τέχνη ποιεῖ τὸ οἰκεῖον ὄργανον ὅτι εἰσὶν λέγοντες καὶ ἄλλαι τέχναι πολλαὶ ὑπηρετιδὲς τῶν οἰκείων ὀργάνων, οἷον ἡ χαλκευτικὴ τοῦ ἄκμονος, καὶ ἡ τεκτονικὴ τῆς σφύρας.

Πρὸς τὸ τρίτον

Ἔστι μὲν ἡ χεὶρ δῆπου ὄργανον καὶ μέρος τοῦ ἀνθρωπίου σώματος· ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐπὶ τῶν σωμάτων, καὶ τούτων μόνον ἐπὶ τῶν ὀργανικῶν· αἱ δὲ ἐπιστῆμαι, καὶ ἀπλῶς αἱ ἔξεις, οὔτε σώματα εἰσὶν, οὔτε ὀργανικά· ὁ δὲ ξέστης ὅτι μὲν ὄργανον ἐστί τῆς μετρήσεως, ἀληθές· ὅτι δὲ μέρος, οὐκ ἀληθές· εἰ δὲ τὸ ἐν τῷ ξέστη ὑγρὸν ἐννοηθείη, τοῦτο δ' αὖ ἐστὶν μὲν ἀληθῶς μέρος τοῦ ὑγροῦ, οὐ μὴν μέτρον· μέτρον γὰρ ἐστί τὸ ἀγγεῖον.

ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Ἀντωνίου Κουτσοβέλη

Ἱστορία τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως
τῶν γραμμάτων ἐν τῇ δύσει μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς.

Ἐν Ἀθήναις 1907, σσ. 84-94.

Ἡ Γαλλικὴ φιλοσοφία τοῦ 18ου αἰῶνος

Ἡ Γαλλικὴ παιδεία ἢ φιλοσοφία κατὰ τὴν 18ην ἑκατονταετηρίδα ἰσχυρῶς πα-
λαίσασα κατὰ διεφθαρμένου καθεστῶτος, πολιτικοῦ, κοινωνικοῦ, ἐκκλησιαστικοῦ,
ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἰδρυσιν νέου λογικοῦ καὶ ὑγινοῦς τοιοῦτου, στηριζομένου ἐπὶ τῶν
νόμων τῆς φύσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ἦθη παντελῶς διεφθαρμένα πρὸ πάντων
διὰ τῶν κακῶν παραδειγμάτων ἀκολάστου αὐλῆς, μοναρχία ἐκτραπεῖσα εἰς ἀχαλί-
νωτον δεσποτείαν, Ἐκκλησία εἰς ὑποκρισίαν καὶ τυραννίδα, προεκάλεσαν σὺν τῷ
χρόνῳ κατέναντι αὐτῶν τὴν ἀναπόφευκτον διανοητικὴν ἐξέγερσιν καὶ ἀντιπολίτευ-
σιν ἀνδρῶν νοσημόνων καὶ φιλοσοφούντων ὑπὲρ τῶν προσβεβλημένων δικαίων τῆς
λογικῆς τῶν ἀνθρώπων κοινωνίας. Οἱ φιλόσοφοι οὗτοι, διὰ τῆς αὐστηραῆς καὶ πεφω-
τισμένης αὐτῶν λογικῆς, κατέστησαν ἐπαισθητὴν εἰς τὰς συνειδήσεις, τὴν ἀκολα-
σίαν καὶ ἀσυνειδησίαν τοῦ ἐκφύλου καθεστῶτος, καὶ ἀπέδειξαν αὐτὸ ἀσυμβίβαστον
ἤδη πρὸς τὰς δικαίας ἀξιώσεις τῆς λογικῆς τῶν ἀνθρώπων ζωῆς. Τὰ ὀνόματα τῶν
Μοντεσκίου, Βολταίρου, Λαμετρή, Ρουσσώ, Κονδιλλάκ, Ἐλβετίου, Διδερώ, Δα-
λαμβέρτ, Ὀλβαχ καὶ ἄλλων, προεξέχουσιν ἐν τῇ περιόδῳ τῆς Γαλλικῆς φιλοσοφίας
κατὰ τὴν 18ην ἑκατονταετηρίδα.

Ὁ *Baron Charles de Montesquieu*, 1689-1755, συγγραφεὺς φιλοσοφικὸς ἄμα
καὶ πολιτικός, ἐν ταῖς *Lettres persanes* ἠγωνίσθη πρῶτον μὲν πρὸς τὴν τυραννίδα
ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ ἐκκλησιαστικῇ ἀρχῇ, μετέπειτα δὲ ἐν ταῖς *Considérations*
sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadenc, ἀπέδειξεν,
ὅτι οὐχὶ τοσοῦτω συμβεβηκυῖαί τινες νῆκαι ἢ ἦτται καθορίζουσι τὴν τύχην τῶν πο-
λιτειῶν καὶ τῶν λαῶν, ὅσω μᾶλλον ἢ δύναμις τοῦ φρονήματος, ὃ ἔρωσ τῆς ἐλευθε-

ρίας, τῆς ἐργασίας καὶ τῆς πατρίδος. Ἐν δὲ τῷ κυριωτάτῳ αὐτοῦ ἔργῳ *Esprit des loïs*, διερευνᾷ ὁ Μοντέσκιος τὰς θάσεις, συνθήκας καὶ ἐγγυήσεις τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν, δι' ὧν ἐκέρδησε τὴν πεποίθησιν τῶν πεπαιδευμένων ὑπὲρ τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν. Ἄντι τῆς τυραννίδος καὶ ἀπολύτου μοναρχίας, ὑποδεικνύει αὐτὸς πολιτείαν στηριζομένην ἐπὶ ἀρχῶν φυσικῶν καὶ φιλανθρωπῶν, φυσικὴν δὲ ἐξουσίαν ἀποφαίνει ἐκείνην, ἧς ὁ χαρακτήρ ἐπὶ πλεῖστον συμφωνεῖ πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ λαοῦ, εἰς ὃν αὕτη προωρίσθη.

Ὁ *Marie Francois de Voltaire*, 1694-1778, ὑπῆρξεν ὁ ἐπιφανέστατος καὶ γονιμώτατος συγγραφεὺς καὶ ποιητὴς ἐν τῇ προκειμένῃ περιόδῳ. Οὐχὶ φιλόσοφος ἐξ ἐπιτηδεύματος, ἀλλὰ καθολικὸς συγγραφεὺς καὶ ἀνυπέβλητος λογοτέχνης, μεγίστην δύναμιν ἔσχε, εἴπερ τις τῶν τότε φιλοσόφων, πρὸς τὸν τρόπον τοῦ διανοεῖσθαι συμπάσης τῆς Εὐρώπης. Πρὸς τοὺς μεγίστους κυβερνήτας, πολιτικούς καὶ πεπαιδευμένους τῶν αὐτοῦ χρόνων, ἐπεκοινῶνει πέμπων καὶ ἀντιπέμπων ἐπιστολάς ὁ χαριέστατος καὶ μεγαλοφυέστατος οὗτος τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ θεραπευτῆς, διαπύρου δ' ἐμπεφορημένος μίσους κατὰ τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς τυραννίδος, ξενισθεὶς καὶ ἐν τῇ Αὐλῇ τοῦ Μ. Φρειδερίκου, πρὸς ὃν ὅμως ταχέως διέστη. Ἀφορμώμενος ὁ Βολταῖρος ἐκ τῆς φυσικῆς τοῦ Νεύτωνος, καὶ τῆς γνωσεολογίας τοῦ Λωκίου, ἔπληξε καιρίως μετὰ φιλοσκωμμοσύνης τὰ εἰδῶλα τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, καὶ ἐγένετο ἀκουστός ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας, ὅπου ἤδη ἡ σκέψις τοῦ Βαυλοῦ εἶχεν ἤδη προετοιμάσει τὰ πνεύματα. Ἐν τούτοις ὁ μεγάλωνος Βολταῖρος ἀνωμολόγει τὴν πίστην εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ ἀναγκαίαν καὶ σωτήριον, τὸν δὲ ἄθεον ὕλισμὸν τοῦ Lamettrie ἐθεώρει μωρίαν, ἐπειδὴ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ δηλοῦσι κοσμολογικὰ καὶ τελεολογικὰ τεκμήρια, κατὰ τὴν γνώμην καὶ αὐτοῦ τοῦ Λωκίου, ᾧ προθύμως ἠκολούθησεν ὁ Βολταῖρος, κυρίως ἐν τῇ γνωσεολογίᾳ καὶ τῇ ἠθικῇ. Ἡ πίστις, κατὰ τοῦτον, εἰς ἓνα Θεὸν δικαιοδότην ὑπάρχει ἀναγκαῖον στήριγμα τῆς ἠθικῆς τάξεως. "So Dieu n' existait pas il faudrait l' inventer, mais toute la nature nous crie qu' il existe." Ὁ Βολταῖρος ἦν θεϊστής καὶ ὀπαδὸς τῆς πνευματικῆς φιλοσοφίας, ἀποθαυμάζων τὴν σκοπιμότητα τῶν φαινομένων τῆς φύσεως, προερχομένην ἐξ ὑπερφυσῆς δυνάμεως, ἀδυνατῶν νοῆσαι τὴν αὐτόματον τοῦ κόσμου διασκευὴν ὡς καὶ τὴν αὐτόματον ὠροδείκτου ὀργάνωσιν ἄνευ τῆς ἐργασίας ὠρολογοποιοῦ. Ὅτι ὅμως ὁ ὑπάρχων κόσμος, ὡς ὁ Λεϊβνίτιος διδάσκει, εἶνε ὁ ἄριστος μεταξὺ πάντων τῶν δυνατῶν, ἀμφιβάλλει ὁ Βολταῖρος, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἄλυτον ἔσται πάντοτε τὸ πρόβλημα, πῶς τὸ κακὸν ἐν τῷ κόσμῳ συμβιβάζεται πρὸς τὴν σοφίαν, τὴν δύναμιν καὶ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, θεωρῶν δὲ πρότερον ἀπο-

λύτως ἐλευθέραν τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν, μετέπειτα ἀπέκλινεν εἰς τὴν εἰμαρμένην. Ἐν τούτοις πιστεύει εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ εὐρίσκει τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἀγαθὴν πράξιν.

Ὁ Julien de Lamettrie, 1709-51, ἰατρός, ἐξεδήλωσε τὸν καθαρὸν ὕλισμὸν κυρίως ὡς ψυχολογικὴν διδασκαλίαν, ἀποφύνας πᾶν πνευματικὸν ἀπλήν ὑπόληψιν, καὶ ἐρμηνεύσας πᾶσας τὰς ψυχικὰς λειτουργίας ἐκ τῆς μηχανικῆς κατασκευῆς τοῦ σώματος. Κατὰ τοῦτον ἡ ψυχὴ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ὁ ἐγκέφαλος, ὅστις ὡσαύτως ἔχει τὰς διανοητικὰς αὐτοῦ ἴνας, ὅπως τὸ σκέλος τοὺς ἰδίους κινητικὸς μυῶνας, ἄρα αὐξάνει αὐτὴ καὶ ἐκλείπει μετὰ τοῦ σώματος. Après la mort la farce est jouée. Ἐνθεῦθεν ὁ ἄθεος ἰατρός ἀπαισίαν προτείνει πρότασιν, τὴν πλήρη ἀπόλαυσιν τῶν ἐπιγείων ἡδονῶν, ἄνευ βλέψεων εἰς τοὺς κενοὺς λόγους περὶ ὑπάρξεως ἑτέρου κόσμου, κηρύττων τὴν ἀθεϊαν εὐδαιμονικὴν, τῆς φυσικῆς ἀπολαύσεως, ὑγείας καὶ δικαιοσύνης παρεκτικὴν.

Ὁ Jean Jaques Rousseau, 1712-78, διαβιώσας ἐν κοινωνίᾳ παντάπασι καχεκτικῇ καὶ διεφθαρμένῃ, ἦς τὰ μιάσματα ἀναπνεύσας ἔπαθε καὶ ἠθικῶς ἐνόσησε, φοβερὰν συνησθάνθη ἀντιπάθειαν κατὰ τοιαύτης νοσηρᾶς καὶ ἀκολάστου κοινωνίας, ἐμίσησε τὴν μητρῴαν αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου, κηρύττων μητέρα φιλόστοργον τὴν φύσιν, καὶ προσκαλῶν αὐτὸν τὸν ἀνθρώπον ἐπανελθεῖν εἰς τὴν σωτήριον αὐτῆς ὁδόν, ἵνα ἀνακτήσῃται τὰ ἀναπόδοτα αὐτοῦ δίκαια. Ἐν τῷ ἐστεμμένῳ αὐτοῦ βιβλίῳ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τῆς Dijon, “εἰ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι συνετέλεσαν εἰς τὴν τῶν ἠθῶν κάθαρσιν ἢ διαφθοράν”, ἐκτίθησι τὸ πρῶτον τὴν φιλοσοφικὴν αὐτοῦ ἀρχήν. “Τὸ πᾶν ἀγαθὸν ἐστὶν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ δημιουργοῦ ἐξερχόμενον, τὸ πᾶν διαφθείρεται ἐν ταῖς χερσὶ τῶν ἀνθρώπων.” Ὁ Ρουσσὼ ἀποστρέφεται τὸν πλαστὸν καὶ διεφθαρμένον πολιτισμὸν τῶν πόλεων, τῶν ἀβύσσων πάσης κακοηθείας καὶ δυστυχίας, ἀποκηρύσσει τοιοῦτον παρὰ φύσιν καὶ δικαιοσύνην ψευδὲς καὶ ὀλιγον καθεστὸς, ὅπερ στηρίζεται εἰς φαύλην τυραννίδα, δεσποτικὴν δὲ καὶ ὑποκριτικὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν, παράλογον δὲ καὶ ἀσυνειδήτην διάκρισιν κοινωνικῶν τάξεων καὶ περιουσιῶν, ἐξ ὧν τότε ἡ Γαλλικὴ κοινωνία ἐνόσει, βαθείας φέρουσα πληγὰς, ψυχροφθόρον ἀναδιδούσας πνοὴν εἰς τὰς νέας γενεὰς καὶ ἡλικίας, αἵτινες πρόκεινται πάντοτε ἢ ἐλπίς τοῦ μέλλοντος, διὰ φυσικῆς ἀπλότητος, καὶ στοργῆς παιδαγωγούμεναι. Ἀπέναντι τοιοῦτου καθεστῶτος ἀνακαλεῖ ὁ Ρουσσὼ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν εἰς τὴν ἀπλοϊκὴν καὶ ἀπλαστον ζωὴν τῆς φύσεως, εἰς τὴν ἀκένωτον καὶ ζωοποιὸν αὐτῆς πηγὴν, μακρὰν τῶν καχεκτικῶν εἰδώλων δι’ ὧν διεστράφη καὶ ἐκακώθη. Ἐν τῇ Κοινωνικῇ Συνθήκῃ ἐξέθηκεν ὁ Ρουσσὼ τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ

θεωρίας, δι' ὧν ἔσχε μέγιστην δύναμιν πρὸς τὴν σύγχρονον αὐτοῦ ἠθικὴν γένεσιν, οὐχὶ διότι ἀπεφάνητο καινοφανεῖς καὶ πρωτοτύπους ἰδέας, ἀλλὰ διὰ τὴν πειστικὴν καὶ εὐγλωττον παράστασιν τῶν ἰδεῶν τούτων, δι' ὧν ἐξήγειρε τὴν συνείδησιν τῶν ὁμοχρόνων εἰς διανοητικὴν ἐπανάστασιν ὑπὲρ τῶν ἀνθρωπίνων δικαίων. Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἀνακαλεῖται ἐν παντὶ καιρῷ καὶ χρόνῳ ὡς ἐντολοδόχος ὑπὸ τοῦ κυριάρχου λαοῦ. Ἀρχαί, κυβερνήσεις καὶ νόμοι πίπτουσιν εἰς τὸ θέλημα αὐτοῦ, διότι ὁ κυριάρχος λαὸς κέκτηται ἀπόλυτον ἐξουσίαν, ἀναπαλλοτρίωτον καὶ ἀμέριστον. Ἡ πολιτεία ὡς κάτοχος μιᾶς ἐνιαίας θελήσεως (volonté général) ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν θέλησιν πάντων τῶν ἐπὶ μέρος (volonté de tous) μορφοῖ ἐν ἠθικὸν πρόσωπον. Ἐν τούτοις ἅπαντα ἐκείνη ἢ ἐνιαία θέλησις ἐν τούτῳ μόνον δηλοῦται, ἐνῶ ἡ θέλησις πάντων τῶν ἐπὶ μέρος συμφωνεῖ. Εἰς τὴν ἀρχικὴν κοινωνικὴν συνθήκην προσήκει ὁμοφωνία τῶν ψηφοφορούντων, ὀψιαιότερον δὲ εἰς ἕκαστος σιωπῶν πείθεται εἰς τὰ βουλευόμενα τῆς πλειονότητος ὡς τὴν ἔκφρασιν τῆς θελήσεως τοῦ κυριάρχου. Αὕτη ἡ μορφή τῆς πολιτείας εἶναι ἢ μόνη ἀποδεκτή, πᾶσα ἔκκλησις ἀθέσμιος καὶ ἄκυρος. Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πολιτείας θεμελιούται σεμνὴ θρησκεία, διδάσκουσα τὸν ἄνθρωπον τὸ ὑπέρτατον ὄν, τὴν μέλλουσαν ζωὴν, τὴν κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν, τὴν ἀγιότητα τῆς κοινωνικῆς συνθήκης καὶ τῶν νόμων. Εἰς τὴν πίστιν ταύτην οὐδένα ἐξαναγκάζει ἢ πολιτεία, ἀλλὰ τοὺς ἀπίστους ὡς ἀχρήστους πολίτας ἐξορίζει. Ἐν τούτοις ἀποφαίνει ὁ Ρουσσὸς ἀνεκτὰς ἐκεῖνας τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας αἵτινες δὲν ἐλάπτουσι τὸ ἀγαθὸν τῆς πολιτείας. Στέφει ἄρα ὁ Ρουσσὸς τὸ πολιτικὸν καθεστὸς διὰ θρησκείας φυσικῆς καὶ λογικῆς, οἷα ἡ θρησκεία τῆς καρδίας καὶ τοῦ αἰσθήματος, στηριζομένη εἰς τὰς μεγάλας ἀληθείας τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀθανασίας, διαφυλάσσων αὐτὸ ἀσφαλῶς διὰ τῆς φυσικῆς καὶ λογικῆς τῶν παιδῶν ἀγωγῆς, ἐν ἀπλότητι καὶ στοργῇ, ὡς ἐκτίθησιν αὐτήν, ἐν τῷ Αἰμιλίῳ, ὅπερ παιδαγωγικὸν βιβλίον διεφώτισε σύμπασαν τὴν Εὐρώπην, νέον αὐτὸ εὐαγγέλιον τῆς παιδαγωγικῆς, προωρισμένον διὰ καταλλήλου ἀγωγῆς καὶ παιδείας εἰς ἀνακαίνισιν τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου, ὡς τοιαῦται ἀνακαινιστικαὶ προωρίσθησαν αἱ ἀρχαί τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης, αἵτινες ἐδίδαξαν τὸν ἄνθρωπον ὅτι ὀφείλει διατηρῆσαι καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὅσον οἷόν τε ἅ ἐκ τῆς φυσικῆς καταστάσεως φέρει δίκαια, καὶ μάλιστα ἐν δημοκρατικῇ τοιαύτῃ, ἣτις ἐξασφαλίζει τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητά, ὑψίστην ἄμιλλαν καὶ προκοπήν, ἀποτελεῖ δὲ τὸ ἰδεῶδες τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, σκοπούσης κυριώτατα τὴν σωματικὴν, διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν εὐεξίαν πάντων τῶν αὐτῆς κοινωνῶν. Τοσαῦτα περὶ τοῦ μεγάλου τούτου καὶ ἰδιορhythμου φιλοσόφου τῆς Γενεύης, ἐνὸς τῶν μεγάλων προδρόμων τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ Etienne de Condillac, 1715-80, ἔπλασε τὴν ἐμπειρικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Λωκίου εἰς τὴν τῶν αἰσθήσεων, διαμορφώσας τὸν αἰσθητισμὸν, ὅστις πάσας τὰς λειτουργίας τῆς ψυχῆς ἐκδέχεται μετεσχηματισμένας αἰσθητὰς ἀντιλήψεις, καὶ παράγει τὴν ἐσωτερικὴν αἴσθησιν ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς. Ἡ αἰσθητὴ ἀντίληψις εἶναι, κατὰ τοῦτον, ἡ μόνη πηγὴ πασῶν τῶν ἡμετέρων παραστάσεων, παρὰ ταύτη, οὐδεμία ἔτι ὑπάρχει, ὡς ὑπέλαβεν ὁ Λώκκιος, δευτέρα αὐτοτελὴς πηγὴ τῶν ἡμετέρων παραστάσεων ἐν τῷ λογισμῷ, ἢτοι τῇ ἐσωτερικῇ αἰσθήσει, ἀλλ' αὕτη ὁρμῆ ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς ἀντιλήψεως καὶ εἶναι μόνον αὐτοπαραστήρησις καὶ σύγκρισις τῶν αἰσθητῶν ἀντιλήψεων. Ἡ αἴσθησις ἡμῶν καθίσταται μνήμη διὰ τῆς προσοχῆς εἰς τι παρελθόν. Διὰ παρούσης τινὸς ἀντιλήψεως καὶ διὰ τῆς μνήμης γεννᾶται ἀναγκαίως ἡ σύγκρισις δύο ἀντιλήψεων. Δι' αἰσθήσεως, προσοχῆς καὶ κρίσεως λαμβάνομεν γνώσεις, αἵτινες ἐπὶ πλέον καθίστανται ἀνεξάρτητοι ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἐντυπώσεων, καὶ τούτου συμβαίνοντος, ἐπειδὴ ἀδυνατοῦμεν ἤδη μνημονεῦσαι, ὅτι ἐλάβομέν ποτε αὐτάς, θεωροῦμεν τὰς γνώσεις ταύτας ἐμφύτους ἰδέας, αἵτινες ὅμως ἀληθῶς οὐκ ὑπάρχουσιν. Οὐδεμία ἀντίληψις ἀποβαίνει ἀδιάφορος ἐν τῇ ψυχῇ. Πρὸς ἐκάστην συνάπτεται τὸ συναίσθημα τῆς εὐαρεσθήσεως ἢ δυσαρεσθήσεως, ὧν τὸ μὲν καθίσταται ἐπιθυμία, τὸ δὲ, ἀφοστροφή. Οὕτω ἐν κεφαλαίῳ ὁρμῶσι τὰ αἷτια τῆς θελήσεως ἐκ τῆς αἰσθητῆς ἀντιλήψεως. Τοιαῦτα περίπου δοξάζει ὁ Condillac ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ περὶ αἰσθήσεως, ἐν δὲ τῷ περὶ ζώων, ἀκολούθως ἀποκαλεῖ τοὺς ἀνθρώπους τέλεια ζῶα, καὶ τὰ ζῶα ἀτελεῖς ἀνθρώπους. Ἐν τούτοις οὐκ ἀποφαίνει εἰσέτι τὴν ψυχὴν ἔνυλον, οὐδ' ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ, ἐσχάτας ἀκολουθίας τοῦ αἰσθητισμοῦ, ἅς ἕτεροι μετὰ τοῦτον ἐπηγάγοντο. Ὁ αἰσθητισμὸς εἶπεν, ὅτι ἡ φύσις καὶ οὐσία τῶν πραγμάτων μόνον διὰ τῶν αἰσθήσεων γινώσκειται, τὸ δὲ τέκνον αὐτοῦ ὁ ὕλισμός, ἐπὶ πλέον προβάς ἐφώνησεν, ὅτι οὐδεμία ἄλλη ὑπόστασις ἐν τῷ παντὶ αἰωνίως ὑπάρχει ἢ ἡ τῆς ὕλης.

Ὁ Claude Adrien Helvetius, 1715-71, χρηστός, φιλόφρων καὶ εὐσεβὴς ἀνὴρ, ἐπεζήτησε τὴν θεμελίωσιν τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος, πρεσβεύων ὅτι τοῦτο, μόνον ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὸ κοινὸν ἀγαθόν, δυνατὸν εὑρεῖν τὴν ἀτάρακτον αὐτοῦ καὶ πλήρη πλήρωσιν. Ἐκ τῶν δύο ὀψεων τοῦ αἰσθητισμοῦ, τῆς θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς, ἡ μὲν διδάσκει, ὅτι πᾶσαι αἱ γνώσεις ἡμῶν καθορίζονται διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἡ δὲ προστίθησιν ἀκόλουθον διδασχὴν, ὅτι ὡσαύτως καὶ τὰ αἷτια τῆς ἡμετέρας βουλήσεως καθορίζονται διὰ τῶν αἰσθητῶν ἀντιλήψεων. Μόνον διὰ τῆς αἰσθητῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς προσοχῆς καθιστῶνται δυνατὰ αἱ διάφοροι παραστάσεις καὶ μετὰ τούτων αἱ γνώσεις τοῦ

ἀνθρώπου. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἐπιτηδεῖα πρὸς αἴσθησιν, τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ διὰ τῆς ψυχῆς προσκεκτημένον ποσὸν γνώσεων. Τὸ πνεῦμα ἄρα εἶνε ἢ δρᾶσις τῆς ψυχῆς. Ὁ Ἑλβέτιος, δὲν θεωρεῖ φανερόν, ἂν πρὸς τὰς ἡμετέρας παραστάσεις ἀνταποκρίνεται εἰς ἀληθῶς ὑπάρχων ἐκτὸς ἡμῶν κόσμος, καὶ τὴν ἐκδοχὴν ἔτι ἐνουσίου ὕλης ἡγεῖται ψιλὴν ὑπόθεσιν, ὡς καὶ τὴν ἔννοιαν “Θεός”, ὑπερβάλλουσαν τὸ νοητικόν, ἅμα ὡς χαρακτηρισθῆ πλέον ἢ μία παντοκράτειρα δύναμις τῆς φύσεως. Ταῦτα ἀπὸ θεωρητικῆς ὄψεως τῆς φιλοσοφίας τῶν αἰσθήσεων, ἀπὸ δὲ τῆς πρακτικῆς προτείνεται τὸ συμφέρον, οὗ ἕνεκα, τὴν μὲν εὐαρέστησιν ζητοῦμεν, τὴν δὲ οὐσαρέστησιν φεύγομεν, ὡς τὸ μόνον πρακτικὸν αἶτιον, μοχλὸς εἰς πάσας ἡμῶν τὰς πράξεις καὶ πνευματικὰς ἐνεργείας· διὰ δὲ τὴν ἁρμονίαν τοῦ συμφέροντος ἑνὸς ἐκάστου πρὸς τὸ κοινὸν ἀγαθόν, ζητητέα χρηστὴ παιδείσις καὶ νομοθεσία. Τὴν ἀσκήσιν τοῦ ἀγαθοῦ διὰ τὸ ἀγαθόν, ἄτοπον ὑπολαμβάνει ὁ Ἑλβέτιος ἀπαίτησιν, ἀγαθὸν δὲ ἡγεῖται ἄνθρωπον, τὸν θηρῶντα τὸ ἴδιον συμφέρον ἄνευ βλάβης ἑτέρων, καὶ ἀγαθὴν δρᾶσιν τὴν συνεισφέρουσαν εἰς τὴν κοινὴν ὠφέλειαν. Πρὸς τούτοις ὁ Ἑλβέτιος ἀποδοκιμάζει τὴν ὀλοσχερῆ καταστολὴν τῶν παθῶν καὶ τῶν ὀρέξεων, ἣτις μωραίνει τὸ πνεῦμα, ὅπερ τὰ πάθη αὐτὰ ποιοῦσιν εὐκαρπον, πρεπόντως κανονιζόμενα, συνίστησι δὲ τῷ νομοθέτῃ τὴν βεβαίωσιν τοῦ δυνατοῦ, ὅπως εἰς ἕκαστος κτήσῃται τινα κτῆσιν, τὴν συστολὴν τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐργασίας τῶν πολλῶν διὰ τῶν ὀλίγων, τὴν ἐλάττωσιν τοῦ χρόνου τῆς ἐργασίας εἰς 8 ὥρας τὴν ἡμέραν, καὶ γενικὴν διάδοσιν τῆς παιδείσεως. Ἡ ἐκδοσις τοῦ βιβλίου αὐτοῦ *de l'esprit*, παρέσχε τῷ φιλοσόφῳ σφοδροὺς διωγμούς, ἴδια παρὰ τοῦ Γαλλικοῦ ἱερατείου, τὸ δὲ *de l'homme*, καὶ *les progrès de la raison*, ἐξεδόθησαν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Αἱ δοξασίαι τοῦ Ἑλβετίου διεφημίσθησαν πανταχοῦ, εἰ καὶ ὁ Κληρὸς καὶ ἡ Ἀκαδημία παντοῖα ἐμηχανεύθησαν πρὸς ἀφανισμόν τῶν βιβλίων τούτων. Οἱ ὀπαδοὶ τῶν δοξασιῶν τοῦ Ἑλβετίου ὀνομάζονται συνήθως οἱ Ἑγκυκλοπαιδικοί, διότι ἐκ τούτων, μέρος μὲν ὑπῆρξαν συνεργάται ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Διδερώ καὶ Δαλαμβέρτ ἐκδιδομένῃ Ἑγκυκλοπαιδεῖα, μέρος δὲ εὗρον ἐν αὐτῇ τὰς ἰδίας αὐτῶν δοξασίας παρεμβεβλημένας.

Denis Diderot, 1713-84, ὁ ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἑγκυκλοπαιδεῖας, περιεκτικῆς τοῦ συνόλου τῶν ἐπιστημῶν, μετὰ τοῦ d'Alambert, ὅστις καὶ τὴν ἀρίστην εἰσαγωγὴν ἔγραψεν, ἐν ἣ ἡ πραγματεύεται περὶ τῆς διαφθρώσεως καὶ τῆς μεθόδου τῶν ἐπιστημῶν. Εἰς τὸ ἀρχέτυπον τοῦτο πασῶν τῶν πραγματικῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν παρέσχον συμβολὰς καὶ οἱ Βολταῖρος, Ρουσσώ, Κονδιλλάκ, Ἑλβέτιος, Ὀλβαχ, Τουργώ, Δουμαρσαί καὶ ἄλλοι. Ὁ Διδερώ, ὅστις βαθμηδὸν μετέβη ἀπὸ τοῦ θείσμου εἰς τὸν πανθεισμόν, ἐκ τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ αὐτονόμων ἔργων,

ἄπερ δεικνύουσιν ἕξοχον φιλοσοφικὴν φύσιν ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς διηκριβωμένας μελέτας, πρῶτον ἐξέδωκε τοὺς φιλοσοφικοὺς αὐτοῦ στοχασμούς, ὧν ἕνεκα ἀπήχθη εἰς τὸ δεσμωτήριον, εἶτα τοὺς περὶ τῆς ἐρμηνείας τῆς φύσεως στοχασμούς, καὶ τὸ 1831 ἐφάνη ἢ ἀπὸ τοῦ 1769 συγγραφεῖσα, Διάλεξις μεταξὺ Δαλαμβέρτ καὶ Διδερῶ, ἀποδεικνύουσα βαθύτατον βλέμμα εἰς τὴν ἀλληλουχίαν τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων. Ὁ Διδερῶ δοξάζει ὅτι πρὸς πᾶσαν ὕλην συμπέφυκεν αἴσθησις, ἣτις καθίσταται συνειδητὴ ἐν τῷ ζωϊκῷ ὀργανισμῷ καὶ προκαλεῖ τὴν νόησιν. Ἐν τῷ τῆς φύσεως, νόμῳ, τῇ ἀληθείᾳ, καλλονῇ, ἀγαθότητι νοητέα ἢ θεότης. Ἡ μόνη ἄπειρος οὐσία εἶναι ὁ κόσμος. Μόνον τὸ γένος διαμένει, ἐν ᾧ τὸ καθ' ἕνα ἕκαστον φθείρεται, καὶ ἀθανασία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ζωὴ ἐν τῇ μνήμῃ τῶν μεταγενεστέρων γενεῶν. Τὸ μόνον φυσικὸν αἴτιον τῆς πράξεως εἶναι τὸ συμφέρον. Ὁ δὲ συνεργάτης αὐτοῦ Δαλαμβέρτ, 1717-83, μέγας μαθηματικὸς καὶ φυσικὸς, ἀλλ' ἐν τῇ μεταφυσικῇ σκεπτικὸς, ἐδογματίζεν, ὅτι ἡ συναρμογὴ τῶν ἰδιαιτέρων μερῶν ἐν τοῖς ὀργανισμοῖς δεικνύει ἕνα συνειδητὸν νοῦν, πῶς δ' οὗτος ἔχει πρὸς τὴν ὕλην ἀκατανόητον. Οὔτε περὶ ταύτης, οὔτε περὶ τοῦ πνεύματος ἔχομεν ἰδέαν σαφῆ καὶ αὐτοτελῆ.

Ὁ *Baron Dietrich von Hollbach*, 1721-89, παρήλθεν ὡς παραστάτης τοῦ καθαρῶ ὕλισμοῦ ἐν τῷ *Système de la nature ou de lois du monde physique et du monde moral*, ἐν εἴδει ἐντελοῦς κοσμοθεωρίας ἀντικειμένης εἰς τὴν θεολογίαν. Ὁ Ὀλβαχ μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀθέου αἰρέσεως συμμίξας τὸν ὕλισμόν τοῦ Λαμετρή, τὸν αἰσθητισμόν τοῦ Κονδιλλάκ καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ Ἑλβετίου, στηριζομένην εἰς τὸ καλῶς νοούμενον συμφέρον, ἔπλασε τὸ Σύστημα τῆς φύσεως, ἔργον ἄτονον, ἀνιαρὸν τὴν παράστασιν, οὐδαμῶς Γαλλικόν, οὗ τὰς κυριωτέρας δοξασίας συγκεφαλαιούμεν κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: Πανταχοῦ ἐν τῇ φύσει τῶν ὄλων οὐδὲν ἄλλο ὑπάρχει εἰ μὴ ὕλη καὶ κίνησις. Ἀμφότερα εἶναι ἀχωρίστως συνηρμοσμένα. Ὄντα ἐκτὸς τῆς φύσεως εἶναι πλάσματα τῆς φαντασίας. Ὄντως ὑπάρχουσι μόνον ἄτομα, ἅτινα κινοῦνται κατὰ ἐσωτερικοὺς νόμους. Ἡ κίνησις μεσιτεύεται διὰ τῆς ὁρμῆς τῶν πραγμάτων παραμεῖναι ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν καταστάσει, καὶ διὰ τούτου ἔτι, ὅτι τὰ πράγματα ἀπωθοῦνται καὶ ἔλκονται. Ἐν τῇ φυσικῇ οἱ τρεῖς οὗτοι ὅροι τῆς κινήσεως καλοῦνται ἀδράνεια, ἀπωσις, ἔλξις· ἐν τῇ ἠθικῇ, φιλαυτία, ἔχθρα, φιλία. Φυσικὴ καὶ ἠθικὴ εἶναι ἕν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. Ἐκάστη αἴσθησις εἶναι ἐσωτερικὴ τις κίνησις, ἀναγκάζουσα ἡμᾶς εἰς ἀναγνώρισιν ἑτέρας ἐκτὸς ἡμῶν κινήσεως, ἣτις εἶναι ὁ ἀποχρῶν λόγος τῆς προτέρας ἐν ἡμῖν κινήσεως. Ἐπειδὴ δὲ κίνησις δὲν εἶναι νοητὴ, ἄνευ τινὸς ἀρχῆς, ὑποστάσεως ἢ ὕλης ὑποκειμένης τῇ κινήσει αὐτῇ, παραδεχόμεθα καὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην. Νοοῦμεν τὴν ὕλην συνισταμένην ἐκ μορίων,

οἷς ἀρμόζουσι μὲν αἱ γενικαὶ ἰδιότητες τοῦ ἑκτατοῦ καὶ διαιρετοῦ, ἅπερ ὅμως ἄλλως εἶναι διάφορα ἀλλήλων ποιωτικῶς. Τὰ μόρια ταῦτα οὐδαμῶς χρήζουσιν ἀρχῆς κινήσεως ἔξωθεν προερχομένης, τοιαύτη ἀρχὴ ἀπόκειται ἐν αὐτοῖς μόνοις ὡς ζωῆς ἐπιθυμία, αὐτοσυντηρήσεως ὁρμὴ (ἢ ἀρχὴ τῆς ἀδρανείας καὶ φιλαυτίας). Ἐν ᾧ δὲ λαδὴ ἕκαστον σῶμα διατείνεται εἰς τὸ συντηρῆσαι τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κατάστασιν, ἐφέλκεται ὅ,τι τούτῳ χρήσιμον (χημικό-ἐκλογικὴ συγγένεια) καὶ ἀπωθεῖται τὸ ἐναντίον. Κατὰ ταῦτα, ἑλξίς καὶ ἄπωσις, φιλία καὶ ἔχθρα, ὑπάρχουσιν αἱ πρῶται δυνάμεις τοῦ κόσμου, δι' ὧν γεννῶνται αἱ διάφοροι συναρμογαὶ τῶν μορίων, ἐν αἷς παρίσταται ἡ ποικιλία τοῦ σωματικοῦ κόσμου. Ἐντεῦθεν πανταχοῦ ἐν τῇ φύσει τῶν ὄλων ὑπάρχει ζωὴ καὶ ἐνεργὸς δύναμις, πανταχοῦ δεικνύεται μία ἐνδεδεχῆς κυκλοφορία τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς.

Ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖ ἑαυτὸν συνήθως ὡς προνομιοῦχόν τι ὄν, κεκοσμημένον ἐλευθέρᾳ θελήσει καὶ ψυχῇ διαφόρῳ τοῦ σωματικοῦ κόσμου. Ἄτοπον τοῦτο, διότι τὸ πᾶν ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι ἀναγκαῖον, ἐπειδὴ ἕκαστον πράγμα ἀνά πάσαν στιγμὴν ἐνεργεῖ, ὡς ὀφείλει αὐτὸ ἐνεργεῖν κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ. Ἡ θέλησις ἡμῶν εἶναι μόνον αὐτοσυντηρήσεως ὁρμὴ, ἢ ψυχῆ ἡμῶν μόνον ἐγκεφάλου ἐνέργεια. Ὁ ἄνθρωπος ἄρα δὲν εἶναι ὄν διφυές, ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς. Σὺν τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνθρώπου συναποθνήσκει καὶ ἡ λεγομένη ψυχὴ, ὡς τὸ ἐρειπομένον ὥρολόγιον παύεται ὥρολογοῦν. Πρὸς τὴν διφυΐαν τοῦ ἀνθρώπου συνάπτεται ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ. Αὕτη ἡ πίστις προῆλθε καθ' ὄν τρόπον καὶ ἡ ἐκδοχὴ ὑπάρξεως ψυχῆς ἐξ ἀτόπου ἀναδιπλασιασμοῦ τῆς φύσεως. Πηγαὶ τῶν περὶ θεοῦ παραστάσεων πρόκεινται αὐτοπάθεια καὶ ἀμάθεια. Τὰ κακά, ἀφ' ὧν ἔπασχεν ὁ ἄνθρωπος, ὧν τὴν φυσικὴν αἰτίαν οὗτος ἠγνῶει, ἐκ φόβου καὶ ἀγνοίας ἀνήγαγεν εἰς ὑπαρξίν ὑπερτέρου τινὸς τῆς φύσεως ὄντος. Τρέμομεν σήμερον ἐκ κληρονομίας, διότι οἱ προπάτορες ἡμῶν πρὸ αἰῶνων ἔτρεμον. Καὶ οὐ μόνον ἡ ἄξεστος, ἀλλὰ καὶ ἡ θεολογικὴ ἰδέα ὑπάρχει ἄτοπος οὐ μόνον ὅτι οὐδὲν φυσικὸν φαινομενον ἐξηγεῖται, ἀλλ' ὅτι ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς ἀποδίδει εἰς τὸν Θεὸν ἠθικὰς ἰδιότητας, ἥτοι ἀνθρωπικὰς, ἀφ' ἑτέρου διακρίνει αὐτὸν πάντων τῶν ἄλλων ὄντων δι' ἀποφατικῶν κατηγορημάτων, καὶ ταῦτα, διότι προεἶλετο μίαν πρόνοιαν μᾶλλον ἢ μίαν ἀναγκαιότητα, ἀλλ' ἡ ἐναργὴς γνῶσις τῆς φύσεως διαλύει τὸ φάντασμα, δεικνύουσα τὸν θεὸν ὡς τὸ κεφάλαιον τῶν ἐν τῇ φύσει δυνάμεων, τὰ πολλὰ ἔτι ὑποκεκρυμμένων. Καὶ τὴν θρησκείαν ἔτι ἀναιρεῖ τὸ Σύστημα τῆς φύσεως, ὡς δῆθεν συστολὴν τῶν λαϊκῶν ὀρέξεων καὶ ἐκτροπῶν, ἐν τῷ ἰσχυρισμῷ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο τοῦτο σημαίνει ἢ τὸ φαρμακεύειν τινὰ διὰ τὸ μὴ αὐτὸν καταχρᾶσθαι τῶν ἰδίων δυνάμεων. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τυφλὸν ὄργανον ἐν ταῖς χερσὶ τῆς

ἀναγκαιότητος. Ἡ ἀθανασία αὐτοῦ ὑφίσταται μόνον ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἔπειτα ἐσομένων. Αἱ ἰδέαι τῶν θεολόγων ταραττοῦσι τὸν ἄνθρωπον, τὸ δὲ Σύστημα τῆς φύσεως ἀπαλλάσσει αὐτὸν τῆς ταραχῆς, διδάσκον αὐτὸν τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ παρόντος, τὴν ἀντίθεσιν τοῦ θάρρους εἰς τὴν τύχην, καὶ τὴν προαγωγὴν τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ διὰ τοῦ καλῶς νοουμένου συμφέροντος.

Τὸ σύστημα τοῦτο, ὡς παρατηρήθη ἀνακόλουθον καὶ ὀλέθριον ἀναιρεῖ ὅ,τι θεῖον σεμνοποιεῖ τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν, ἐκάθη αὐτὸ διὰ βουλευτικῆς πράξεως κατὰ προτροπὴν τοῦ Ἱερατείου, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔβλαψε, διότι ὁ Ἑλβέτιος διέσωσεν αὐτὸ δι' ἐπιτομῆς.

ΤΑ ΤΟΥ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.

Εὐχαριστίες

Εὐχαριστοῦμε θερμὰ ὅσους βοήθησαν μὲ δωρεές στὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Κέντρου· ἰδιαίτερα εὐχαριστοῦμε τὸν καθηγητὴ Φιλολογίας κ. Φάνη Κακριδῆ, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ δωρίσει στὸ Κ.Ε.ΝΕ.Φ. περισσότερα ἀπὸ ἐβδομηνταπέντε ἀνάτυπα ἐργασιῶν μὲ προσωπικὲς ἀφιερώσεις τῶν συγγραφέων τους στὸν διάσημο πατέρα του Γιάννη Κακριδῆ. Ἀπὸ τὶς ιδιόχειρες σημειώσεις τοῦ παραλήπτη τῶν ἀνατύπων παραθέτουμε ἐδῶ μόνο μία: “Ἄραιά καὶ ποῦ διαβάζω κάτι ποῦ μὲ ἀνακουφίζει σὰ σημάδι ὅτι δὲ χάθηκαν ἀπὸ τὸν κόσμον οἱ ἄνθρωποι, ἄγνωστοι καὶ ἴσως νέοι, ποῦ ἔχουν τὴ μελέτη ἀνεξάντλητο καημὸ καὶ ἀσίγαστη φροντίδα χρησιμότητας γι’ ἄλλους ἀνθρώπους.”

Βιβλιοθήκη

Μὲ γρήγορους ρυθμοὺς ἡ βιβλιοθήκη μας αὐξάνει τὸν πλοῦτό της: Ὁ ἀριθμὸς δημοσιευμάτων, ποῦ ἤδη διαθέτει, ἐγγίζει τὶς δεκαεῖς περίπου χιλιάδες, ἐνῶ ἡ ροὴ τους συνεχίζεται κυρίως μὲ τὴ φωτοτύπηση φιλοσοφικῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα δημοσιεύτηκαν σὲ περιοδικὰ καὶ ἐπετηρίδες τῆς δεκαετίας τοῦ '50 καὶ τοῦ '60. Τὰ τεύχη τῶν περιοδικῶν καὶ τοὺς τόμους τῶν ἐπετηρίδων δανειζόμαστε ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη Ἀριστείδου Στ. Ἀνεστίδη, ποῦ πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια παραχωρήθηκε εὐγενῶς στὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων.

Στὴν προσθήκη μας

Συνεχίστηκε ἡ προβολὴ τοῦ ἔργου Νεοελλήνων λογίων καὶ φιλοσόφων μὲ τὴν ἀκόλουθη σειρά: Πέτρος Βράϊλας - Ἀρμένης - Ἕνας φιλόσοφος τοῦ 19ου αἰώνα (Ἰούνιος 2000)· Ξεφυλλίζοντας καταλόγους ξένων ἐκδοτικῶν οἰκῶν: Ἡ ἐλληνικὴ παρουσία στὸ διεθνὲς φιλοσοφικὸ γίγνεσθαι (Ἰούλιος-Αὐγустος)· Μνήμη Μεθοδίου Ἀνθρακίτη στὴ γενέτειρά του - Ἀνθρακίτης Ζαγορίου 23 Ἰουλίου 2000 (Σεπτέμβριος)· Ρήγας Βελεστινλῆς, ὁ Θεσσαλός (Ὀκτώβριος)· Γεώργιος Βιζυηνός (1849-1896) - Ὁ φιλόσοφος καὶ ποιητής (Νοέμβριος).

Ἡ φωτογραφία μας

Ἡ φωτογραφία τοῦ ἐξωφύλλου αὐτοῦ τοῦ τεύχους μᾶς μεταφέρει στή γενέτειρα τοῦ Μεθοδίου Ἀνθρακίτη: Κάτοικοι τοῦ μικροῦ χωριοῦ παρακολουθοῦν τὶς προσφωνήσεις τῶν ἐπισήμων καὶ τὶς εἰσηγήσεις τῶν εἰδικῶν γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ συγχωριανοῦ τους, πὺ τὸν 18ο αἰῶνα συνέβαλε τὰ μέγιστα στὴ διαμόρφωση τοῦ ἑλληνικοῦ φιλοσοφικοῦ γίνεσθαι. Ἡ ἐκδήλωση - “Ἐκδήλωση μνήμης Μεθοδίου Ἀνθρακίτη” - πραγματοποιήθηκε στὶς 23 Ἰουλίου στὴν πλατεία τοῦ Ζαγοροχωρίου Ἀνθρακίτης καὶ διακρίθηκε ὄχι μόνο γιὰ τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καὶ τὴ συνακόλουθὴ του θέρμη, πὺ ἐπέδειξαν οἱ κάτοικοί του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀψογὴ ὁργάνωση, ὑπεύθυνοι τῆς ὁποίας ἦταν ὁ Πρωτοσύγγελος τῆς Μητρόπολης Ἰωαννίνων κ. Φιλόθεος Δέδες, ὁ Δήμαρχος Ἀνατολικοῦ Ζαγορίου κ. Σωτήριος Σπυριδάκης, ἡ βοηθὸς Νομάρχου Ἰωαννίνων κ. Παρασκευὴ Τσίλη καὶ ὁ Ἀνθρακιώτης δάσκαλος κ. Στέφανος Τσιάλος. Ἀπὸ τὶς προσφωνήσεις ἰδιαίτερη αἴσθησις προκάλεσε ἐκείνη τοῦ Μητροπολίτη Ἰωαννίνων Θεοκλήτου, ὁ ὁποῖος μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπογράμμισε: “Μερικὲς φορές, ἀδύναμοι οἱ ἴδιοι, κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ προσωπικοῦ μας ἀγῶνα καὶ τῶν ἁμαρτιῶν μας, ἀδυνατοῦμε νὰ κατανοήσουμε, εὐτυχῶς πρόσκαιρα, τὶς χαρισματικὲς ἀγωνιώδεις προσπάθειες ὄλων τῶν βαπτισμένων στὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδας καὶ μελῶν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ὅτι ἔχουν ἀπὸ τὸν Θεὸν τὸ χάρισμα τῆς δημιουργικῆς διακονίας ἢ τουλάχιστον τῆς διὰ ταπεινώσεως δημιουργικῆς συμβολῆς στὰ τελετουργούμενα τοῦ κόσμου. Ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ἀνακαλεῖ... Αὐτὸ ἔπραξε, καὶ, ὅταν χρειάζεται, πρέπει νὰ λειτουργεῖ καὶ ἔτσι. Ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Ἱερομονάχου Μεθοδίου Ἀνθρακίτη.”

Στὸ Ἀρχεῖο προσωπογραφιῶν

τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ. προσετέθη τελευταῖα λιθογραφία, 29,6 X 21 ἐκ. σὲ λιθογραφημένο διακοσμητικὸ πλαίσιο 39X32 ἐκ., πὺ φέρει τὴν ἐπιγραφή: “Ὁ Ρήγας ἐξάπτει τὸν πρὸς ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων ἔρωτα”. Ἡ ἐπιγραφή ἐπαναλαμβάνεται καὶ σὲ τρεῖς ξένες γλώσσες: Στὴν ἀγγλική, τὴ γαλλικὴ καὶ τὴ γερμανικὴ. Ἡ λιθογραφία προέρχεται ἀπὸ ἐργαστήριον τῆς Βραΐλας (Anteia Tipo Lith. P.M. Pestemalgioglu), ἀναγράφει τὸ ἔτος ἐκδόσεώς της (: 1890) καὶ ἀπεικονίζει τὸν Ρήγα νὰ ψάλλει τὸν “Θούριο”. Ὡς πρότυπο τῶν καλλιτεχνῶν λιθογράφων ἀπέτελεσε ἀναμφίβολα ὁ γνωστὸς ζωγραφικὸς πίνακας τοῦ Γερμανοῦ Peter Hess.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελ.
Νίκου Κ. Ψημμένου, Φιλοσοφία και αυτοσυνειδησία στα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας - Συστηματική προσέγγιση	1
Ἰωάννας Τσίρα (ἐπ.), Ἀπὸ τὰ προσκτῆματα	8
Σοφίας Γ. Τακουρλῆ, Ἡ ἔρευνα προβλημάτων τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας τὸ ἔτος 1999.	13
Ἀποδελτιώσεις περιοδικῶν:	
Θεοδώρας Γ. Χρήστου, Τὰ φιλοσοφικά κείμενα τοῦ περιοδικοῦ "Πλάτων" (1878-1891).	25
Περιλήψεις διδακτορικῶν διατριβῶν ὑπὸ ἐκπόνηση:	
Νικολάου Σέργη, Κώστας Παπαϊωάννου: Ἀπὸ τῆ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας - (Ἡ κριτικὴ τοῦ ἱστορικοῦ ντετερμινισμοῦ καὶ ὁ νιχιλισμὸς τοῦ πνεύματος)	30
Δείγματα νεοελληνικοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου:	
Θεοδώρου Ἀναστασίου Καβαλλιῶτου, Λογικὴ πραγματεία - Ἀποσπάσματα. Εἰσαγωγὴ - Μεταγραφή κειμένου: Χρῆστος Π. Μαραζόπουλος	34
Δείγματα νεοελληνικοῦ ἱστοριοφιλοσοφικοῦ λόγου:	
Ἄντωνίου Κουτσουβέλη, Ἱστορία τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων ἐν τῇ δύσει μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς. Ἐν Ἀθήναις 1907, σσ. 84-94.	46
Τὰ τοῦ Κ.Ε.ΝΕ.Φ.	55